

HISTORIA EST MAGISTRA VITAE

Az I. Lehoczky Tivadar
Helytörténeti és Néprajztudományi
Konferencia anyagai

HISTORIA EST MAGISTRA VITAE

Kárpátaljai Magyar Könyvek
263.

Sorozatszerkesztő és felelős kiadó: Dupka György

A kiadvány megjelenését
a PADOC Alapítvány támogatta

Készült az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Tannyelvű Humán-
és Természettudományi Kara tudományos műhelyében

Az I. Lehoczky Tivadar Helytörténeti és Néprajztudományi
Konferencia anyagai
(Ungvár, 2015. november 25.)

A közölt tanulmányok tartalmáért a szerzők a felelősek.

Együttműködő partnerek:

Kárpátaljai Magyar Oktatásért Alapítvány
Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet,
CROSSROADS – Európai integráció és nemzeti kisebbségek központja

© Kárpátaljai Magyar Oktatásért Alapítvány, 2017

© A szerzők, 2017

Felelős szerkesztő: **Zubánics László, Kocsis Mária**

Nyelvi lektor: **Marczák Gergely**

Borító, műszaki szerkesztő: **Dupka Zsolt**

A könyv elektronikus változata:

www.kmmi.org.ua (Adattár, könyvek)

Nyomdai munkák: Shark Kft.

ISBN 978-963-9814-95-0

ISSN 1022-0283

**Kárpátaljai Magyar Oktatásért Alapítvány
Intermix Kiadó**

HISTORIA EST MAGISTRA VITAE

**Az I. Lehoczky Tivadar
Helytörténeti és Néprajztudományi Konferencia
anyagai**

INTERMIX KIADÓ
Ungvár – Budapest
2017

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezető.....	7
---------------	---

TÖRTÉNELEM

Bara Tünde. Nagydobrony rövid története és demográfiai mutatói	11
Becske Pál Zsolt. Kulturális, egyházi és társadalmi célú szervezetek a máramarosi Viskén a „megkésett reformkor” időszakában (1840-1925)	19
Bimba Brigitta. Bereg vármegye politikai arculata a Hunyadiak korától 1648-ig	37
Csengeri Szilárd. Római limes a Kárpát-medencében	47
Gál Marianna. Adalékok Kisdobrony történelméhez	55
Homoki Mátyás. A honvéd haderő és -parancsnokság Ung vármegyében 1848 tavaszán	63
Kopasz Gyula. A Szernye-mocsár menti települések nemzetiségi összetétele 1880 és 1910 között	71
Mihók Richárd. Egy elfeledett erődítmény – a beregszentmiklósi várkastély	79
Pataki István. A Verbőci Református Egyházközség története 1833–1867 között az egyházi jegyzőkönyvek alapján	89
Simon Rita. A Perényi család Ugocsa vármegyében II. Ulászló uralkodása idején	99
Kovács Eleonóra. Az egyén és a múlt kapcsolata. Gondolatok A mi háborúnk értelmezési lehetőségeit illetően	107

NÉPRAJZ

Ádám Dóra. A modernizáció hatása a lakodalmi szokásokra	113
Ernyesné Tompa Zita. Aratási szokások és hagyományok Badalóban	121
Gulyás Márk. Párvasztási és lakodalmi szokások az ungvári járás Tégláson.....	131
Novikova Beatrix. Kovács Vilmos irodalmi névadása a Holnap is élünk című regényben	139

POLITIKA

Bihari Csaba. A moszkvai puccs egy diplomata visszaemlékezésében	147
Belikánics László. Választásföldrajzi tendenciák Ukrajnában 1994-2014 között a parlamenti választások tükrében	161
Dolinai Zsuzsanna. A magyar nemzetpolitika megvalósítása Kárpátalján az ukrán jogrendszer tükrében	173
Kiss Éva. Kárpátok Eurorégió és a határon átnyúló együttműködés rendszere	181
Szemjon Melinda. Közép-Európa régi és új meghatározásai	197

BEVEZETŐ

2015. november 25-én került sor az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Tannyelvű Humán- és Természettudományi Karán az I. Lehoczky Tivadar Helytörténeti és Néprajztudományi Konferenciára, amellyel a szervezők – a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet, a Kárpátaljai Magyar Oktatásért Alapítvány – Lehoczky Tivadar (1830–1915), vidékünk neves helytörténésze, néprajzkutatója születése 185., illetve halála 100. évfordulója előtt kívántak tisztelegni.

A konferencián ukrainjai és külföldi egyetemek és főiskolák BA, BSc, MA, MSc, SSc, PhD képzésében részt vevő magyar diákjai vehettek részt. A szervezők kiemelt célja a kárpátaljai magyar tudományos élet színvonalának emelése, a helytörténeti, néprajztudományi kutatások bemutatása, publikációs lehetőségek biztosítása a diákok számára, a témával foglalkozó diákok és szakemberek találkozási lehetőségének a megteremtése volt. A konferenciára csak eredeti, addig még nem publikált, s máshol elő nem adott, a helytörténet, a régészet, a néprajztudomány és a nyelvtudomány kérdéseivel foglalkozó munkával lehetett jelentkezni. A szervezők döntése értelmében jelen kötetben a konferencián elhangzott előadások írott, szerkesztett anyaga kapott helyet, kiegészítve néhány más, Kárpátaljával foglalkozó tanulmánnyal.

Lehoczky Tivadar történelemtudománnyal foglalkozó munkássága csak mozaikjaiban hozzáférhető a fiatal kutatók számára, akik inspirálása céljából fontos lenne a megjelent könyvek, cikkek digitális változatainak hozzáférhetővé tétele. Sajnos a két nagy világhégés számos olyan levéltári gyűjteményt pusztított el, amelyekre Lehoczky, mint még meglévőkre hivatkozik. Saját forrásidézési stílusa ellenére az egyes okmányok valós tartalmával kapcsolatosan megállapításait kénytelenek vagyunk tényként elfogadni.

Saját helytörténeti kutatásaim szempontjából is meghatározó volt Lehoczky munkájával találkozni. 1945 után valószínűleg ezt a munkát is „utolérte” a szovjet hivatalos propagandagépezet, amely a szocializmus építésével szembehelyezkedő, burzsoá elhajlásnak tekintett minden korábbi magyar

kiadványt, amely múltunkkal foglalkozik. Ezeket a könyveket kiselejtezték a könyvtárakból, csupán egy-egy magángyűjteményben maradt belőlük. 1991-ben az akkori Ungvári Állami Egyetem idegen nyelvű könyvtári részlegének magyar katalógusában lettem figyelmes egy cédulára, amely Lehoczky Tivadar Beregvármegye monographiája című munkájának harmadik kötetét jelezte. Mint megtudtam, a könyv a leMBERGI egyetemről került ide, de hiányzik az első két kötet. Az egykori görög katolikus püspöki palota saroktornyában kialakított olvasóteremben érdeklődve lapozgattam, s nagyokat álmélkodtam, hogy milyen jeles történelmi múlttal rendelkezik régiónk. Megtaláltam szülőfalumat is, annak történetét azonnal át is másoltam egy vastag kockás füzetbe, amelybe később minden más helytörténeti érdekességet feljegyeztem.

De lássuk is, milyen adatokat találhat az a kutató, aki a nagy polihisztor életrajzát kívánja megismerni.

Lehoczky Tivadar 1830. október 5-én a Fiume (ma Rieka) közelében fekvő Fuzsinében született erdész családjában. Iskoláit Rózsahegyen, Rozsnyón és Kassán végezte. Már diákéveiben nagy érdeklődést tanúsított a történelem és a néprajz iránt. 1848-ban önként jelentkezett a haza szabadságáért harcoló honvédség soraiba, tűzérhadnagyként több ütközetben vett részt. A kassai jogi akadémia elvégzése után 1855-ben Munkácson telepedett le, élete végéig ott dolgozott. A Schönborn-uradalom főügyésze volt.

1850-től kezdte rendszeresen publikálni történelmi tárgyú cikkeit. Kezdetben különösen a régészet érdekelte. 1863-ban jelent meg első tanulmánya a Királyháza közelében lévő Nyalábvár területén végzett ásatásairól.

Sokat foglalkozott a ruszinok néprajzával, hatalmas gyűjtőmunkát végzett, amelynek eredményeit az 1864-ben megjelent Magyar-orosz népdalok című kötetben adta közre. Kiváló nyelvtudása lehetővé tette, hogy behatóan tanulmányozza a középkori írásos forrásokat a Bereg megyei levéltárban. A magyar, a ruszin és a szlovák nyelven kívül jól beszélt a németet, a latint és a görögöt.

Legnagyobb és legismertebb műve Bereg vármegye monográfiája, amely 1881-1882-ben Ungváron jelent meg Pollacsek Miksa könyvnyomdájában. A mű három vaskos kötetből (négy könyvből) áll. Az első kötet ismerteti Bereg vármegye földrajzát, történetét az őskortól 1880-ig, helyhatósági életét. A második kötet egyházi ügyekkel foglalkozik, ismerteti a közoktatás és a kultúra történetét, részletesen szól a megyéből származott írók, művészek

életéről, az ünnepi szokásokról, a gazdaságról, iparról, kereskedelemről, majd a megye növény- és állatvilágát ismerteti. A harmadik kötet a megye településeinek történetét taglalja.

Bereg vármegye monográfiája c. művében óriási adatbázist halmozott fel. Azóta sem készült hasonló mű Bereg vármegye történetéről. Kevésbé ismeretek más monográfiái, többek között a következők: Bereg megye és a Munkácsi vár 1848-1849-ben, A Bereg megyei görög szertartású katolikus lelkészség története a XIX. század végéig, Munkács város új monográfiája és mások.

Kimagasló eredményeket hoztak régészeti kutatásai. Ő tárta fel 1870-ben a Szolyva környéki honfoglaláskori magyar harcos sírját, amelynek leletei a Magyar Nemzeti Múzeumban vannak, de nevéhez fűződik a beregszászi süvegcsúcs megtalálása is.

Európai hírnév régészeti gyűjteménye nagyon népszerű volt. 1907-ben megalapította a Lehoczky-Múzeum Egyesületet, gyűjteményéből Munkácson múzeumot akart nyitni. 1915-ben, Munkácson érte a halál, hamvai a Szent Márton székesegyház kriptájában nyugszanak. Emlékét számos emléktábla őrzi – munkácsi lakóháza homlokzatán, illetve a beregszászi egykori vármegyeházán. A közelmúltban a Kárpátaljai Megyei Honismereti Múzeum hivatalosan is felvette Lehoczky Tivadar nevét.

Gut, 2017. január 30.

*dr. Zubánics László történész,
a Kárpátaljai Magyar Oktatásért Alapítvány elnöke*

TÖRTÉNELEM

BARA TÜNDE

(történelem szak, 4. évfolyam)

NAGYDOBRONY RÖVID TÖRTÉNETE ÉS DEMOGRÁFIAI MUTATÓI

Summary

The article shortly informs about the history and the demographic data of Velyka Dobron. According to the findings discovered by Lehoczky Tivadar, the history of Velyka Dobron goes back to the Bronze Age. It was first mentioned in the 13th century. The name of the village could be found in different variations in the following centuries. Its history is important from the point of view of both local history and the Transcarpathian Hungarians as well. The economical and quantitative growth of the township can be reflected by demographic data. The growth did not decrease despite the changing government and economical situation.

Key words: Velyka Dobron, findings of the Bronze Age, ruling powers, population growth, noble families, Reformation, economical growth.

Анотація

У статті розглянено історичний та демографічний розвиток села Велика Добронь. Завдяки Тівадару Легоцькому з'явилась праця, яка засвідчує, що на території села вже у часи бронзового віку проживали люди. Перше джерело, яке засвідчує існування села, датується XIII

століттям. Досліджувати розвиток села важливо не тільки з точки зору місцевої історії, але і з боку історії угорського населення також. За допомогою демографічних даних ми можемо підтвердити розвиток економіки, культури та населення села, який навіть під час різних па- нувань не мав негативні показники.

Ключові слова: Велика Добронь, розвиток населення, реформа- ція, економічний розвиток, знахідки епохи бронзи.

Nagydobrony az Ungvári járásban (Kárpátalja) fekvő település, amelyet dolgos polgárai, illetve néphagyománya révén nem csupán Kárpátalján, de a világ számos táján ismernek. Mindenképpen fontos megjegyezni, hogy egy folyamatosan fejlődő, feltörekvő magyar közösségről beszélünk, amely egyben a régió legnagyobb református gyülekezete is. A múltban számos kutató foglalkozott a település múltjával, szokásaival, illetve fejlődésének sajátos- ságaival, ennek ellenére még mindig akad feltérképezni való. A vidék poli- hisztora, Lehoczky Tivadar *Beregvármegye monográfiájában* tesz említést a Nagydobronyban előkerült bronzkori leletekről, amelyek között bronzkari- kák, gombok, kopjavégek, üveggyöngyök voltak szép számban. A leletekkel kapcsolatban ezt írja: „...Nagydobrony nevű faluban szintén egy belső kertben, palánknak való árokásás alkalmával 13 üveggyöngyöt ástak ki; közülük egy 2 cm.-nyi drb. zöld üvegből való, vörös és fehér cífrázatokkal, gyűjteményembe került, a többi nyomtalanul eltűnt”.

A község történetét önálló monográfiában Móricz Kálmán dolgozta fel. A településsel kapcsolatos publikációk alapként tekintenek a kötetre, hi- szen a kezdetektől napjainkig foglalja össze a Nagydobronyról szóló adatokat, külön kitérve a politikára, kultúrára, gazdasági és felekezeti adatokra.

A település történetével kapcsolatos modernkori kutatók közül ki kell emelnünk Varga Sándor nevét, aki a ruszakai Pálóczi család nagydobronyi te- vékenységével foglalkozott részletesebben.

A helyi reformáció kialakulásáról, fejlődéséről Haraszy Károly *Az ungi református egyházmegye története* című munkája ad fontos információkat. A kötet külön fejezetben foglalkozik Nagydobrony egyházi viszonyaival.

A demográfiai adatokkal kapcsolatban fontos támpontként szolgált Mol- nár József és Molnár D. István *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszám- lálási és népmozgalmi adatok tükrében* című tanulmány, valamint a hivatalos statisztikai adatok.

Ahogy korábban már említettem, Lehozcky Tivadar a tárgyi leletek alapján úgy véli, hogy Nagydobrony belterülete már a bronzkorban is lakott volt. A falu nevének eredetét a helytörténészek szláv eredetre vezetik vissza, és a „tölgyes” szóból eredeztetik. Maga a korai település a tatárjárás idején elpusztult, s később telepítik újra. Erre utal az a tény is, hogy az első hiteles írásos feljegyzés csak 1270-ből, V. István idejéből való. Az okmányok szerint ekkor királyi birtok volt¹. A későbbiekben számos nemesi família birtokolja a települést, kronológiai rendben a következők:

- 1272-től Rusdi Mihályé;
- 1299-ben bizonyos Mátyás és fiai (László, Hethen és Mihály) kapták meg;
- 1321-ben Pánki Jakab fiai, Dobó és Báthor János nyerték adományul Károly Róberttől;
- 1339–1340-ben Dobronyi Ruben és fiai voltak a falu tulajdonosai;
- 1394-ben Ruszkai Dobó² és Bátor János rendelkeztek a legnagyobb birtokokkal;
- 1400-tól Korjatovics Tódor podóliai herceg bírja, de továbbra is a Ruszkaiak tulajdona volt a birtokok nagyobb része;
- Dobó Ferenc halála után (1602) a vagyont, s így a falu örökösei is fele-fele arányban Daróczi Ferenc és Lorántffy Zsuzsanna lettek;
- 1629-től Lorántffy Zsuzsanna révén I. Rákóczi György birtokát képezte;
- 1720-ban Nagydobrony a munkácsi uradalom részeként III. Károly gróf Schönborn Frigyes Károly püspöknek adományozta³.

A község életében fontos szerepet játszott a reformáció. Nagydobrony a református hitet a XVI. században vette fel. 1618-ban már anyaszentegyházként van említve, amelynek Kisdobrony és Telek volt a filiája. Reformátorai Radán Balázs és Kálmáncsehi Sánta Márton voltak⁴. A falu fatemplomát 1776-ban kezdték felújítani, s elkészítették egy új templom építésének tervét. Az új templomot 1805-ben szentelték fel, a torony pedig 1810-ben készült el⁵. 1912-ben ismét templomszentelésre került sor, amelyet a boldog békeidők utolsó jelentős eseményeként emlegettek a nagydobronyiak.

A községben szolgáló lelkészek névsora 1621-től ismeretes: Munkácsi Tamás, Beregszászy Dániel, Molnár István, Túróczi Sima Gábor, Kis Márton,

¹ Móricz Kálmán. Nagydobrony. – 16.-17.old.

² Varga Sándor. A Ruszkai-Pálóci család és Nagydobrony a XIII–XV.században. – Kárpátalja, 2004. – 182.szám

³ I.m. – 17.-25.old.

⁴ Haraszty Károly. Az ungi református egyházmegye története. – 276.-277.old.

⁵ I.m. – 279.old.

Jánosi György, Győri Mihály, Horváth István, Kalán János, Gönczy Sámuel, Gönczy József, Szűcs József helyettes lelkész, Németh Imre, Tóth Lajos helyettes lelkész, Maksa József helyettes lelkész, Orémus Dániel, Szabó István helyettes lelkész, Magyar Bertalan, Gönczy Pál, Csík József, Szabó Béla⁶. Jelenleg Horkay László, Kolozsy András és Katona Viktória lelkészek teljesítenek szolgálatot Kárpátalja egyik legnagyobb református gyülekezetében.

A nagydobronyi emberekre a hitükért való kiállás mellett a szabadságszeretet is jellemző. Az 1703–1711 között vívott Rákóczi-szabadságharc idején a településről sokan beálltak a fejedelem seregébe. A korabeli dokumentumok megőrizték Bíró Ferenc, Klandikó István, Eördög István palotások, Pinte Márton, Kupás András, Szanyi Miklós, Magyar Mihály és Balog Mihály hajdúk, valamint Nagy Péter alkapitány nevét. 1704-ben Rákóczi hadnagyaként említik Erdődy Istvánt, továbbá feljegyezték Móricz és Balog Mihály tisztek nevét is.

A szabadságharc idején a fejedelem kétszer is átutazott Nagydobrony területén, ezekről Lehoczky Tivadar is tudósít: 1708. december 21-én „*az isteni szolgálat után indult a fejedelem gránátos lovassággal és egész udvarával kornétáson Patakról, 22-én ért Nagy-Dobronyba, innen 23-án isteni tisztelet után megindulván, délután 3 órakor érkezett Munkácsra*”. 1709. augusztus 17-én ismét ezt az utat tette meg. Ekkor Nagydobronyban ebédelt, és este Munkácsra ért⁷.

Az 1848–1849-es szabadságharc idején a község 8-10 embert adott a nemzetőrségnek, köztük volt Hidi Miklós mozgó nemzetőr is. A Nagytemetőben nyugszik még egy szabadságharcos, bizonyos Zombory Antal honvédszázados⁸.

Az első világháború során 61 helyi lakos halt hősi halált⁹. A második világháború különböző frontjain 58 nagydobronyi esett el. A front a falut 1944. október 26-án érte el, a szovjet hadsereg a Csap mellett zajló csata sebesültjeit nagydobronyi házakba költöztette. Még korábban, 1944 márciusában több mint 200 zsidó került deportálásra a faluból, akik közül egy-két ember tért csak haza.

1944. november 18-án minden 18 és 50 év közötti férfi köteles volt jelentkezni háromnapos munkára a háború okozta károk helyreállítása céljából. A több mint 400 elhurcolt közül közel százan meghaltak, a szerencsésebbek néhány év munkatábor után megromlott egészségi állapotban térhettek haza szülőföldjükre.

⁶ I.m. – 282.old.

⁷ Móricz Kálmán. Nagydobrony. – 25-26.old.

⁸ I.m. – 43.-45.old.

⁹ I.m. – 55.-56.old.

1945-ben az itthon maradt embereket kényszermunkára kötelezték, a földeten idősök, asszonyok és gyerekek dolgoztak. Őket sújtották a kötelező beszo-
gáltatások terhei. 1946–1947 folyamán a 17–18 éves fiúkat „önkéntes” Donyec-
medencei munkára kötelezték. Sokan évekig bújkáltak a milícia elől. 1948-ban pedig
kezdete vette az erőszakos kolhozosítás¹⁰, ez azonban nagy ellenállást váltott ki
a helyi lakosság körében, ugyanis nem arathattak a korábban bevetett földjeiken.

Ezzel kapcsolatban egy legenda is fennmaradt. A legenda főleg a nyugati
emigrációban volt ismert. Fő terjesztője Árkay László volt, aki 1977-ben, Mün-
chenben írt cikket a történekről. A történet szerint a nagydobronyiak is vona-
kodtak attól, hogy a betakarított termést beszo-
gáltassák a szovjet hatalomnak, s
az ellenállás miatt megtorlásban részesültek. A falut lebombázták, s az esemény
részleteit az a néhány ember kezdte terjeszteni, akiknek sikerült elmenekülni-
ük¹¹. Árkay írását így fejezte be: *„Nagydobrony nem épült újjá. Neve semmilyen
nyelven sem szerepel többé az 1946 óta közzétett kiadványokban s helye a térképen
üres....Nagydobronyról eddig talán még mi magunk se tudtunk”*. Balla Gyula kés-
őbb bebizonyította, hogy a legenda valószínűleg 1955-ben született és terjedt el¹².

Ejtsünk néhány szót a község demográfájának alakulásáról is. A rend-
szeres, közel tízévente sorra kerülő népszámlálások Kárpátalja mai területén
több mint egy évszázados múltra tekintenek vissza. 1880 óta minden nép-
számlálás rákérdezett a lakosság anyanyelvére, illetve a nemzetiségére. Ettől
kezdve Magyarországon a nemzetközi jognak megfelelően tízévente lebonyo-
lított népszámlálások szolgáltatnak átfogó felmérést Kárpátalja népességéről,
ezen belül pedig Nagydobrony lakosságáról is. Népszámlálásra 1890-ben,
1900-ban, 1910-ben került sor. A csehszlovák éraban két, Kárpátaljára is
kiterjedő országos népszámlálást tartottak: 1921-ben és 1930-ban. A vissza-
csatolás után 1941-ben került sor magyar népszámlálásra a területen. A Szov-
jetunióhoz való csatlakozás után 1946-ban volt egy nem hivatalos népszám-
lálás, amelyet még 4 census követett: 1959, 1970, 1979 és 1989. A független
Ukrajnában eddig csak egy népszámlálásra került sor 2001-ben¹³.

A települések nemzetiségi alapon történő osztályozása során Nagydobrony
az első kategóriába kerülne, mivel majdnem tisztán magyarlakta település.

¹⁰ I.m. – 67-70.old.

¹¹ Skultéty Csaba. Nagydobrony. Új Folyam, XI. 9.-10.szám http://www.magyarszemle.hu/cikk/20020901_nagydobrony

¹² Balla Gyula. Nagydobrony – egy falu, amely a térképen is megtalálható. – 1.old.

¹³ Molnár József, Molnár D. István. Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében. – 8.old.

Kárpátalján összesen 52 ilyen település van¹⁴. A falvak közül a legtöbb magyarnak, több mint ötezer főnek, legfrissebb adatok szerint már több mint hatezernek Nagydobrony ad otthont, ahol a magyarság az összlakosság 90 százalékát teszi ki. A nagydobronyi magyar közösség az egyik legstabilabb, legegélyesebb Kárpátalján. Az asszimiláció nem, a kivándorlás csak kevésbé érintette, a születésszám egészen 2001-ig meghaladta a halálozások számát. A két utóbbi népszámlálás között mind a falu összlakossága, mind az itt élő magyarság száma gyarapodott¹⁵.

A demográfiai adatok terén kutatásaim során az első információkat 1761-től találtam. Ebben az évben már feljegyezték a születési, elhalálozási és házasságkötési adatokat. Valószínűleg ennél korábban is vezettek már anyakönyveket, azonban azok sorsáról és a bennük található adatokról nincs tudomásom. A XIX. századi jegyzőkönyvek többsége latin, vagy régi magyar nyelvű, az eseményeket nem rendszerezték, csupán naplószerű tudósítások szerepelnek egy-egy eseményről. A XX. századi anyakönyvek ezzel szemben már áttekinthetőek, az adatokat táblázatszerűen vezették be¹⁶.

Népszámlálási adatokkal a rendelkezésre álló helyi egyházi anyakönyvekben és az önkormányzatnál nem találkoztam. Az utóbbinál főleg az év végi összegző dokumentumokban említik az adott év összlakosságát¹⁷. A fentiekből kiindulva elsősorban a magyarországi Központi Statisztikai Hivatal (KSH) adatait használtam fel az alábbi táblázat összeállításánál:

Nagydobrony lakossága a népszámlálások tükrében¹⁸

1880	2 087 fő
1910	3 033 fő
1921	3 165 fő
1930	3 533 fő
1941	4 007 fő
1989	5 500 fő
2001	5607 fő

¹⁴ I.m. – 33.-35.old.

¹⁵ I.m. – 37.old.

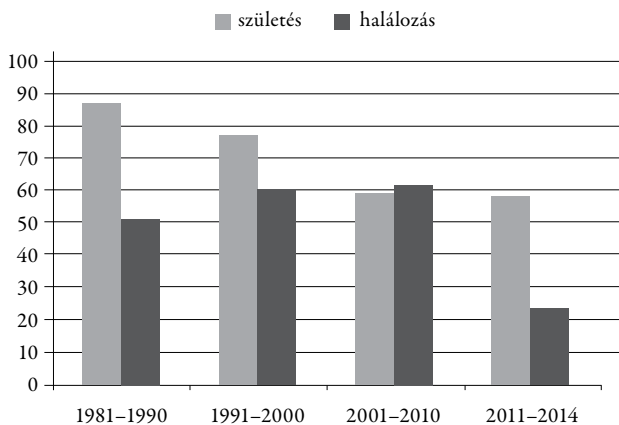
¹⁶ A nagydobronyi református egyházközség anyakönyvei alapján.

¹⁷ A nagydobronyi községháza adatai alapján.

¹⁸ A magyarországi népszámlálások adatai 1784 és 1990 között. Központi Statisztikai Hivatal.

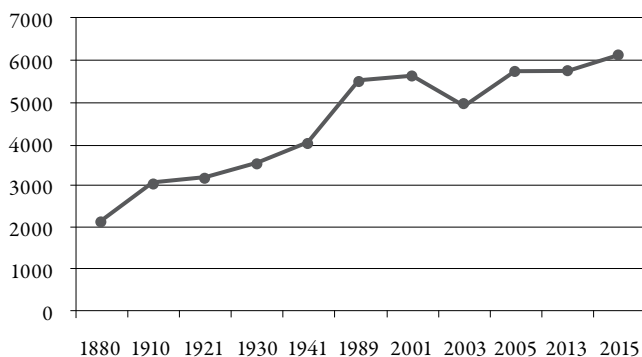
Всеукраїнський перепис населення 2001. / <http://2001.ukrcensus.gov.ua/>

A születések és az elhalálozások aránya Nagydobronyban

A születések és halálozások aránya

A népesség számának alakulása (1880–2015)

Forrás- és irodalomjegyzék:

1. A magyarországi népszámlálások adatai 1784 és 1990 között. Népszámlálási digitális adattár – Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára / http://library.hungaricana.hu/hu/collection/kozponti_statistikai_hivatal_nepszamlalasi_digitalis_adattar/#
2. A nagydobronyi községháza adatai 2004 és 2015 közötti időszakban.
3. A nagydobronyi református egyházközség anyakönyvei 1761 és 2014 közötti időszakban.
4. Balla Gyula. Nagydobrony – egy falu, amely a térképen is megtalálható. Magyarságkutatás, 1988. – 12 old.
5. Haraszty Károly. Az ungi református egyházmegye története. – Bp.: Református Sajtóosztály, 1991. – 479 old.
6. Lehoczky Tivadar I-III. Bereg vármegye monográfiája. – Bp.: História Antik Könyvesház Bt., 2011. – 1820 old.
7. Molnár József, Molnár D. István. Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében. – Beregszász, 2005. – 115 old.
8. Móricz Kálmán. Nagydobrony. – Bp.: Hatodik Síp Alapítvány, 1993. – 351 old.
9. Skultéty Csaba. Nagydobrony. Új Folyam, XI. 9.-10.szám / http://www.magyarszemle.hu/cikk/20020901_nagydobrony
10. Varga Sándor. A Ruszkai-Pálóci család és Nagydobrony a XIII.-XV.században. – Kárpátalja, 2004. – 182.szám
11. Всеукраїнський перепис населення 2001/ <http://2001.ukrcensus.gov.ua/>

BECSKE PÁL-ZSOLT

(történelem szak, 5. évfolyam)

KULTURÁLIS, EGYHÁZI ÉS TÁRSADALMI CÉLÚ SZERVEZETEK A MÁRAMAROSI VISKEN A „MEGKÉSETT REFORMKOR” IDŐSZAKÁBAN (1840–1925)

*„Messze jövőendővel komolyan vess össze jelenkort;
Hass, alkoss, gyarapíts: s a haza fényre derül!”
(Kölcsey Ferenc)*

Summary

The subject of study in the XIX-XX centuries in Vyshkovo, the region of Maramuresh and cultural associations of Vyshkovo's Reformed Church expresses promotion type and especially the foundations idea, religious and social purposes in the forms of history, especially in the era of culture reforms and progressive spirit of creative Protestant pastors and modern education, culture and Vyshkovo's community to gradually increasing needs in education, get a deeply rooted connection.

Key words: Vyshkovo, Maramuresh, societies, civil casinos, foundations.

Анотація

У статті розглядається історія культурних товариств, релігійних та соціальних фондів, які були створені на рубежі XIX–XX ст. у мароморошському Вишкові за сприяння Вишківської Реформатської Церкви. Особливу увагу у дослідженні займає прогресивна творча діяльність

протестантських пасторів з освіти, культури, а також і питання з поступового збільшення потреб освіти вишківської громади.

Ключові слова: Вишково, Мароморош, асоціації, цивільні казино, фонди.

1840 és 1925 között főként közösségi és magánadományoknak köszönhetően mintegy 16 alapítvány és 7 kulturális népszerűsítő jellegű egyesület működött a Máramaros vármegyei Viskén. Ezek nagy részének létrehozásában meghatározó szerepet játszottak a reformkor kulturális-haladó szellemiségében tevékenykedő viski református lelkipásztorok – Géressy László, Ladányi Pál, Mikó Imre és Peleskey Sándor. Ahhoz azonban, hogy megértsük, s egyben mélyebb áttekintést kapjunk a Viskén kibontakozó egyleti mozgalom történeti háttéréről, vissza kell tekintenünk a XIX. és XX. századi Magyarország történelmének alakulásában meghatározó és kiemelkedő szerepet betöltő reformkor időszakára.

Pajkossy Gábor meghatározása szerint a XX. század elején meghonosodott reformkor elnevezés azt hivatott kifejezni, hogy a korszak jellegadó politikai ereje, a reformtábor a tervezett gyökeres változásokat a törvényhozással elfogadtatott reformok, nem pedig abszolutisztikus módon, vagy forradalom útján kívánta elérni. A reformkor elnevezés azonban egy másik fontos mozzanatra is utal, méghozzá arra, hogy fokozatosan kialakult egyfajta reformklíma és felülkerekedett a reform gondolata¹.

A reformklíma azonban nemcsak a politikai, gazdasági és társadalmi élet területén a kortársak szerint szükségszerűvé vált reformok végrehajtásának lehetőségét irányozta elő, ennél nagyobb jelentőséggel és tartalommal bírt, különösen akkor, ha a reformkort kultúrtörténeti szemszögből vizsgáljuk.

A korszak alkotói egy olyan újszerű kulturális jellegű forradalom kibontakozásának alapjait fektették le, amelyek az elkövetkezendő évtizedek során is jelentős hatást gyakoroltak a kultúra fejlődésére, illetve a társadalmi, gazdasági és politikai viszonyok átalakulására.

A magyar szellem kulturális forradalmának gyökerei minden kétséget kizárólag gróf Széchenyi István személyéhez és tevékenységéhez köthetők, amelyek eredményeként 1827 és 1830 között megalakult a Magyar Tudós Társaság (MTT)², s 1827–1828 fordulóján a Pesti Casino³.

¹ Gergely András (szerk.). Magyarország története a 19. században. – 191. old.

² I. m. – 168-169. old.

³ Pajkossy Gábor (szerk.). Magyarország története a 19. században. Szöveggyűjtemény. – 108. old.

Az MTT 1828-as alapszabályzatából is kitűnik, hogy a társaság fő célja a különböző tudományterületek és a kultúra tudományos-szakmai keretek közötti magyar nyelven történő művelése, továbbá a magyar nyelv szabályrendszerének kidolgozása volt⁴. Széchenyi kezdeményezése azonban nemcsak egy intézmény létrejöttét eredményezte (amely gyakorlati célokat tűzött ki maga elé), hanem egy haladó szellemiséget is teremtett, ennek alapját a művelődés szükségyszerűségének eszméje képezte.

Az eszméhez nem sokkal később társult az eszköz is, amely elsőként az 1827–1828 fordulóján megalapított Pesti Casino és annak sajátos célokat – így többek között a művelődést, továbbá a gazdasági és kereskedelmi tárgyú értekezéseket – megfogalmazó alapszabályzata⁵ által öltött intézményesített formát.

Ezzel kezdetét vette az egyleti mozgalom kibontakozása. Eme kulturális haladó szellemiség alapját képező eszme és eszköz egységének intézményesített keretei (az egyletek – *a szerz.*) viszonylag rövid idő alatt széleskörű támogatásra találtak a Magyar Királyság egész területén. Az 1840-es években jelentősen megnőtt a különböző jótékonykodást, önszegélyezést, a gazdaság korszerűsítését, a kultúra és tudományok fellendítését és művelését célzó horizontálisan szerveződő egyesületek száma. 1848 elején a Magyar Királyság területén már több mint 500 egyesület működött⁶.

A reformkorban kibontakozó egyleti mozgalom fejlődésének következő szakasza az 1867-es osztrák-magyar kiegyezést követő évtizedek során vette kezdetét. 1878-ban megközelítőleg már 4000 társadalmi, gazdasági, közművelődési és politikai célokat megfogalmazó egyesület működött Magyarországon területén, ezek taglétszáma összesen 600-700 ezer fő volt.⁷

Az 1840-es években a reformkor úttörő kulturális-haladó szellemisége elérte a Magyar Királyság északkeleti periferiáját, így többek között a máramarosi Visket is.

A településen működő kulturális népszerűsítő jellegű egyletek, polgári kaszinók és főként egyházi és társadalmi célú alapítványok többsége a XIX. század második felében és a XX. század elején jöttek létre.

A kor szellemiséget tükrözi a Bereg vármegyei Rákosról származó református lelkipásztor, Géressy László 1834–1870 között⁸ kifejtett haladó tevé-

⁴ Pajkossy Gábor (szerk.). Magyarország története a 19. században. Szöveggyűjtemény. – 105-106. old.

⁵ I. m. – 108. old.

⁶ Gergely András (szerk.). Magyarország története a 19. században. – 245. old.

⁷ Gergely András (szerk.). Magyarország története a 19. században. – 432. old.

⁸ Géressy László (szerk.). Lelkészek életrajzi adatai a viski református egyházközség anyakönyveiben.

kenysége is, amely Peleskey Sándor vélekedése szerint „korszakalkotó volt Viskén”⁹. A református lelkipásztor az 1868 előtti időszakra jellemző elmaradott oktatási viszonyokat tekintve jelentős szerepet játszott a helyi elemi és középszintű oktatási rendszer kiépítésében, fenntartásában és fejlesztésében.

Az oktatásügy pártolására tett erőfeszítései nyomán saját állandó jövedelméből 40 forintot ajánlott fel egy, a tanulók és helyi oktatási intézmények támogatását és fejlesztését szolgáló alapítvány létrehozására, amely eredményként 1840. január 1-én létrejött a Viski Református Egyház Iskolai alapítványa, más néven az Intézeti Alap¹⁰.

Az alapítvány létrehozásának reformkori szellemiségét Géressynek a művelődés és oktatás jelentőségével kapcsolatos értekezése is alátámasztja: *„Én tudván és tapasztalván azt, hogy akármely ország, város vagy helyiség csak úgy mehet elő a korunkban oly sebes lépésekkel haladó erkölcsi, műveltség útján, csak úgy lehetnek azoknak lakosai vallásos, Istent és embert tisztelő, szerető jó emberek, hont és királyt egyforma hűséggel szolgáló hazafiak, csak úgy lehetnek világ szerint szerencsések, boldogak, ha közöttük az iskolák, az erkölcs, tudomány kezdő műhelyei teljes virágzásban vannak, ha azoknak kik abban tanítanak és tanulnak, maguk viseletére, előrehaladására bölcs és szorgalmas gond fordítatik, a tanulók kik tovább nem mehetnek, helyben tudományokban bővebb ismereteket és tökéletesedést nyerhessenek s belőlük emberséges, jeles polgárok képeztessenek”*¹¹.

A bevezetőben foglaltak egyik sajátossága, hogy megjeleníti a korszakra jellemző társadalmi feszültségeket, mi több, célkitűzésként határozza meg a társadalmi feszültséget kiváltó társadalmi különbségek okozta egyenlőtlenségek részleges felszámolását. Így talán nem is meglepő, hogy Géressy anyagi helyzetéhez mért felajánlásával példát szeretett volna mutatni a viski tehetősebb polgárok számára.

A lelkipásztor jelentős szerepet tulajdonított a helyi nemesi rétegnek, ezért 1845. január 1-én kelt nyílt levelében felkérte a nemességet a közérdekű tevékenységet végző és nemes célokat megfogalmazó Intézeti Alapítvány támogatására. Ekkor azonban a nemesség néhány tagját kivéve, a többség még ellenállást tanúsított, és nem volt hajlandó támogatni a kezdeményezést¹².

⁹ Peleskey Sándor. A Viski Református Egyház története. – 35. old.

¹⁰ A Viski Református Egyház Iskolai Alapítványának alapítólevele, kelt. 1840. január 1.

¹¹ A Viski Református Egyház Iskolai Alapítványának alapítólevele, kelt. 1840. január 1.

¹² A Viski Tekintélyes Nemességhez intézett aláíratos kérelme a benne nevezettnek, kelt. 1845. január 1.

Az Intézeti Alapítvány feltehetően hosszú ideig jelentősebb anyagi támogatás nélkül működhetett, mivel csupán 1852. január 16. és 1853. március 30. közötti időszakban került sor az alapítvány javára történő jelentősebb adakozásokra. Ezek során 47 helyi polgár összesen 316 forintot és 1 krajcárt folyósított az alapítvány pénztárába¹³.

Az 1850-es évek második felében a helyi nemesi „ellenállás” is fokozatosan elhalványodott. Az 1856. január 1-én tartott előzetes értekezleten és az 1858. április 11-én tartott közgyűlésen hozott döntések nyomán a viski nemesség már érdemleges lépéseket tett az Intézeti Alapítvány támogatására. Többek között a Viski Református Iskola rendelkezésére bocsátották a város északkeleti részén fekvő Verécsi Curiat,¹⁴ ezen kívül 121 forint 10 krajcárt folyósítottak az Iskola Intézeti Pénztárába¹⁵.

Az alapítvány közérdekű tevékenységét a helyi kispolgárság sem hagyta figyelmen kívül. 1858. augusztus 20-án került sor a 45 tagot számláló Viski Céhegylet zászlóavató ünnepségére, amely során az egyesület jelentős anyagi támogatásban részesítette az Intézeti Alapítványt¹⁶.

Az adományok mellett az alapítvány pénzalapja fokozatos növekedésében fontos szerepet játszott, hogy az egyház az alapítvány alapítólevelében foglalt feltételeknek megfelelően, az intézet tőkeállományának egy részét hitel formájában olyan megbízható, tisztességes viski polgárok rendelkezésére bocsátotta, akik állandó jelleggel, határidőben fizették az általuk kölcsön vett tőke után járó kamatokat¹⁷.

A legfontosabbnak azonban mégis az Intézeti Alap sokrétű és közérdekű tevékenysége tekinthető. A tőkeállomány növekvő tendenciájának köszönhetően az Intézeti Alapítvány rendeltetésének megfelelően jelentős összeget fordított a hátrányos anyagi helyzetben lévő diákok és a helyi oktatási intézmények taneszközökkel való ellátására és anyagi támogatására egyaránt.

A református egyháztanács 1888-ban kiadott rendelete értelmében a tanítók már minden tanévben kötelesek voltak összeírni a hátrányos anyagi helyzetben lévő diákokat, akiket az egyháztanács az alapítvány pénztárából évente fejenként 40 krajcárral támogatott. Emellett az Intézeti Alapból min-

¹³ A Viski Iskolai Intézet Pénztára Naplója. Bévételek 1852–1853.

¹⁴ Géressy László lelkipásztor és Hánka Péter gondnok Urakhoz, mint a Viski Helvét vallásúak Egyházi Elnökeihez. Hánka Márton, mint a Viski nemesek képviselője, kelt. 1859. augusztus 28.

¹⁵ Viski Tekintetes Nemesség által a nevelés oltárára tett alapítványának megköszönése, kelt. 1859. október 2.

¹⁶ Vasárnapi Újság, 5. évfolyam. 38. szám. – 466. old.

¹⁷ A Viski Református Egyház Iskolai Alapítványának alapítólevele, kelt. 1840. január 1.

den évben külön összeget különítettek el könyvek vásárlására¹⁸, mint a Magyar Tudományos Társaság (majd MTA) által jóváhagyott és népszerűsített kézi oktatókönyvek, apróbb iskolai könyvek, ABC-k, papírlapok és íróeszközök, szépírási példányok (caliográfiák) beszerzésére, amelyeket a szorgalmas, főként szegény sorsú diákok megjutalmazására és az iskolák tanszerekkel történő ellátására fordítottak. Többek között az Intézeti Alapból fedezték a hátrányos anyagi háttérrel bíró diákok öltönnel és cipővel történő ellátása során felmerülő költségeket is¹⁹.

Az Intézeti Alap fontos szerepet játszott a helyi oktatás intézményrendszerét képező református felekezeti iskolák hálózatának kiépítésében is. Feltehetően az alapítványnak köszönhetően került sor az 1851-1852 fordulóján felépült Nagy utcai iskola építési költségeinek finanszírozása²⁰, s az 1883-ban felépült kisszeresi iskola felépítésére, amelyeknek költségeit részben az Intézeti Alap pénztárából fedezte a református egyház²¹. Az 1890–1891 folyamán megvásárolt Piac utcai kincstári kocsmá és telek²² iskolai céloknak megfelelő átalakítását is az Intézeti Alap pénztárából fedezték, biztosítva a tudomány és művelődés „kezdő műhelyeinek” előrehaladását.

A művelődés és a kultúra ápolása azonban nemcsak az egyház által fenntartott felekezeti iskolákban zajlott, hanem azokon kívül is, életkorra és családi meggyőződésre való tekintet nélkül.

P. Szathmáry Károly a Vasárnapi Újságban 1863 októberében megjelent cikkében említést tesz Vittenberger mérnök úr, Héder János, Hánka Márton és a lelkészek kezdeményezése nyomán megalakult olvasókörről²³, amely szintén Géressy László református lekipásztor közreműködésével alakult 1862-ben Polgári Olvasóköri néven²⁴.

Az egyesület fontos szerepet tölthetett be a helyi közösség műveltségének és szellemi fejlődésének felvirágoztatásában. A széleskörű társadalmi érdeklődés nyomán a század végére már több mint 400 könyv és hírlap állt az olvasni és művelődni vágyók rendelkezésére a legkülönbözőbb témakörökben²⁵.

¹⁸ A Viski Református Egyház Jegyzőkönyve 1884-1896, kelt. 1888. március 8.

¹⁹ Viski Református Egyház Iskolai alapítványának alapítólevele, kelt. 1840. január 1.

²⁰ Czébely Lajos. A viski magyar iskola története. – 27. old.

²¹ I.m. – 33. oldal.

²² Czébely Lajos. A viski magyar iskola története. – 34. oldal.

²³ Vasárnapi Újság. 10. évfolyam. 41. szám. – 364. old.

²⁴ Czébely Lajos. Visk története. – 124-125. old.

²⁵ I.m. – 124-125. old.

1871-ben jött létre az olvasókörhöz hasonló kulturális felvilágosító jellelű egyesület, az un. '48-as Kör, amelynek zászlószentelési ünnepségére 1871. július 23-án került sor²⁶. Az ünnepségen zászlóanyává Szaploneczay Zsófia úrhölgyet választották²⁷. Az egyesület megalakulását követően néhány évvel az 1870-es évek végén felfüggesztette önálló működését és beolvadt a már korábbiakban említett Polgári Olvasókörbe²⁸.

Fontos megjegyezni, hogy bár az olvasókör nem az egyházi egyesületek körébe tartozott, mégis jelentős támogatást élvezett a református egyház részéről. Az egyháztanács 1896-ban a fatemplom padlásán lévő padokat is az egyesület rendelkezésére bocsátotta, hogy támogassa annak haladó szellemiségű tevékenységét²⁹.

A századforduló során a kultúra ápolása és a művelődés terén a legnagyobb hatást azonban talán mégis a sokrétű Viski Református Dalegylet gyakorolta. A korabeli köznyelvben csak dalárdaként emlegetett énekkar Krüzsely Károly és Bacsí Sámuel alapításában, Nagy Jenő vezetésével 1891. december 23-án jött létre 40 állandó és 2 tiszteletbeli taggal. Az alapító közgyűlésen a dalegylet első elnökévé Ladányi Pál református lelképásztort választották³⁰. Az egyesület kisebb-nagyobb kihagyásokkal egészen 1914-ig működött, majd egy hosszabb megszakítást követően 1923-ban alakult újra.

A dalárda működése a már megalakulását követő néhány hónapban kérdésessé vált. Gr. Csáky Albin magyar vallás- és közoktatásügyi miniszter 1890. szeptember 20-án kiadott 6686. számú körrendeletében kimondta, hogy minden egyesület köteles kidolgozni alapszabályzatát, s felterjeszteni azt a minisztériumhoz elbírálás és jóváhagyás végett³¹. A fő problémát az jelentette, hogy a dalegylet nem felelt meg a miniszteri körrendeletben foglalt kötelezettségeknek, illetve az egyesületi működés alapfeltételeinek, mivel nem rendelkezett sem alapszabályzattal, sem alapszabályzat-tervezettel, így további működése kérdésessé vált.

A dalkör elnöke, Ladányi Pál javaslatára a kialakult hiányosságok mihamarabbi orvoslása érdekében egy 11 tagú bizottságot hoztak létre, amelynek

²⁶ Czébely Lajos. Visk története. – 124-125. old.

²⁷ Fővárosi Lapok. 8. évfolyam, 7. szám. – 810. old.

²⁸ Czébely Lajos. Visk története. – 124-125. old.

²⁹ A Viski Református Egyház Jegyzőkönyve 1884–1896, kelt. 1896. május 11.

³⁰ A Viski Református Egyház Énekkarának Jegyzőkönyve 1891–1944, kelt. 1892. február 16.

³¹ Magyarországi Rendeletek Tára. 24. évfolyam. – 1746-1747. old.

fő feladata egy egyesületi alapszabályzat kidolgozása volt. Ennek ellenére az egylet még 1911-ben sem rendelkezett alapszabályzattal³².

A dalkör alapszabályzat hiányában is megfelelően szabályozta működésének bizonyos területeit egy hattagú bizottság által, amely jelentős figyelmet fordított az egyleti tagok énekórákon és próbákön történő rendszeres megjelenésére (ezekre hetente 2 alkalommal 19:00-21:00 óra között került sor). A bizottság döntése értelmében a 3 igazolatlan hiánnyal rendelkező egyleti tagokat kizárták az egyesületből³³. Az alapszabályzat kidolgozása azonban továbbra sem történt meg.

Az 1913-as év áttörést hozott, mivel december 14-én került sor az egyesület alapszabályzat-tervezetének közgyűlés előtt történő felolvasására, amelyet a tagok első olvasatban elfogadtak. Ennek ellenére a tervezet felterjesztését elnapolták³⁴, mivel a dalárda 1914. április 12-én megtartott közgyűlését követően felfüggesztette működését³⁵, mert az 1914 augusztusában meginduló mozgósítási hullám következtében a dalkör több férfi tagját behívták katonai szolgálat teljesítésére³⁶.

Az első világhégés alatt működését felfüggesztő egyesület újjáalakulására csupán a csehszlovák éra első éveiben, 1923. január 7-én, a szabadságharc költője, Petőfi Sándor születésének 100. évfordulója alkalmából került sor.³⁷

Az 1923-as esztendő több szempontból is jelentősnek tekinthető az egylet történetében, mivel nemcsak az újjáalakulására került sor, hanem már az egyleti alapelveknek megfelelően működhetett, köszönhetően az 1923. február 6-án elfogadott 21 pontos alapszabályzatának³⁸.

Az alapszabályzat egyik legfontosabb pontjának az egyesületi célokról szóló pont tekinthető, amely szerint az egyesület célja a kultúra népszerűsítése, a vallási-egyházi élet megélése, önképzés s egyben szabadidős program volt. Az egylet szervezett keretek közötti működését bizonyítja az alapszabályzat több pontja is, amelyek értelmében a működő egyleti tagok 15 korona tagdíjat, míg a pártoló tagok évente 10 korona tagdíjat voltak kötelesek befizetni a dalárda pénztárába. Emellett fontos kritériumoknak tekinthető az 1 koronás mulasztási bírság, továbbá az egyesületi tagoknak az egylet köréből történő

³² A Viski Református Egyház Énekkarának Jegyzőkönyve 1891–1944, kelt. 1892. március 9.

³³ A Viski Református Egyház Énekkarának Jegyzőkönyve 1891–1944, kelt. 1908. január 10.

³⁴ A Viski Református Egyház Énekkarának Jegyzőkönyve 1891–1944, kelt. 1913. december 14.

³⁵ A Viski Református Egyház Énekkarának Jegyzőkönyve 1891–1944, kelt. 1914. április 12.

³⁶ A Viski Református Egyház Énekkarának Jegyzőkönyve 1891–1944, kelt. 1923. január 19.

³⁷ A Viski Református Egyház Énekkarának Jegyzőkönyve 1891–1944, kelt. 1923. január 19.

³⁸ A Viski Református Egyház Énekkarának Jegyzőkönyve 1891–1944, kelt. 1923. január 13.

kizárásával kapcsolatos főbb feltételek meghatározása is, mint a mulasztási bírság kifizetésének elmulasztása, vagy a három igazolatlan hiányzást követő eltanácsolás³⁹. Ezen pontok is arról tanúskodnak, hogy az alapszabályzat kidolgozásakor az elsődleges célok között a dalárda működése során felmerülő akadályok megszüntetése, továbbá az egylet működéséhez és fenntartásához szükséges anyagi háttér biztosítása szerepelt.

A kezdeti nehézségek ellenére a dalkör megalakulásától kezdve állandó fellépője volt a település jelentősebb kulturális eseményeinek, mint a farsangi és szüreti bálók, újévi és karácsonyi bálók, a reformáció emléknapijai⁴⁰, a magyar nemzet meghatározó történelmi eseményeinek emléket állító emléknapiok és évfordulók alkalmából szervezett ünnepségek. Ezek közül kiemelkedtek 1899. március 15., Kossuth Lajos születésének 100. évfordulója⁴¹, Petőfi Sándor születésének 100. évfordulója⁴², a település története során kiemelt jelentőségű események alkalmából történő fellépések, mint 1909. december 3-án Makai Zoltán járási tiszttviselő ünnepélyes fogadása⁴³, 1913. június 19-én Dr. Baltázár Dezső debreceni református püspök tiszteletére tartott köszöntő előadás⁴⁴.

Az egylet temetéseken is megjelent, ha volt rá igény. Abban az esetben, ha az elhunyt egyesületi tag, vagy egyesületi tag rokona volt, a részvételre tiszteletdíj nélkül került sor, ha viszont az elhunyt nem volt egyesületi tag, a tiszteletdíj 100 koronát tett ki temetésenként (a tiszteletdíj 20 %-a az énekkar vezetőjét illette)⁴⁵.

A korszak legnagyobb szabású temetési szertartására az utolsó '48-as viski honvéd, György Imre 1894. évi temetésekor került sor. Ennek alkalmából Kiss Endre főjegyző vezetése alatt a község előljárósága és képviselőtestülete a 48-as időszakból származó gyászfátyollal bevont nemzeti lobogó alatt kísérté végső nyughelyére a magyar haza igaz fiát, közben pedig a dalkör gyászdalokat énekelt⁴⁶.

³⁹ A Viski Református Egyház Énekkarának Jegyzőkönyve 1891–1944, kelt. 1923. február 6.

⁴⁰ A Viski Református Egyház Énekkarának Jegyzőkönyve 1891–1944.

⁴¹ A Viski Református Egyház Jegyzőkönyve 1897–1904, kelt. 1903. október 9.

⁴² A Viski Református Egyház Énekkarának Jegyzőkönyve 1891–1944, kelt. 1923. január 13.

⁴³ A Viski Református Egyház Jegyzőkönyve 1911–1921, kelt. 1913. június 19.

⁴⁴ Peleskey Sándor. A Viski Református Egyház története. – 12. old.

⁴⁵ A Viski Református Egyház Énekkarának Jegyzőkönyve 1891–1944, kelt. 1923. február 6.

⁴⁶ Pesti Napló. 62. évfolyam. 203. szám. – 15. old.

A dalárda azonban nemcsak a kultúra és művelődés terén töltött be vezető szerepet a helyi református közösség életében, hanem jelentős szerepet játszott a református egyház és az egyháztagok anyagi támogatásában is.

Az egyesület több alkalommal is tett felajánlásokat az egyház és a hátrányos anyagi helyzetű diákok számára. 1904 januárjában 100 koronát ajánlott fel az egyházi toronyalap támogatására.⁴⁷ Az 1908. március 15-én tartott bált követően 57 koronát adományozott az egyházi harangalapba.⁴⁸ 1913. október 31-én a dalárda szervezésében került sor a reformáció emléknapijának megünneplésére, amely során az összegyűlt adományokat, 3 korona 50 fillért, a hátrányos anyagi helyzetű diákok ruhaneművel történő ellátására ajánlották fel.⁴⁹ Az 1923. január 7-én, Petőfi Sándor születésének 100. évfordulója alkalmából tartott fellépés során a dalárda részére befolyó honorárium összege 3745 koronát tett ki (ebből 1217 korona nettó jövedelem), amelyből 1000 koronát ajánlott fel a harangalapba.⁵⁰

A klasszikus értelemben vett polgári kaszinókhhoz hasonló intézményesített keretek között kezdte meg működését a XX. század elején, feltehetően 1906-ban⁵¹ a Hegedűs László és Titli József tanító urak vezette Viski Gazdakör. A mintegy 300 tagot tömörítő egyesület egészen a román megszállásig működött.⁵²

A Gazdakör alapszabályzata értelmében bárki az egyesület tagja lehetett, vallásra és nemzetiségre való tekintet nélkül, aki fő- vagy mellékállásban földműveléssel foglalkozott. Az egyesület tagjainak körébe felvételt nyerhettek a lelkészek, tanítók és jegyzők is. Az egyesület összejövetelein felolvasásokat, előadásokat és értekezéseket tartottak gazdasági és egyéb tudományos kérdésekről. Az egyesület alapszabályzatában meghatározott egyesületi célok szerint az egyesület fő feladata az volt, hogy biztosítsa az egyesületi tagok számára a modern gazdálkodás alapjainak elméleti elsajátítását és gyakorlati alkalmazását, továbbá hozzájáruljon az általános műveltség kialakításához szükséges ismeretek terjesztéséhez. Ezen célok megvalósítása érdekében az egyesület különböző gazdasági és társadalmi lapokat járatott. Az alapszabályzat azt is

⁴⁷ A Viski Református Egyház Jegyzőkönyve 1897–1904, kelt. 1904. január 12.

⁴⁸ A Viski Református Egyház Énekkarának Jegyzőkönyve 1891–1944, kelt. 1908. március 29.

⁴⁹ A Viski Református Egyház Jegyzőkönyve 1911–1921, kelt. 1913. október 31.

⁵⁰ A Viski Református Egyház Énekkarának Jegyzőkönyve 1891–1944, kelt. 1923. január 7.

⁵¹ Földművelési Értesítő. 17. évfolyam. 18. szám. – 357. old.

⁵² Czébely Lajos. Visk története. – 159. old.

rögzítette, hogy az egyesület összejövetelein sem politikai, sem felekezeti kérdésekkel nem foglalkozhatott⁵³.

A gazdasági ismeretek közvetítésében és terjesztésében fontos szerepe volt a szakmai ismeretek előzetes elsajátításának, amelyre főként a magyar földművelési minisztérium által meghirdetett gazdasági tanfolyamok biztosítottak lehetőséget.

1909. június 25. és augusztus 1. között került megrendezésre Kolozsváron a vadon termő gyógynövények szedésével, kezelésével és értékesítésével kapcsolatos ismereteket közvetítő gyógynövénytanfolyam, amelyen a földművelésügyi minisztérium anyagi támogatásának köszönhetően maga Titli József is részt vett. A tanfolyam résztvevői megismerkedhettek a vadon termő, de értékes gyógynövények fajtáival, a növények szárításával, feldolgozásával, gyűjtésével és tárolásával kapcsolatos módszerekkel, továbbá elsajátíthatták az elméleti ismeretek gyakorlati alkalmazásának technikáit⁵⁴. Titli a tanfolyamon szerzett gazdasági ismereteket feltehetően a viski gazdák irányába is közvetítette az egyesület összejövetelein.

A Czébely Lajos által említett Kertészeti egyesület⁵⁵ mellett, a Gazdakör gazdasági ismeretterjesztő tevékenységének is köszönhető, hogy a viski gazdák több kategóriában is szép eredményeket értek el az Országos Magyar Kertészeti Egyesület által 1908. szeptember 27. és október 4. között Budapesten megrendezett 25. Országos Gyümölcs és Szőlőkiállításon. A kiállítás alkalmával gyűjteményes kiállítás kategóriában Nemes György és Kincsesi Antal állami ezüstérmes, Steinberger Ábrahám egyesületi ezüstérmes, Lőrincz Károly állami bronzérmes nyert⁵⁶.

Az egyesület működését és sikereit az egyház sem hagyta figyelmen kívül. 1910-ben a református egyháztanács, tekintettel az egyesület haladó és közérdekű tevékenységére, határozatot fogadott el a Gazdakör támogatását illetően, s a nagy leányiskola egyik termét 1 évre díjmentesen az egyesület rendelkezésére bocsátotta⁵⁷.

A századfordulón a kultúra széleskörű művelése mellett jelentős előrelépésre került sor az társadalmi és önszervezés megszervezése, továbbá intézményesítése terén is. Az 1876–1925 közötti évtizedek alatt 16 egyházi és

⁵³ A Viski Gazdakör Alapszabályai, kelt. 1933. október 1.

⁵⁴ Köztelek. 19. évfolyam. 66. szám. – 1905. old.

⁵⁵ Czébely Lajos. Visk története. – 159. old.

⁵⁶ Kertészeti Lapok. 23. évfolyam. – 304–306. old.

⁵⁷ A Viski Református Egyház Jegyzőkönyve 1904–1911, kelt. 1910. április 14.

társadalmi célú alapítvány működött Visken. Ezek: Intézet Alap, Magtár Alap, Erdőbirtokossági Alap, Új templom Alap, Héder Alap, Torony Alap, Úrasztali Alap, Harang Alap, Földvérteli Alap, Szegény Alap, Egyházfenn-tartó Alap, Reformáció Alap, Temető Alap, Szíjjus Alap, Tőkesegély Alap, Népiskolai Árva és Segély Alap⁵⁸.

Az alapítványok többségét az évszázadok során több alkalommal megromogálódott és állandó renoválásra szoruló XV. századi késő gótikus stílusban épült református kőtemplomot felváltó új templom felépítésének költségfedezése céljából hozták létre a helyi református lelkipásztorok, egyháztagok és az Amerikai Egyesült Államokba kivándorolt viski polgárok, emellett az alapítványok egyéb egyházi és társadalmi célokat is szolgáltak.

1876. december 31-én Ladányi Pál református lelkipásztor kezdeményezése és a református egyháztagok terményadakozásai nyomán előre meg nem határozott céllal jött létre a Viski Református Egyház Magtár Alapítványa. Az alapító levélben foglaltak értelmében az alapítvány tőkeállományának kezelési és felügyeleti joga a református egyháztanácsot illette. A tanács az összegyűlt terményt a már korábbiakban említett Intézeti Alap mintájára kiadta kamatra, vagy értékesítette, s az ebből származó összeget pedig az alapítvány tőkeállományához csatolta⁵⁹. Az 1915. december 31-én keltezett alapítólevélből az is kiderül, hogy az alapítvány tőkeállománya csupán a tervezett új református templom építése, a templom belső és külső tatarozása, továbbá a templomkert igényes elrendezésének kialakítása során felmerülő költségek fedezésére volt felhasználható⁶⁰. Az egyháztanács megfontolt kezelése nyomán az alapítvány tőkeállománya 1915-ben már elérte a 8 655 koronát⁶¹, 1926 végére pedig meghaladta a 10 192 koronát⁶².

1888-ban az egyháztanács létrehozta a Viski Református Egyház Torony Alapítványát⁶³, amely az 1888-as vihar következtében megromogálódott templomtorony helyreállítására, főként közösségi kezdeményezés nyomán jött létre⁶⁴. A későbbiekben az egyháztanács az alapítvány rendeltetését a

⁵⁸ A Viski Református Egyház Alapítványainak Jegyzéke 1840–1925.

⁵⁹ A Viski Református Egyház Magtár Alapítványának alapítólevele, kelt. 1915. január 31.

⁶⁰ A Viski Református Egyház Magtár Alapítványának alapítólevele, kelt. 1915. január 31.

⁶¹ A Viski Református Egyház Jegyzőkönyve 1911–1921, kelt. 1915. január 31.

⁶² A Viski Református Egyház Alapítványainak Jegyzéke 1840–1925.

⁶³ A Viski Református Egyház Alapítványainak Jegyzéke 1840–1925.

⁶⁴ A Viski Református Egyház Jegyzőkönyve 1884–1896, kelt. 1888. augusztus 19.

tervezett új templom felépítésének költségfedezésére módosította⁶⁵. 1926 végére az alapítvány tőkeállománya elérte a 700 koronát⁶⁶.

1906-ban Csik Albert református lelkipásztor kezdeményezése nyomán létrejött a Viski Református Egyház Erdőbirtokossági Templom Alapítványa, felhasználandó a helyi erdőbirtokosság által az új református templom építési költségeinek fedezésére adományozott 4000 koronát, azzal a kitételrel, hogy a tőkét csakis az új templom építése során felmerülő költségek fedezésére fordíthatja⁶⁷. Az alapítvány tőkeállománya az elkövetkezendő évek adakozásainak és kamatjainak köszönhetően 1915-re 6 228 koronára és 12 fillérre nőtt⁶⁸, 1926-ra azonban 3 794 koronára csökkent⁶⁹.

A református egyháztagok szűkebb értelemben vett pátriájuk iránti szeretetét példázza az Egyesült Államokba, főként Illinois és Iowa államaiba kivándorló⁷⁰ 87 helyi polgár által a Viski Református Egyház kiadásainak fedezésére folyósított 250 dollár 73 cent, amelynek köszönhetően az egyház 1910-ben létrehozta az Új templom Alapítványt⁷¹.

A református egyház a századfordulót követő évek során egyre nagyobb figyelmet fordított a református közösség és a hátrányos helyzetben lévő egyháztagok támogatására és anyagi terheinek mérséklésére is.

1912-ben Mikó Imre református lelkipásztor és Peleskey Sándor kezdeményezése nyomán megalakult a Viski Református Szegényalap, amely a vagyon nélküli, elaggott vagy nagycsaládos egyháztagok anyagi támogatásának céljából jött létre 163 korona 52 filléres kezdő tőkeállománnyal. Az alapító levelében foglaltak alapján minden év karácsonyát megelőző hét folyamán az alapítványi tőkeállomány évi kamatjainak és az éves közösségi hozzájárulásoknak a 75 %-át a rászoruló egyháztagok támogatására fordította az egyháztanács, míg a fennmaradó 25 %-ot a tőkeállományhoz csatolta⁷². A társadalmi segélyezés fejlődése terén fontos szerepe volt az 1912-ben létrehozott Népiskolai Árva és Segélyalpnak, amely a folyó évi közadakozás eredményeképp 100 korona 35 filléres tőkeállománnyal kezdte meg működését. Az egyház az alapítvány tőkeállományát a szegény és hátrányos anyagi

⁶⁵ A Viski Református Egyház Alapítványainak Jegyzéke 1840–1925.

⁶⁶ A Viski Református Egyház Alapítványainak Jegyzéke 1840–1925.

⁶⁷ A Viski Református Egyház Erdő birtokossági Templomalapítványának alapítólevele, 1915. január. 31

⁶⁸ A Viski Református Egyház Jegyzőkönyve 1911–1921, kelt. 1915. január 31.

⁶⁹ A Viski Református Egyház Alapítványainak Jegyzéke 1840–1925.

⁷⁰ Czébély Lajos. Visk története. – 169. old.

⁷¹ Peleskey Sándor. A Viski Református Egyház története. – 65–66. old.

⁷² A Viski Református Egyház Jegyzőkönyve 1911–1921, kelt. 1914. december 3.

körülmények között élő tanulók támogatására, főként ruhával történő ellátására fordította⁷³.

1916. szeptember 20-án Peleskey Sándor kezdeményezése nyomán létrejött a Viski Református Anyaszentegyház Egyházfenntartó Alapítványa, amelynek tevékenysége az egyháztagok anyagi terheinek mérséklése mellett az egyház intézményeinek jövőbeli fenntartására és fejlesztésére is kiterjedt⁷⁴. Az alapítvány tőkeállománya főként kegyes adományokból, hagyatékokból, egyéb alapítványokból, továbbá az egyházi törvények által e célra fordítható összegekből állt. Ennek jelentős része az éves egyházi költségvetési számadás során fennmaradt többlettőke 25 %-ából, az egyháztagok évi 2 filléres egyéni hozzájárulásából, továbbá a minden év október 31-ét követő második vasárnapi perselypénzből állt⁷⁵. Az alapítvány tőkeállománya 1926-ra már meghaladta a 2 926 koronát⁷⁶.

Hasonló indítatásból került sor a reformáció 400. évfordulója alkalmából a Viski Református Egyház Reformáció Emlékalapítványának létrehozására is, amely 1917. október 28-án a református gyülekezet tagjainak közadakozása nyomán⁷⁷ összegyűlt 5 000 koronát meghaladó tőkeállománynak⁷⁸ köszönhetően jött létre az egyház intézményeinek, templomainak, iskoláinak, parókiájának, harangjainak és orgonájának fenntartása, javítása, a jövőbeni építkezési költségek fedezése céljából⁷⁹.

Az alapítvány létrehozásának gondolata Peleskey Sándor nevéhez köthető, aki már 1917 októberének elején felvetette az egyháztanács előtt, hogy a reformáció 400. évfordulója alkalmából az egyház állítson fel egy emlékbizottságot és alapítványt, hogy a viski református gyülekezet méltó módon emlékezzen meg az évfordulóról⁸⁰. Az alapítvány tőkeállománya 1926-ra meghaladta a 9 723 koronát⁸¹.

Fontos megjegyezni, hogy fentebb felsorolt alapítványok tőkeállománya nem csak az alapítólevelekben megfogalmazott célokat szolgálta, támogató

⁷³ A Viski Református Egyház Alapítványainak Jegyzéke 1840–1925.

⁷⁴ A Viski Református Anyaszentegyház Egyházfenntartó Alapítványának alapítólevele, kelt. 1916. szeptember 20.

⁷⁵ A Viski Református Anyaszentegyház Egyházfenntartó Alapítványának alapítólevele, kelt. 1916. szeptember 20.

⁷⁶ A Viski Református Egyház Alapítványainak Jegyzéke 1840–1925.

⁷⁷ A Viski Református Egyház Reformáció emlékalapítványának alapítólevele, kelt. 1917. október 28.

⁷⁸ A Viski Református Egyház Jegyzőkönyve 1911–1921, kelt. 1917. október 7.

⁷⁹ A Viski Református Egyház Reformáció emlékalapítványának alapítólevele, kelt. 1917. október 28.

⁸⁰ A Viski Református Egyház Jegyzőkönyve 1911–1921, kelt. 1917. október 1.

⁸¹ A Viski Református Egyház Alapítványainak Jegyzéke 1840–1925.

tevékenységük rendeltetésüknél sokkal szélesebb körű volt, többek között jelentős szerepkört tölthettek be az első világháború időszakában is.

1914-től 1918-ig bezárólag a Viski Református Egyházközség részére küldött esperesi körlevelekben 8 alkalommal szólították fel a református egyháztanácsot hadikötvények vásárlására. Az egyház eleget téve a felhívásnak a különböző egyházi kezelésű alapítványok tőkeállományaiból összesen 60 800 koronának megfelelő 5,5 % és 6 % kamatot biztosító hadikötvényt vásárolt⁸².

A Viski Református Egyházközség hadikötvény vásárlásának kimutatása (1914–1918)

Hadikölcsön megnevezése	Dátum	Összeg	Kamat
I.	1914. november 1.	500	6 %
II.	1915. május 2.	2 100	5,5 %
III.	1915. november 1.	6 700	6 %
IV.	1916. május 1.	6 500	6 %
V.	1916. november 1.	7 000	6 %
VI.	1917. május 12.	13 100	6 %
VII.	1917. november	8 800	-
VIII.	1918	16 100	-

A XIX–XX. század fordulóján Viskén működő egyletek, polgári kaszinók és alapítványok többsége a két világháború közötti csehszlovák érában is működött. A Gazdakör például 1940-ben újjátotta meg tevékenységét, emellett új egyesületek is alakultak, így bizonyos értelemben a megkéssett reformkor kisebb-nagyobb megszakításokkal egészen 1944 őszéig tartott. A szovjet megszállás azonban mintegy 50 évre visszavetette a korábbiakban a kultúra művelése, a társadalmi és önszegélyezés terén elért eredményeket, de nem végérvényesen.

Kutatásunk eredményeképp kijelenthetjük, hogy a korabeli viski református polgárság kulturális tevékenysége, az oktatásügy pártolása és a református egyháztagok szociális helyzetének javítására tett erőfeszítései és a XIX–XX. század fordulóján létrehozott egyletek, polgári kaszinók és alapítványok széleskörű tevékenysége minden kétséget kizáróan haladó szellemiségűnek

⁸² A Viski Református Egyház Jegyzőkönyve 1911–1921.

tekinthető, amelynek nyomán kezdetét vette a szellemi pezsgés időszaka. A XIX. és XX. századi egyesületek és alapítványok egy olyan érték-hordozó hagyományt teremtettek, amely jelentős szerepet játszott abban, hogy a XXI. századi viski magyar közösség még ma is – Kölcsey Ferenc szavaival élve – hat, alkot és gyarapít.

Forrás- és irodalomjegyzék:

Források:

1. A Viski Református Egyház Irattára (a továbbiakban: VREI): A Viski Református Egyház Jegyzőkönyve 1884-1896
2. VREI: A Viski Református Egyház Jegyzőkönyve 1897-1904
3. VREI: A Viski Református Egyház Jegyzőkönyve 1911-1921
4. VREI: A Viski Dalegylet Jegyzőkönyve 1892-1944
5. VREI: A Viski Református Egyház Alapítványainak Jegyzéke 1840-1925
6. VREI: A Viski Református Egyház Iskolai Alapítványának alapítólevele, kelt 1840. január 1.
7. VREI: A Viski Református Szegényalap alapítólevele, kelt 1914. december 3.
8. VREI: A Viski Református Egyház Magtár alapítványának alapítólevele, 1915. január. 31
9. VREI: A Viski Református Egyház Erdőbirtokossági Templomalapítványának alapítólevele, 1915. január. 31
10. VREI: A Viski Református Anyaszentegyház Egyházfenntartó Alapítványának alapítólevele, kelt. 1916. szeptember 20.
11. VREI: A Viski Református Egyház Reformáció Emlékalapítványának alapítólevele, kelt. 1917. október 28.
12. VREI: A Viski Gazdakör Alapszabályai, kelt. 1933. október 1.
13. VREI: Géressy László (szerk). Lelkészek életrajzi adatai a viski református egyházköztség anyakönyveiben.
14. VREI: A Viski Tekintélyes Nemességhez intézett alázatos kérelme a benne nevezettnek, kelt. 1845. január 1.
15. VREI: Géressy László lelkipásztor és Hánka Péter gondnok Urakhoz, mint a Viski Helvét vallásúak Egyházi Elnökeihez. Hánka Márton, mint a Viski nemesek képviselője, kelt 1859. augusztus 28.
16. VREI: Viski Tekintetes Nemesség által a nevelés oltárára tett alapítványának megköszönése, kelt, 1859. október 2.
17. VREI: A Viski Iskolai Intézet Pénztára Naplója. Bévételek 1852-1853.

Monográfiák, cikkek, segédkiadványok:

18. A vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministernek 6686. számú körrendelete a tanító-egyesületek alapszabály-tervezeteinek felterjesztése tárgyában. Magyarországi Rendeletek Tára. – 24. évfolyam [Elektronikus forrás] // Online elérhetőség: adtplus.arcanum.hu
19. Az Országos gyümölcs- és szőlőkiállítás díjazásai. Kertészeti Lapok – 23. évfolyam [Elektronikus forrás] // Online elérhetőség: adtplus.arcanum.hu
20. Az utolsó viski 48-as honvéd. Pesti Napló – 62. évfolyam, 203. szám [Elektronikus forrás] // Online elérhetőség: adtplus.arcanum.hu
21. Beke László. Gyógynövény-tanfolyam Kolozsváron. Köztelek – 19. évfolyam, 66. szám. [Elektronikus forrás] // Online elérhetőség: adtplus.arcanum.hu
22. Czébely Lajos. A viski magyar iskola története. – Ungvár.: Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 1998. – 145 old.
23. Czébely Lajos. Visk története. – Ungvár.: Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 2002. – 306 old.
24. Gergely András (szerk.). Magyarország története a 19. században. – Bp.: Osiris Kiadó, 2005. – 556 old.
25. Pajkossy Gábor (szerk.). Magyarország története a 19. században. Szöveggyűjtemény. – Bp.: Osiris Kiadó, 2006. – 902 old.
26. Peleskey Sándor. A Viski Református Egyház története. – Beregszász.: Kálvin Nyomda, 1925. – 72 old.
27. P. Szathmáry Károly. A Tisza bölcsője. Vasárnapi Újság – 10. évfolyam, 41. szám [Elektronikus forrás] // Online elérhetőség: adtplus.arcanum.hu
28. Mi újság? Kulin bőtermő kora Viskén Máramarosban. Vasárnapi Újság – 5. évfolyam, 38. szám [Elektronikus forrás] // Online elérhetőség: adtplus.arcanum.hu
29. Vidéki rövid hírek. Fővárosi Lapok. – 8. évfolyam, 7. szám [Elektronikus forrás] // Online elérhetőség: adtplus.arcanum.hu

BIMBA BRIGITTA

(történelem szak, 5. évfolyam)

BEREG VÁRMEGYE POLITIKAI ARCULATA A HUNYADIAK KORÁTÓL 1648-IG

Summary

The county of Bereg used to be one of the four north-easter regions of Hungary. This area has survived a lot of difficulties. At the second half of the 15th century the Hunyadi family was the head of the county. The peasant war of György Dózsa (1514) and the Battle of Mohács (1526) effected the life of the county severly. After the Battle of Mohács the leadership of the county changed often. The Ownership often changed between I. Ferdinand (Habsburg) and János Szapolyai, who were both crowned kings of Hungary at the same time. The same pattern continued with their successors. In the 17th century, under the rule of István Bocskai, Gábor Bethlen and I. György Rákóczi the county was annexed by the Transylvanian kingdom. Under these different leaders, some of them foreign, the county suffered great losses and gained strength as well.

Key words: county, Hunyadi family, the castle of Munkács, the Battle of Mohács, Ferdinand I., János Szapolyai, Gábor Bethlen, monastery, Rákóczi family.

Анотація

Березький комітат був одним із чотирьох північно-східних комітатів Угорщини. У другій половині XV століття головою комітату була сім'я Гуняді. На життя комітату значно вплинули селянська війна під про-

водом Дердя Дожі 1514 року та битва під Могачем 1526 року. Після цих подій Березький комітат постійно змінював володарів: Фердинанд I. з роду Габсбургів, Янош Запої – воєвода трансільванський. На початку XVII ст. під час володарювання трансільванських князів, зокрема: за часів Іштвана Бочкаї, Габора Бетлена і Дердя I Ракоці – комітат приєднався до Трансільванського князівства.

Ключові слова: комітат, сім'я Гуняді, Мукачівський замок, Могач, Фердинанд I, Янош Запої, Габор Бетлен, монастир, сім'я Ракоці.

Bereg megyének a nevezett korszakot felölelő forrásbázisa az elmúlt időszakban jelentősen bővült, igaz, a latin dokumentumok olvashatatlansága (vagy az olvasni szándékozók nyelvtudásának hiánya – a szerk.) még mindig áthághatatlan akadálnak tűnik. Természetesen elvétele már ekkor előbukkan egy-két magyar nyelvű forrás is, mint például az I. Rákóczi György munkácsi uradalmában élő jobbágyok urbáriuma¹, illetve az általa a munkácsi Csernek-hegyi kolostorban élő szerzeteseknek kiadott kiváltóságlevél.²

A térség legismertebb kutatójának Lehoczky Tivadart (1830–1915) tekinti a történettudomány, aki a múlt megismerésének szinte valamennyi tudományágát művelte, de legkiemelkedőbb eredményeit a régészetben és helytörténeti kutatásban érte el. Forrásértékű alapszemléit a bennük felfedezhető pontatlanságok ellenére megbecsüléssel forgatják a mai kor történészei is. Legjelentősebb összefoglaló munkája a *Beregvármegye monographiája*³ című háromkötetes kiadvány, amely 1881-ben látott napvilágot Ungváron. Kiadása óta nem született még egy olyan összefoglaló munka, amely a mai Kárpátalja egészének, vagy akár részeinek átfogó, részletes történetét dolgozta volna fel. Kiváló szakmai elismerést hozott számára a *Munkács város új monographiája*⁴ című kétkötetes kiadvány is, amelynek első kötetét Munkács középkori történetének leírásához sikeresen használtam fel. Munkács évszázados történelméről Bajthy József,⁵

¹ Державний архів Закарпатської області. – Фонд 10: Надзупан Березької жупи. - Оп. 1/110. - арк. 8.

² Державний архів Закарпатської області. – Фонд 151: Надзупан Березької жупи. - Оп. 1/9. - арк. 1.

³ Lehoczky Tivadar. Bereg vármegye monographiája I, III.1/2 - Ungvár: Nyomtatott Pollacsek Miksa könyvnyomdájában, 1881. - 472 old., 860 old.

⁴ Lehoczky Tivadar. Munkács város új monographiája I. – Ungvár: Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 1998. - 167 old.

⁵ Bajthy József. Munkács városának és várának topographiai, geographiai, historiai és statistikai leírása. – Debrecen: Nyomtatott Tóth Lajos által, 1836. – 288 old.

Karászi Miklós⁶, Vozáry Aladár⁷, Tabódy József⁸ és Fakász Mihály⁹ is jelentetett meg nagyszabású műveket.

A XV. század derekától az 1500-as évek elejéig Bereg vármegye urai a Hunyadiak voltak. Hunyadi János főkapitány 1446-ban szerezte meg a vármegye nagyobb részét kitevő munkácsi uradalmat, amelyet még azon év február 9-én fel is keresett, többek között Váriba is ellátogatott. Korábban a munkácsi uradalom Zsigmond király adománya révén Brankovics György szerb despota tulajdonában volt, azonban a törökökkel való együttműködése miatt megfosztották magyarországi birtokai nagy részétől. Maga Hunyadi János hajlott a Brankovicssal való békére, aki Garai László nádor, Pálóczi László országbíró, Újlaki Miklós erdélyi vajda, Vitéz János váradi püspök és Atanáz szendrői érsek előtt esküt tett a magyar korona iránti hűségéről, s ezzel birtokait is visszakaphatta. A megállapodás zálogául a szerb despota unokája, Cillei Erzsébet (Cillei Ulrik gróf és Brankovics Katalin gyermeke) feleségül ment volna Hunyadi kisebbik fiához, Mátyáshoz. A menyegzőt 1453-ra, Miklós püspök napjára tűzték ki, mindaddig a menyasszony az érsek udvarában görög hitben nevelkedett¹⁰. Amennyiben netán utódai felrúgnák az egyezményt, a Brankovicsok magyarországi birtokai, köztük a munkácsi uradalom Hunyadi Jánosra vagy fiaira, Lászlóra vagy Mátyásra és azok örököseire szállnak.¹¹

Hunyadi János halálát követően birtokait felesége, Szilágyi Erzsébet örökölte, aki több alkalommal megfordult Bereg megyében, többek között megerősítette férjének a lampertszászi szabók céhének adott kiváltságlevelét. Hatalmas vagyonára és a köznemesi pártra támaszkodva sikerült elérnie, hogy a magyar rendek 1458-ban kisebbik fiát királyukká válasszák. 1470 táján, a Mátyás király urakodásával elégedetlen nemesek sziléziai távolléte során összeesküvést szőttek az uralkodó ellen, s Kázmér herceget, a lengyel király kisebbik fiát (Luxemburgi Zsigmond dédunokáját) akarták trónra ültetni. Az összeesküvésben, amelyet Vitéz János esztergomi érsek szervezett, számos Bereg vármegyei birtokos, köztük Upor László somi, csomai és gelényesi birtokos is részt vett.

⁶ Karászi Miklós. A munkácsi vár története. - Munkács: Kálvin Nyomda, 1938. - 58 old.

⁷ Vozáry Aladár. Munkács. - Budapest: Officina Nyomda és Kiadóvállalat, 1943. - 60 old.

⁸ Tabódy József. Munkács múltja és jelene Magyarország történetében. - Pest: Herz Ny., 1860. - 167 old.

⁹ Fakász Mihály. Sasfészek a Latorca völgyében. - Ungvár: Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 2006. - 248 old.

¹⁰ A házasságkötésre Cillei Erzsébet halála miatt nem került sor.

¹¹ Lehoczy Tivadar. Bereg vármegye monographiája I.- 142. old.

Mátyás király emléke – annak ellenére, hogy alig fordult meg a vidéken – a mai napig elevenen él a helyi magyar és ruszin népmondákban, emléként többek között a Munkács falai közt élő „várjogász” Göröncsi Ambrus „Mátyás királyról szóló históriája”¹² is megőrizte.

Az 1514. évi Dózsa György-féle parasztháború erősen sújtotta a Borzsa és a Tisza mentén élő földesurakat. A XXXV. törvénycikk szerint az országgyűlés Bereg és Ugocsa megyében is szigorú vizsgálatot rendelt el, hogy kivizsgálják, a máramarosi nemesek valóban a felkelő sereg pártját fogták-e.

Az 1526. augusztus 29-i mohácsi csatavesztést követően az országban belháború kezdődött a magyar korona megszerzéséért. Szapolyai János erdélyi vajda a magyar rendek korábbi döntése, illetve hatalmas vagyona révén (csaknem 72 vár és uradalom birtokosa volt), Ferdinánd ausztriai főherceg¹³ pedig a korábban megkötött Habsburg-Jagelló örökösödési szerződésre hivatkozva tartott igényt a királyi címre. Végül mindkét jelöltet megkoronázták: I. (Szapolyai) Jánost 1526. november 10-én, I. (Habsburg) Ferdinándot pedig 1527. november 9-én. Ezzel az ország két szembenálló táborra szakadt. Szapolyai 1528 novemberében hatalmas seregével elfoglalta Munkácsot.¹⁴ A vár bevétele nem ment veszteségek nélkül, ezért az ostrom következményeit megszenvedő munkácsi lakosok helyzetének megkönnyítésére Szapolyai 1530-ban 3 évre felmenti őket az adó fizetése alól.¹⁵ Hú szolgálatai jutalmául, illetve Szatmár és Németi városokért cserében Munkács új ura somlyai Báthori István lett. Ekkor a várban jelentős munkálatokra került sor, többek között felépült a felső udvarban lévő körbástya, valamint az erre az udvarra vezető lépcső is. Az erdélyi vajdaként is ismert főúr 1531-ig maradt a vár tulajdonosa, halálát követően visszaszállt Szapolyaira, aki már 1530-ban Büdy Mihályt nevezte ki a vár kapitányának. Szapolyai halálát követően a rendek a váradi békét felrúgva kiskorú fiát, János Zsigmondot választották királyukká, amivel kiprovokálták egy birodalmi haderő magyarországi hadjáratát. 1541-ben az ostromolt Buda felmentésére maga Szulejmán szultán érkezett seregeivel Magyarországra, és sikeresen el is foglalta a védtelen fővárost. Ezzel a Magyar Királyság három részre szakadt: az ország középső részében a török volt az úr, a nyugati vármegyék I. Ferdinánd uralma alá kerültek, a keleti részeket és Erdélyt fia nevében Izabella királyné kormányozta.

¹² Karádi Ilona. Magyar történelmi városok. – 102. old.

¹³ Kőteles Lajos. Magyarságismeret mindenkinek. – 38. old.

¹⁴ Keresztyén Balázs. Kárpátaljai művelődéstörténeti kislexikon. – 250. old.

¹⁵ Lehoczky Tivadar. Munkács város új mongraphiája I. – 15. old.

Természetesen az ország rendjei szerették volna ismét egyesíteni az országot, így tárgyalásokat kezdtek a Habsburg udvarral Erdély átengedéséről. Ezt követően a királyné gyermekével együtt Lengyelországba távozott. Azonban a két országrész egyesülése nem hozta meg az áhított békét, mi több, a király emberei Alvinczen meggyilkolták Fráter György bíboros kormányzót. Erdélyben ennek következtében egy széles társadalmi összefogás kezdődött meg a Szapolyaiak visszahívására.

A rendek által visszahívott Izabella királyné és János Zsigmond 1556. szeptember 23-án indult el Lembergől a Keleti-Kárpáton keresztül, ahol a Vereckei-szorosnál somlyai Báthori István (a későbbi lengyel király) fogadta őket. A vendégek 8 napig a munkácsi várban vendégeskedtek, „mikor a kolozsvári gyűlés fiával együtt visszahelyezte erdélyi tartományába”.¹⁶

1559-ben Izabella királyné és I. Ferdinánd békekötési tárgyalásokat kezdtek, azonban több vármegye hovatartozása kérdéses maradt. Az előzetes változat szerint Bereg és Máramaros vármegyék (Munkács és Huszt vára) Erdélyhez, Kassa és a szomszédos vármegyék a Magyar Királysághoz tartoztak volna, Bereg és Ugocsa vármegyék jövedelmein pedig a két uralkodó közösen osztozik. János Zsigmond fejedelem (ekkor még II. János választott magyar király) azonban más álláspontot képviselt a Felső-Tisza-vidéki vármegyék hovatartozásával kapcsolatban.¹⁷ Ferdinánd király egy nagyobb összeggel támogatta Balassa Menyhártot seregek toborzására, aki 500 fős Moldvában toborzott seregével rettegésben tartotta a vármegyék lakosságát. 1566 korszakos esztendő volt az ország történelmében, jelentős seregek élén ismét Magyarországra érkezett Szulejmán szultán. A nándorfehérvári táborban a szultán jelentős számú krími tatár sereget rendelt János Zsigmond mellé, amely azonban Szulejmán halálhírét követően szétszéledt, és az útjában mindent elpusztítva Bereg és Ugocsa vármegyéken keresztül távozott az országból. A korabeli hatósági összeírások szerint az alábbi községek szenvedték meg leginkább a tatár pusztítást: Nagy-Lónya, Izsnyéte, Beregszász, Bene és Vári. Elfoglalták és rabszolgaként hurcolták el a következő települések lakosait: Surány, Asztély, Macsola, Nagy-Bégány, Homok, Déda, Zápszony, Som, Bótrágy, Bátyú, Hetyen, Kaszony, Szernye, Csoma, Gorond, Izsnyéte, Gut, Árdó, Muzsaly, Beregszász, Kovászó, stb.

¹⁶ R. Vozáry Aladár. Munkács. – 12. old.

¹⁷ Lehoczky Tivadar. Bereg vármegye monographiája I. – 146. old

Miksa császár a munkácsi várat és uradalmat 40 000 forintért Mágocsi Gáspár tornai főispánnak zálogosította el. Mivel gyermektelenül halt meg, 1586-ban vagyonát András nevű testvérének Alaghy Bekény Judittól születt fiai, Gáspár és Ferenc örökölték.¹⁸ Az özvegyet később Rákóczi Zsigmond vette feleségül, aki gyámfiái nevében a hatalmas uradalmat is kezelte. Ekkor veszi kezdetét a Rákóczi család birtoklása Bereg vármegyében. Az uradalom zálogjogát 1588. október 20-án kapta meg Rákóczi Zsigmond 73 000 forint letétele fejében.¹⁹ Később kénytelen volt a birtokokat visszaadni a nagykorúvá vált Mágocsi Ferencnek. Mágocsi jelentős katonai pályát futott be, egy ideig Felső-Magyarország főkapitánya is volt. Özvegyét, Szerdahelyi Dersffy Orsolyát az udvarában hadnagyként szolgáló Esterházy Miklós vette feleségül, aki neje révén az ország leggazdagabb urai közé emelkedett. II. Mátyás bárói rangra emelte, 1617-ben pedig kinevezte Bereg megye főispánjává. Esterházy Miklós időszakához kapcsolódik több várbeli építkezés is, így Sárközy Kelemen várnaggyal a középső vár fölött egy zárt folyosóval ellátott emeletet építtetett, amelyet a folyosón elhelyezett tábla is igazol „DNI. 1624”²⁰ felirattal. Felesége korai halálát követően Esterházy újra házasodott, Nyári Krisztinát, a Nyári-, Várdai- és Telegdy-vagyon egyetlen örökösét vette feleségül, aki révén a szentmiklósi uradalom is tulajdonába került.

1619. október 14-én Bethlen Gábor erdélyi fejedelem a vallásszabadság védelmében szövetségre lépett a felső-magyarországi rendekkel és az egész Felvidéket hatalmába kerítette. Az Erdélyi Fejedelemség és a Magyar Királyság között zajló háborút lezáró nikolsburgi béke (1621. december 31.) alapján Bethlen Gábor lemondott választott magyar királyi címéről, visszaszolgáltatta a Szent Koronát, s cserébe élethosszig tartó birtoklásra megkapott több felső-magyarországi vármegyét, személyes birtokként pedig Tokajt és Munkácsot²¹. Esterházy Munkácsért cserébe kárpótlásul Fraknó várát és uradalmát kapta meg. Ebből az időszakból származik Bethlen Gábor 1623. február 10-én, Munkács várában kelt oklevele, ami megerősítette Petroniust munkácsi püspöki székében (joghatósága Bereg, Ung, Szabolcs és Máramaros vármegyékre terjedt ki), s a vármegyét Balling János munkácsi várkapitány oltalmába ajánlotta. Ekkor javíttatta ki a fejedelem megbízásából Balling a várat, a középső várban többek között várnagyi lak is épült. Ennek az emlé-

¹⁸ Lehoczky Tivadar. Bereg vármegye monographiája III.1/2. – 514. old.

¹⁹ Bajthy József. Munkács városának és várának topographiai, geographiai, historiai és statistikai leírása. – 36. old.

²⁰ Tabódy József. Munkács múltja és jelene Magyarország történetében. –28-29. old.

²¹ Bajthy József. Munkács városának és várának topographiai, geographiai, historiai és statistikai leírása. – 40. old.

két őrzi az az emléktábla, amely a legfelső udvar nyugati épületének nyitott folyosóján ma is látható:

„CURA ET FIDE GENEROSI DNI IOÁNNY BALLING DE
GELSE SVIMMI CAPITANE ARCIS AC PRAESIDII MUNIC ACZ
INCHOMATA ET ABSOLTVA ANNO 1629.

Magyar nyelven:

„GONDOSSÁGÁRÓL ÉS HŰSÉGÉRŐL NEMES GELSEI
BALLING JÁNOS URNAK A VÁR FŐKAPITÁNYÁNAK ÉS MUN-
KÁCS URADALOM FŐNÖKÉNEK MEGKEZDVE ÉS BEFEJEZVE
AZ 1629. ÉVBEN.”²²

1626. március 1-jén a fejedelem házasságot kötött Brandenburgi Katalinnal, s nászajándékkul neki adta Munkácsot. Beregszász városa is jelentős fejlődésnek indult, a fejedelem 1629-ben építtette fel a napjainkban Grófudvarnak nevezett kastélyt. Az épületet 6 reneszánsz oszlop és egy gótikus tetőzet díszíti. Az épület homlokzatán ez a felirat áll: „Bethlen, 1629”. Egykor a felirat alatt egy pajzs volt látható a Bethlen család címerével²³. Bethlen Gábor támogatta a tehetséges beregszászi fiatalokat, 1615-ben ő küldte tanulni Geleji Katona Istvánt, aki 1619-től a fejedelem öccsének, Bethlen Istvánnak a nevelője, később pedig erdélyi református püspök lett²⁴. A fejedelem halála után felesége örökölte trónját és birtokait, azonban hamarosan lemondott ezekről. 1631. április 13-án Meggyesen létre is jött az egység Brandenburgi Katalin és Rákóczi György között, amelyben a fejedelemasszony kijelentette, *„bogy a munkácsi várat holtával jószágostul eő kegyelmén Rákóczyn kívül senkinek nem adgyuk, senkivel nem tractalunk, concludalunk, sem titkon, sem nyilván”*²⁵. Természetesen ehhez a magyar királynak szükséges volt a jóváhagyása, ezt a linzi békében meg is adta, s a munkácsi vár birtokaival együtt a Rákóczi családé lett.

Az 1634-ben készült leltár szerint Rákóczi valóban jól jövedelmező gazdag birtokhoz jutott Munkácson: *„ a felső várba egy hosszú padláson 426 oldal szalonna, 618 orrja, 783 sódar, 4 hordó disznóhús, 182 pirított malac, 418 csomó háj; a sáfárházban köles, sajt volt található. a vár bástyaiban...74*

²² Deschmann Alajos. Kárpátalja műemlékei. – 81. old.

²³ Zubánics László. „Túl a Tiszán van egy város, Beregszász...” – 18-19. old.

²⁴ Dobos Sándor. Beregszász története a helyi historiográfiában. – 31. old.

²⁵ Tabódy József. Munkács múltja és jelene Magyarország történetében. – 39. old.

helyiséget számoltak össze, ... A meggyes kertben egy filagóriában 6 gyümölcs-aszaló volt. A csűröskertben nagy csűr, 15 búzaasztag. A vár pincéjében 394 hordó bor állt. Rákóczi tulajdona lett a városban lévő „fejér ház” is, amelynek pincéjében 153 hordó bort számoltak meg. Az övé volt Beregszászban a Bethlen-féle tornácos-pincés udvarház két helyiséggel és a bennük lévő borral, szerzőkkel, bútortárral. Beregszászban 4 szőlő: a Hágcsó, a Kerekhegy, a Kalmár és a Bocskor tartozott birtokaihoz. A kőbánya és a malom jövedelmének negyed része is a fejedelmé volt, a többi a papoké, az iskoláké és a molnároké. Munkácson is két malom, egy fűrészmalom és egy portörő malom porszártító házzal került a kezére...”²⁶

Forrás- és irodalomjegyzék

Források

1. 1. Державний архів Закарпатської області. – Фонд 10: Наджупан Березької жупи. - Оп. 1/110. - арк. 8.
2. 2. Державний архів Закарпатської області. – Фонд 151: Наджупан Березької жупи. - Оп. 1/9. - арк. 1

Szakirodalmak, monográfiák, segédkiadványok

3. 3. Bajthy József. Munkács városának és várának topographiai, geographiai, historiai és statistikai leírása. – Debreczen: Nyomtatott Tóth Lajos által, 1836. – 288 old.
4. 4. Deschmann Alajos. Kárpátalja műemlékei. – Budapest: Tájak-Korok-Múzeumok Egyesület, 1990. – 230. old.
5. 5. Dobos Sándor. Beregszász története a helyi historiográfiában. // A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczy Tivadar Intézetének Gyűjteménye. – 2012. – 27-43. old.
6. 6. Fakász Mihály. Sasfészek a Latorca völgyében. – Ungvár: Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 2006. – 248. old.
7. 7. Karádi Iлона. Magyar történelmi városok. – Budapest: Magyar Könyvklub, 2001. – 160. old.
8. 8. Keresztyén Balázs. Kárpátaljai művelődéstörténeti kislexikon. – Budapest – Beregszász: Hatodik Síp Alapítvány Mandátum Kiadó, 2001. – 290. old.
9. 9. Köteles Lajos. Magyarorságismeret mindenkinek. – Békéscsaba: Magyar Könyv Bt., 2003. – 80. old.

²⁶ Makkai László. I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai (1631-1648). – 326-327. old.

10. 10. Lehoczky Tivadar. Bereg vármegye. – Budapest-Beregszász: Hatodik Síp Alapítvány - Mandátum Kiadó, 1996. – 719. old.
11. 11. Lehoczky Tivadar. Bereg vármegye monographiája I. - Ungvár: Nyomtatott Pollacsek Miksa könyvnyomdájában, 1881. – 472. old.
12. 12. Lehoczky Tivadar. Bereg vármegye monographiája III.1/2. - Ungvár: Nyomtatott Pollacsek Miksa könyvnyomdájában, 1881. – 860. old.
13. 13. Lehoczky Tivadar. Munkács város új monographiája I. – Ungvár: Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 1998. – 167. old.
14. 14. Makkai László. I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai (1631-1648). – Budapest: Akadémia Kiadó, 1954. – 679. old.
15. 15. R. Vozáry Aladár. Munkács. – Budapest: Officina Nyomda és Kiadóvalalat, 1943. – 60. old.
16. 16. Tabódy József. Munkács múltja és jelene Magyarország történetében. – Pest: Herz Ny., 1860. – 167. old.
17. 17. Zubánics László. „Túl a Tiszán van egy város, Beregszász...”. – Beregszász: Kárpátaljai Kulturális Művelődési Intézet, 2009. – 37. old.
18. 18. Василь Пагіря, Євген Федів. Творчі історії Мукачева. - Ужгород: Патент, 2011. – 130 С.

CSENGERI SZILÁRD

(történelem szak, végzés éve: 2013)

RÓMAI LIMES A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN

Summary

This article identifies a development of the limes definition. This article is a piece of analysis of the evolution and structure of the system of limes in Carpathian region and category of the limes. The category and history of the limes is very important for Hungary, such as European culture. This region in early time and now is the most important element of European history too. The history of limes is intertwined with the great changes in Carpathian region history.

Key words: Karpathian region, limes, history, region, system, border, security, culture

Анотація

Дана стаття розглядає розвиток дефініції лімес. Ця стаття аналізує еволюцію і структуру системи лімес у Карпатському регіоні і власне категорію лімес. Категорія лімес є вельми важливою для Угорщини, особливо що стосується європейської культури. Цей регіон у попередні часі, а також і сьогодні є дуже важливим елементом європейської історії також. Історія лімесу невіддільна від потужних змін в історії Карпатського регіону.

Ключові слова: Карпатський регіон, лімес, історія, система, кордон, безпека, культура.

Pannónia a Római Birodalom egyik fontos, határvédelmi feladatokat ellátó provinciája volt, ahol a keleti határt maga a Duna folyó jelentette. Az „elválasztó” folyó egyben fontos összekötő kapocs volt a birodalom szomszédos provinciáival (vízi átkelés lehetősége, árukirakóhely), ahol a katonaság feladata a határ őrzése és a kontinens legfontosabb vízi útvonalának ellenőrzése

volt. A római limes magyarországi szakasza Ripa Pannonica (*Pannónia partja*) néven is ismeretes. A limes szó eredetileg *ösvényt* jelentett. A határvidékeket utak (főleg hadiutak) hálózták be, amelyek összeköttetést teremtettek a birodalom középső vidékeivel, de gyakran átnyúltak ellenséges területre is. A mesterséges földhányásokat, akadályokat gyakran természeti képződményekkel (folyókkal) egészítették ki. A határvédelmi rendszert az I. századtól kezdve folyamatosan építették ki, védelmét eleinte magas harcértékű légiónk és segédcapataik (auxiliák), majd a IV. századtól már kisebb harcértékű határőr alakulatok (limitanei) látták el.

Rengeteg fontos adatot tartalmaz a limesrel kapcsolatban Titus Livius „A római nép története a város alapításától” („Ab urbe condita”) című műve, amely egyben tájékoztat is a királyság és köztársaság korának hadseregében végbement változásokról¹. Hasonlóképpen fontos forrás Lucius Annaeus Florus „Róma háborúi” című munkája, amely röviden és tömören foglalkozik Róma és a köztársaság történelmével a város alapításától Augustus hatalomra jutásáig. A szerző külön fejezetben foglalkozik a római hadsereggel, az abban végbemenő változásokkal, reformokkal és a háborúkkal².

Plutarkhosz „Párhuzamos életrajzok” című munkájában egyenként foglalkozik Romulus, Caius Marius, Caius Iulius Caesar életművével, bemutatja tevékenységüknek a római történelemre kifejtett hatását, eközben fontos adatokkal szolgál a hadsereg fejlődéséről, illetve a katonai újításokról is³.

A limes a Római Birodalom több ezer kilométeres, hegyeken és völgyeken átívelő, néhol folyók vonalát követő határvonalát jelentette, amely több ország és 3 kontinens (Európa, Ázsia és Afrika) területét érinti. Európai szakasza Anglia és Skócia határvidékétől egészen a Fekete-tengerig terjedt, nyomvonalát Németország déli részétől kezdve nagyrészt a Duna jelölte ki. Tehát egy Duna-stratégián alapult az egész limes rendszer⁴.

Róma Augustus császár uralkodása idején vált világbirodalommal. A határvédelem rendszerének kiépítésében fontos szerepet játszott a limes (1.

¹ Titus Livius. A római nép története a város alapításától. Első kötet. - Budapest: Európa, 1982. - 166 old.; Titus Livius. A római nép története a város alapításától. Második kötet. - Budapest: Európa, 1982. - 217 old.

² Lucius Annaeus Florus. Róma háborúi // Lucius Annaeus Florus. A hét király kora Romulus uralkodásától. - Budapest: Európa, 1979 - 5-9. old.

³ Plutarkhosz. Romulus // Plutarkhosz. Híres rómaiak. - Budapest: Európa, 1999. - 7-9. old., Plutarkhosz. Caius Marius // Plutarkhosz. Híres rómaiak. - Budapest: Európa, 1999. - 103. old., Plutarkhosz. Caius Iulius Caesar // Plutarkhosz. Híres rómaiak. Budapest: Európa, 1999. - 156-157. old.

⁴ Winkler Gusztáv. A hadviselés művészete a kezdetektől a magyar államalapításig. - Budapest: Tinta, 1999. - 191. old.

ábra) rendszerének kiépítése, amely egyedül Germániában 382 km hosszúságban húzódott, Nagy-Britanniában pedig a 128 km-es Hadriánusz fala is a részét képezte. A magyarországi limest teljes hosszában mindmáig még nem tárták fel⁵.

1. ábra. A limes félépítése

(<http://www.budapestcity.org/02-tortenet/03-okor/limes-grafika.jpg>)

A limes eredetileg a Római Birodalom védelmét szolgáló, a császárkorban létesített szárazföldi határvonal volt, azonban a történelem során ezt a kifejezést alkalmazták a folyam menti ripa védőrendszerre is. Mindkettőt út- vagy védőszakaszhoz kapcsolódó sáncok, árkok, őrtornyok, erődök rendszere alkotta.

A másik, jelentősebb rendszert a határ mentén épített erődök (mint megerősített helyőrségek) és a köztük emelt őr- és jelzőtornyok alkották, amelyekben meghatározott rendben teljesítettek szolgálatot az adott határszakasz védelmével megbízott csapat katonái. A táborhelyeket a limes-út kapcsolta össze, amely a Duna teljes hosszában haladt a jobb parton. Kialakítása (köves alapozás és kavicsborítás) okán a középkorban is alkalmas volt közlekedésre, sőt, nyomvonalát a mai utak is követik⁶.

A limest eleinte a légiók, később a határőr alakulatok (limitanei) védték. A katonai táborokat a limes mentén helyezték el. A katonai tábor valóságos város volt. Később a katonai táborot a legtöbb helyen ún. polgárváros vette körül. Maga a katonaváros (tábor) átlagosan 20 hektárnyi területet foglalt el,

⁵ Разин Е.А. История военного искусства. Том 1. – Москва: Военное Издательство Министерства Обороны СССР, 1955 – С. 365-368.

⁶ Hahn István: A hadművészet ókori klasszikusai. – Budapest: Gondolat, 1963. – 192. old.

sánc vette körül, amelyet őrtornyok, s négy kapu tört meg. Az egész tábornak kettős árokrendszer védte⁷. A tábor központjában a principia, a főhadiszállás, a hivatali helyiség, a fegyverraktár és a templom állt. A tisztek különálló házakban laktak, a katonák közös hálótermekben. A táborban volt gyakorlótér, raktár, kórház és fürdő. Ostrom alkalmával a hajtógépeket (ballisztákat) gurítható tornyokba szerelték⁸.

Valószínűleg nem ok nélkül tette fel a kérdést Historiai című munkájában Polübiosz: „*Vajon miképpen emelkedhetett fel, arathatott győzelmet az egész Mediterráneum felett egy olyan kis közép-itáliai városállam, mint Róma?*”. A görög történetíró a magyarázatot abban látja, hogy a rómaiak mindig, mindenütt és minden körülmények közepette ugyanannak a rendnek megfelelően készítették el katonai táborukat⁹.

A rómaiak táborverési szokásai (castra): Miután kiválasztották a táborozásra alkalmas helyet, az áttekintés és parancsadás számára legalkalmasabb pontján állították fel a hadvezér sátrát. Először jelvényt vertek a földbe a vezér sátrának helyén, majd a jelvény körül négyzetalakú térséget mértek ki, oly módon, hogy annak oldalai a jelvénytől 100–100 láb távolságra legyenek. Az egész térség tehát 400 négyzetláb területű. Ennek a négyzetnek amaz oldalából kiindulva, amely a vízellátás és legeltetés céljára a legkedvezőbb, helyezik el a római seregeket.¹⁰

A táborba négy kapun keresztül lehetett bejutni. Ezeket kettő, egymást keresztező főutca kötötte össze, amelyek csomópontjában álltak a parancsnokok sátrai. Helyet biztosítottak egy oltárnak, és egy vallási gyülekezőhelyként szolgáló területnek is. Mindez előre meghatározott terv szerint készült el, a poggyász, a felszerelés és a speciális katonai egységek elhelyezésétől kezdve a tisztek kötelességéig az őrszemek felállításában, és a következő napi menetelés előkészítéséhez szükséges utasítások kiadásában¹¹.

Az építés hozzávetőlegesen kettő-öt órát vett igénybe, és míg a munkások dolgoztak, a sereg többi része őrt állt a taktikai szituációtól függően. Egyetlen más ókori sereg sem fordított annyi energiát és időt a táborhelyek szisztema-

⁷ Adrian Goldsworthy. A római hadsereg története. – Pécs: Alexandra, 2004. – 148. old.

⁸ Wels H. G. A világtörténet alapvonalai. - Budapest: Kossuth, 1962. - 488-489. old.

⁹ Polybos. Történeti könyvek (Historia). A római államrend // A görög és a római történelem forrásai – Budapest: Corvina, 1998. - 166-167. old.

¹⁰ Adrian Goldsworthy. A római hadsereg története. – Pécs, Alexandra, 2004. – 149. old.

¹¹ Hahn István: A hadművészet ókori klasszikusai. – Budapest: Gondolat, 1963. – 193. old.

tikus felépítésére, mint a rómaiak, akik akkor is eszerint a metódus szerint jártak el, ha egy helyen csak egy napot pihentek¹².

A köztársaság kori és kora császárkori erődépítészetre azonos ismérvek jellemzők. Mindenekelőtt meg kell különböztetni a hadjáratok során, akár napról napra is újból felállított nyári vagy menettáborokat (*castra aestiva*), illetve a hosszabb időn át szállásként szolgáló téli táborokat (*castra hiberna*). A császárkor II. évszázadáig ezeket a táborokat fa- és földkonstrukció jellemezte, kőből legfeljebb a táborkapuk épültek¹³.

A táborhely elfoglalása és kiépítése a következőképpen történt. Amikor a sereg esti vagy téli szálláshelyére érkezett, a legio parancsnoka és a tribunusok meghatározták azt a központi helyet, ahol a parancsnoki sátor állni fog, és amely kiindulópontja (*origo*) lesz a szabályos elrendezésű tábor kimérésének¹⁴.

A tábor kimérése egy földmérő eszköz (*groma*) segítségével történt, amely földbe szúrható állványra excentrikusan rögzített egyenlő szárú, derékszögű fakeretből, valamint a fakeret sarkain madzagokon lógó összesen négy függő-ónból állt. A mérőeszköz a szabályos távolságokra leszúrt földmérőkarokról függőlegesen lelógó madzagok "benézésével" nagy távolságokra is hajszálpontos egyenesek, illetve azokra derékszögű vonalak kitűzését tette lehetővé¹⁵.

A középpont kijelölését követően meghatározták a vélt vagy valós ellenség irányát. A táborok tájolásakor ugyanis a meghatározó az volt, hogy az ellenség támadása vagy felbukkanása melyik irányból várható¹⁶.

Ennek megfelelően osztották a tábor területét két nagy részre: az ellenség felé néző «előlső táborrész», a *praetentura* (*tentum* = 'sátor' latin szóból) volt a kisebb, a háterszág felé néző «hátsó táborrész», a *retentura* pedig a nagyobb¹⁷.

Az így felosztott tábor főtengeleket két, egymást a tábor középpontjában derékszögben metsző út alkotta: az előlső és a hátsó táborrészt elválasztó főtengelenek *cardo*, a táborterületet hosszirányban két egyenlő félre osztó tengelynek pedig *decumanus* volt a neve. Ez a két tengely határozta meg a táborbelsőket: az összes épület és minden «alacsonyabb rendű» útvonal irá-

¹² Adrian Goldsworthy. A római hadsereg története. – Pécs: Alexandra, 2004. – 149. old.

¹³ Vojtech Zamarovský. Róma történelmet írt. – Budapest: General Press, 2002. – 215-216. old.

¹⁴ Hahn István: A hadművészet ókori klasszikusai. – Budapest: Gondolat, 1963. – 193. old.

¹⁵ Разин Е. А. История военного искусства. Том 1. – Москва: Военное Издательство Министерства Обороны СССР, 1955 – С. 362-363.

¹⁶ Winkler Gusztáv. A hadviselés művészete a kezdetektől a magyar államalapításig. – Budapest: Tinta, 1999. – 191. old.

¹⁷ Gulyás Istvánné. Az antik Róma napjai. – Budapest: Tankönyvkiadó, 1983. – 115-116. old.

nyitottsága a két főtengelyhez viszonyult, és így jött létre a katonai táborokra – és katonai alapítású városokra egyaránt – jellemző derékszögű, illetve párhuzamos elrendezés. A két főtengely alkotta a tábor fő útvonalaait, amelyek a 4 táborkapuhoz vezettek¹⁸.

A praetenturát keresztülszelő út neve a via praetoria, és erről kapta nevét az a kapu is, amelyen át az út elhagyja a tábor területét (porta praetoria). Aquincum legiotáborában például ez a ma is látható főkapu a Duna felőli (keleti) táborfal közepén, a praetentura felőli oldalon található, mivel a Duna túlsó partjáról volt várható az ellenség felbukkanása. Ugyanennek az útnak a retentura felé folytatódó része a via decumana volt, a kapu pedig a rajta áthaladó útról a porta decumana nevet kapta.

Az előlső és hátsó táborrészt elválasztó főutat via principalisnak nevezzük. Az általa metszett bal oldali táborkapu a porta principalis sinistra, a jobb oldali pedig a porta principalis dextra nevet viselte. A főutak által határolt negyedekben kaptak helyet a szigorú rend szerint – a cohorsok és centuriák csapatszámát figyelembe véve – elhelyezett legénységi barakkok, amelyek kisebb körletekre (contubernia) voltak osztva. A via principalis alatt, a retentura felé eső részen volt a táborparancsnoki központ (principia), amely a parancsnoki és táborirodának (officia), a zászlószentélynek (aedes), a tábori kincstárnak (aerarium), a fogdának (carcer), valamint a – parancskihirdetés, gyülekezések stb. céljából épített – csarnoknak (basilica) adott helyet. Általában a principia közelében helyezkedett el a táborparancsnok lakóépülete (praetorium)¹⁹.

A helyetteseknek, az öt senatori rangú és az egy lovagrendi tribunusnak a lakóházai általában a via principalis másik oldalán álltak. Aquincumban a régészek a jobb oldali táborkapu közelében tárták fel a katonai tribunus házát, amelynek helyreállított romjai a mai Flórián tér területén láthatók. A tábor részét képezték még a javítóműhelyek (fabricae), az élelmiszerraktárak (horrea) és a kórház (valetudinarium). A táborok köré a külső védelem és megerősítés célját szolgáló sáncból (agger) és árokból (fossa) álló védművet (vallum) vontak²⁰.

Ugyanez a szabályos elrendezés jellemezte a kora császárkor végéig a légio-táborokon kívül az általában 500, néha 1000 fős gyalogos vagy lovas segédszervezetek (auxilia), valamint az egészen kisméretű egységek (pl. 30–40 fős ún.

¹⁸ Havas László – Hegyi W. György – Szabó Edit. Római történelem. – Budapest: Osiris, 2007. – 744. old.

¹⁹ Adrian Goldsworthy. A római hadsereg története. – Pécs: Alexandra, 2004. – 149. old.

²⁰ Ribáry Ferenc. Az Ó-kor története. Harmadik kötet. Róma története. – Budapest: Laude, 1980. – 468–469. old.

numeri) lényegesen kisebb alapterületű táborait, amelyeket castellumoknak nevezünk²¹.

Augustus katonai reformjai a légiók szervezetében irányozták elő a legfőbb változtatásokat. A légiók kivétel nélkül a határon, a katonailag fontos provinciákban állomásoztak. A légió 10 taktikai alegységből, cohorsból állt, egy cohorsot pedig 6 centuriára (század) osztottak. Újdonságnak számított a segédcsapatok megszervezése, amely nagy támogatást jelentett a légióknak a fegyveres erő megnöveléséhez.

A császárkori haderőt strukturálisan három részre oszthatjuk: légiókra, segédcsapatokra és flottára. Segédcsapatok szinte minden tartományban állomásoztak, viszont ezzel szemben légiók csak a katonailag és stratégiailag fontosabbakon, a flották pedig elsősorban a folyami határokat, a Földközi-tengert, a Fekete-tengert és az Atlanti-partvidéket biztosították.

A fentiekben felvázoltak alapján összegzőként elmondhatjuk, hogy a római limesen leginkább a birodalom határán álló védelmi objektumokat szokták érteni, példaként pedig a Hadrianus-falat emlegetik. Fontos azonban leszögezni, hogy maga a limes kezdetben egészen mást jelentett. Az eredeti jelentése nem védelmi vonal volt, hanem hadiút, a hozzá tartozó más katonai létesítményekkel együtt. Elsődleges feladata az volt, hogy a római katonákat eljuttassa az ellenséges területre, és biztosítsa ottani, eredményes tevékenységüket. A magyarországi limes a hajdani Pannonia provincia Duna menti középső szakaszát képezte. Tőle nyugatra az úgynevezett *felső-pannoniai limes* az ausztriai Klosterneuburg Cannabiacától kezdődött és a szlovákiai Gerulátától kissé keletre fejeződött be.

Felhasznált irodalom:

1. Adrian Goldsworthy. A római hadsereg története. – Pécs, Alexandra, 2004.
2. Gulyás I. Az antik Róma napjai. – Budapest: Tankönyvkiadó, 1983.
3. Hahn I. A hadművészet ókori klasszikusai. – Budapest: Gondolat, 1963.
4. Havas L., Hegyi W. Gy., Szabó. Római történelem. – Budapest: Osiris, 2007.
5. Lucius Annaeus Florus. Róma háborúi. A hét király kora Romulus uralkodásától. – Budapest: Európa, 1979.
6. Mócsy A., Fitz J. (szerk). Pannonia régészeti kézikönyve. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1990.

²¹ Winkler Gusztáv. A hadviselés művészete a kezdetektől a magyar államalapításig. – Budapest: Tinta, 1999. 186-187. old.

7. Plutarkhosz. Híres rómaiak. - Budapest: Európa, 1999.
8. Polybos. Történeti könyvek (Historia). A római államrend. A görög és a római történelem forrásai. – Budapest: Corvina, 1998.
9. Ribáry F. Az Ó-kor története. Harmadik kötet. Róma története. – Budapest: Laude, 1980.
10. Titus Livius. A római nép története a város alapításától. Első kötet. - Budapest: Európa, 1982.
11. Titus Livius. A római nép története a város alapításától. Második kötet. - Budapest: Európa, 1982.
12. Visy Zs. A római limes Magyarországon. – Budapest: Corvina, 1989.
13. Vojtech Zamarovský. Róma történelmet írt. – Budapest: General Press, 2002.
14. Wels H. G. A világtörténet alapvonalai. – Budapest: Kossuth, 1962.
15. Winkler G. A hadviselés művészete a kezdetektől a magyar államalapításig. – Budapest: Tinta, 1999.
16. Разин Е.А. История военного искусства. Том 1. – Москва: Военное Издательство Министерства Обороны СССР, 1955.

GÁL MARIANNA

(történelem szak, végzés éve: 2014)

ADALÉKOK KISDOBRONY TÖRTÉNELMÉHEZ

Summary

Csépánföldre, or Csépántelek, so Kisdobrony's history goes back to the history of thousands of years ago, which is proven by archival sources and objects extracted by archeologists. Kisdobrony has undergone many changes with the progress of time and has reached that point of development which can be seen nowadays. My aim is, first of all, to present its most important events and stages of history.

Key words: Kisdobrony, Csépántelek, Csépánföldre, history, holding of king, religion, demography.

Аннотація

Закарпатське село Мала Добронь, тобто земля «чипанів» або як її називали - ділянка «чипанів», має тисячолітнє минуле, що підтверджують архівні джерела та знайдені археологами об'єкти історичних пам'яток. З часом воно зазнало безліч змін і на сьогодні досягло розвитку. Мета дослідження – перш за все дослідити найбільш важливі події та етапи історії розвитку села.

Ключові слова: Мала Добронь, земля чипанів, ділянка чипанів, історія, королівський маєток, релігія, демографія.

A régészeti feltárások tanúsága szerint az ember már évezredekkel ezelőtt megtelepedett a község határában, ott, ahol egy ókori falu maradványai kerültek felszínra az archeológusok munkája által. Ez a település azonban később elpusztult, s a magyar honfoglalást követően is csak az Árpád-kor utolsó harmadában népesült be újra. A szóban forgó település a mai Ungvári járásban,

alig 25 kilométernyire a magyar-ukrán határtól, 40 kilométernyire a szlovák-ukrán határtól, a Latorca közelében fekvő magyarlakta falu – Kisdobrony.

A falu történelmével kapcsolatban a szájhagyomány nem őrzött mondát, legendát az utókor számára. Az idősebb emberek közül is csak néhányan hallottak egykori megnevezéseiről. Mindez kapcsolatban állhat azzal, hogy sajnos eddig nem jelent meg egyetlen átfogó mű sem a falu történelméről. Ugyanakkor vannak olyan történészek, akik Ung, illetve Bereg vármegye múltjának kutatása kapcsán említést tesznek történelméről, hagyományairól. Ebbe a kategóriába sorolható *Lehoczky Tivadar* háromkötetes monográfiája¹, amelyben a régész-történész áttörő munkát végzett Bereg megye leírásával. A levéltári anyagok mozaikkockáiból összerakott településleírása révén Lehoczky Kisdobronnyal kapcsolatban néhány apró, ám nagyon fontos részletbe nyújt betekintést.

Csikvári Antal *Ungvár és Ung vármegye szociográfiájában* említést tesz a település területén folytatott egykori ásatásról, amely révén a történelem előtti korban élt emberek településének nyomai kerültek napvilágra².

Móricz Kálmán *Nagydobrony* című monográfiájából megtudhatjuk, hogy a kutatók a múltban sem tudtak gyakran eligazodni a két, már akkor is szomszédos falu (Nagydobrony és Kisdobrony) nevei között³. Annyi azonban bizonyos, hogy még mindig rengeteg fehér folt és megválaszolatlan kérdés „éktelenkedik” a község történelmében, ami arra ösztönzött, hogy behatóbban vizsgáljam történelmét. Az említett műveken kívül kutatásaim során felhasznált levéltári források nagyban hozzásegítettek Kisdobrony múltjának megismeréséhez.^{4 5 6}

Mint már említettem, Kisdobrony területe a történelem előtti időkben már lakott volt, legalábbis az 1865-ben Úr Gyula, egykori helyi lakos kiskertjében régészek által feltárt ókori bronzkarikák erre utalnak. Szintén bronzkarikákat találtak a falu mai területén 1906-ban⁷. A szóban forgó terület a honfoglalás idején teljesen lakatlan, tölgyerdőkkel borított, szinte teljes mértékben síkvidéki jellegű volt, amelyből mindössze három kisebb-

¹ Lehoczky Tivadar. Bereg vármegye monographiája. I-III. – Ungvár, 1881-1882. – 1820 old.

² Csikvári Antal. Ungvár és Ung vármegye szociográfiája. – Budapest, 1940. – 212 old

³ Móricz Kálmán. Nagydobrony. – Budapest: Hatodik Síp Alapítvány, 1993. – 351 old.

⁴ Barabás Samu. A Zichy és Vásonkeői Gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. – Budapest, 1903. – 456 old.

⁵ Ipolyi Arnold, Nagy Imre, Véghely Dezső. Hazai okmánytár. VI.kötet. – Budapest, 1876. – 492 old.

⁶ Borsa Iván. Zsigmondkori oklevéltár III.(1411-1412). – Budapest, 1993. – 872 old.

⁷ Csikvári Antal. Ungvár és Ung vármegye szociográfiája. – 183.old.

nagyobb domb (Remete, Molyva, Dobronyó) emelkedett ki⁸. A község melletti mocsaras vizekben rengeteg féle hal élt, vízimadarak temérdek csapata tanyázott. A leírások szerint az eredeti település a tatárjárás során pusztulhatott el. Lehocky azt írja „*tatárhad megýnket.... teljesen elpusztítá s néptelenné tette*”⁹.

Első írásos említése az Árpád-korból származik, mint V. István király *Csepántelek*, *Csepánföľde* nevű birtoka. Nem kizárt, hogy első tulajdonosa is V. István király lehetett. Valószínűnek tartom, hogy a falu egykori nevének eredete is a királyhoz köthető, hiszen *Csepán* ≈ *Sztyepán*, azaz az István délszláv-os-magyaros változataként is szerepelhetett. Ez azonban csupán feltételezés. Az viszont források által alátámasztott tény, hogy 1270-ben Csepánföľde elajándékozásra kerül: „*V. István ifjabb király, Mátyásnak, Seneca fiának adományozza a magtalanul elhalt Csepán Csepántelek nevű földét a Latorcza mellett, Dobron és Agtelek helységek közt, s egýszersmind ezen föld határait is leírja*”¹⁰. A XIV–XV. századból fennmaradt levéltári iratok többnyire a falu birtoklásairól szólnak. Tudjuk például, hogy a fentebb említett adományozási levél átírásra került 1328.december 8-án „*...Ruzka-i Dobó Jakab fia László részére...*”¹¹. A legközelebbi forrás azonban már nem Csepánföľde vagy Csepántelek megnevezést használ, hanem *Kisdobronyként* említi 1372-ben, ami a Dubron/Dobron szavakból formálódott ki. Nevének eredete valószínűleg szláv kifejezésre vezethető vissza, ugyanis, ha lefordítjuk szótővét, a következőt kapjuk: *dub-tölgy, dubron-tölgyes*.

Ez utalhat a pár száz évvel ezelőtti mocsaras, tölgyes területre, a Kis- előtag pedig területének méretéről, hiszen ekkoriban nem öltött hatalmas méretet, mint ahogy lakossága sem haladhatta meg a száz főt. Erre vonatkozóan azonban pontosabb adataink nincsenek.

Azt, hogy Csepánföľde, Csepántelek a jelenlegi Kisdobrony, mi sem bizonyítja jobban, mint a Szécsyék 1384. május 30-i dátummal feljegyzésre került peres ügye, ahol mindkét használat előfordul mintegy magyarázva régi elnevezését – az egykor Bereg vármegyéhez tartozó „*Agtelek és Kisdobrony másképp Csepánföľde*”¹².

⁸ Pók Judit. Bereg vármegye (1782-1785). – 12.old

⁹ Lehoczky Tivadar. Bereg vármegye monográfiája. I-III. – Ungvár. – 135.old.

¹⁰ Ipolyi Arnold, Nagy Imre, Véghely Dezső. Hazai okmánytár. VI.kötet. – 168. old.

¹¹ Borsai Iván. Zsigmondkori oklevéltár III.(1411-1412). – 344. old.

¹² Barabás Samu. A Zichy és Vásonkeői Gróf Zichy-család idős ágának okmánytára. – 278. old.

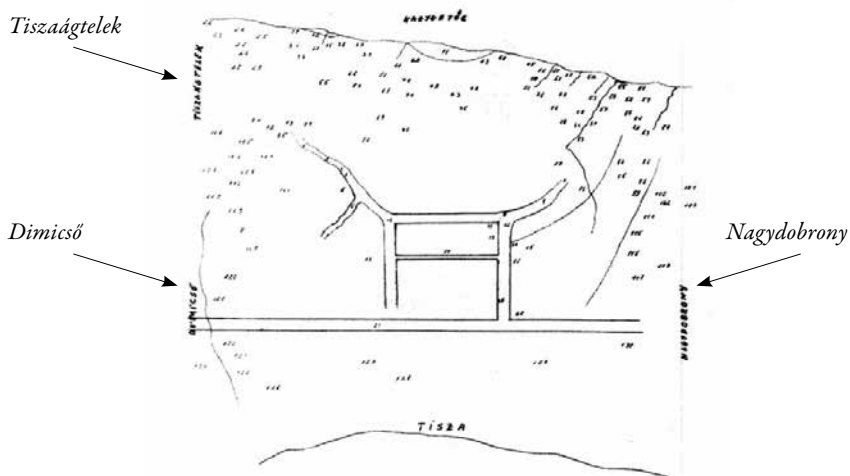
A XII–XVII. században a falu sorra szenvedte el az egymással hadakozó, rivalizáló főurak és királyok seregeinek pusztítását, átvonulását. Arról azonban, hogy milyen károkat szenvedhettek el az itt élők, nincsenek adatok. Az elkövetkezendő évekről fennmaradt írásos oklevelekben a falut birtoklók nevei: Beke Márton, Sütő Gergely, Dobó Ferenc, Budaházi Kristóf, Pinkóczi György, Nagy Albert. 1630-ban birtokot szerzett itt Viktorin János és Úr Erzsébet. 1700-ban Úr Albert, Morvay Izsák és Lebovics Jakab. Az üresen maradt birtokokra, főleg a település északi részére, az 1750-es évek elején rutén jobbágyságot telepítettek be az új gazdák. Még a XIX. század végén is voltak kisebb-nagyobb birtokai a Ragyóczi, Csomonyai, Nagy, Gál, Úr, Morvay, Izsák családoknak. Lakossága eredetileg katolikus vallású volt, az 1540-es évek elején kezd teret hódítani a reformáció. Protestáns egyházközsége 1619-ben született, amelynek lelkipásztorai sokáig egy fatemplomban tartották az istentiszteleteket. A fatemplom építésének dátuma ismeretlen, csupán annyit tudunk, hogy 1792-ben került sor felújítására. Kisdobrony 1619-től még Nagydobrony leányegyháza, 1621-től már átkerült az anyaegyházak sorába. Ez az a dátum, amelytől ismeretes az itt szolgálatukat töltő lelkipásztorok névsora:¹³

1. Munkácsi Tamás (1621)
2. Palotai András (1725–1729 körül)
3. Pethő János (1785–1786)
4. Marton János (1786–1793)
5. Balóczi Ferenc (1793–1794)
6. Putnoki Czene István (1794–1798)
7. Marton János (1798–1805)
8. Babarékné Simon (1805–1812)
9. Simándi Kállai József (1812–1820)
10. Kalán István (1820–1824)
11. Pazar József (1824–1832)
12. Böszörményi János (1832–1859)
13. Jakab István (1859–1888)
14. Kozma József (1888–1889)
15. K. Nagy Sándor (1889–1930)
16. Tárczy Dániel (1930–1950)

¹³ Ugrai János. Tiszáninneni Református Egyháztörténet Lelkészei. –188.old.

17. id.Kiss Ernő (1951–1960)
18. Orémusz János (1960–1977)
19. ifj.Kiss Ernő (1977–2010)
20. Bernáth Tamás (2010-től napjainkig)

Az 1784–1787 közötti lakossági összeírási adatokból ismerjük a település népességének főbb adatait: 54 házban 66 család élt a 339 lakosú településen¹⁴. A faluban ekkor 10 távollévőt, továbbá 15 idegen betelepülőt tartottak számon. Így az összlakosság 344 főt tett ki. A házas férfiak aránya 64, a nőtleneké 115, vagyis 179 férfi élt Kisdobronyban a népszámláláskor. Nők ettől valamivel kevesebben, 160-an¹⁵. Ehhez hasonló lakosságot számlált a jelenleg a Beregszászi járásban található Gát, ahol a lakosok száma 320, 48 házban élt 57 család¹⁶. A szomszédos Nagydobrony ekkor 760 főt számlált, ahol a házak száma 103, a családoké pedig 110 volt¹⁷. A település helyneveit vizsgálva dr. Horváth Katalin, az Ungvári Nemzeti Egyetem magyar filológiai tanszékének docense az alábbi térképen mutatja be Kisdobrony utcáit, amelyet az átláthatóság érdekében néhány kisebb jelmagyarázattal egészítettem ki, figyelembe véve a szomszédos falvakat¹⁸:

¹⁴ Danyi Dezső, Dávid Zoltán. Az első magyarországi népszámlálás (1784-1787). – 18.old

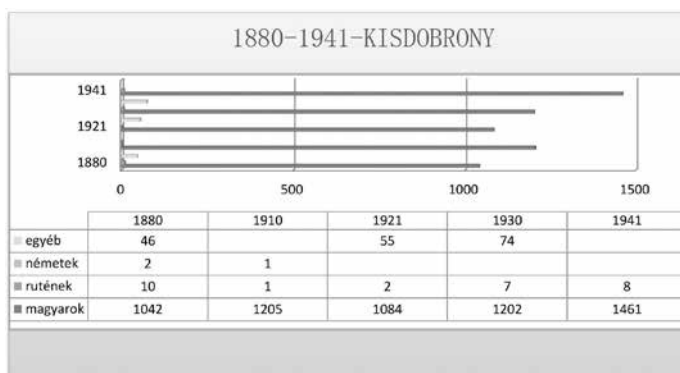
¹⁵ Danyi Dezső, Dávid Zoltán. Az első magyarországi népszámlálás (1784-1787). – 19.old.

¹⁶ I.m. – 18.old.

¹⁷ Danyi Dezső, Dávid Zoltán. Az első magyarországi népszámlálás (1784-1787). – 20.old

¹⁸ Horváth Katalin. Kisdobrony helynevei. – 134.old

Lehoczky Tivadar adatai szerint ebben az időszakban Sztrabicsóhoz, mint anyaegyházhoz tartozó görög katolikus filiák (Gorond, Izsnyéte, Bar-kaszó, Szernye, Rafajnaudjfalú, Kis-és Nagy-Gut, Csomonya, Nagy- és Kis-Dobrony valamint Agtelek) lakosainak száma 1237 főt¹⁹ tett ki. A korábbi adatokat is figyelembe véve elmondhatjuk, hogy Kisdobrony valószínűleg a nagyobb falvak közé tartozott. Az 1880 és 1941 közötti években tízévenként tartott népszámlálások jelentős lakosságszám-növekedést mutatnak.²⁰ Ezt az alábbi diagrammal és táblázattal szeretném illusztrálni:

1881-ben nép- és hitfelekezeti számlálást is tartottak, amely szerint az 1100 fős lakosság felekezeti megoszlása a következő volt²¹:

¹⁹ Lehoczky Tivadar. A Beregmegyei görögszertartású katolikus lelkészek története a XIX. század végéig. –159. old.

²⁰ Központi Statisztikai Hivatal. Kárpátalja településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai 1880–1941. – 85.old.

²¹ Az Országos Magyar Kír.Statisztikai Hivatal. Az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint részletezve. – 42.old

A község jelenlegi temploma 1828 és 1838 között épült. 1881. augusztus 5-e szomorú gyásznapja volt Kisdobronynak – ezen a napon egy tomboló tűzvészben a lángok martalékává vált. Gyülekezete csupán 1893-ra hozta tető alá jelenlegi lelki otthonát. A toronyban található harang is hasznavehetlenné vált, így átöntésére volt szükség, amit László Lajos kisgejőci harangöntő mester vállalt el. A harang közel egy mázsát nyomott, oldalán a következő felirat állt: „*Minden lélek dicsérje az Urat!*”. Jelenleg is ez a harang kong az istentisztelet kezdetekor, haláleset és temetés jelzéseként.

A háborús évek nem változtatták meg gyökeresen a falu életét, bár a hadviselés terheit nyilvánvalóan a kisdobronyiaknak is viselniük kellett. A férfiak jelentős részét mozgósították. A lakosság létszáma megfogyatkozott a két világháború alatt. Az itt élő emberek kitartásának, munkaszeretetének, erős jellemének köszönhetően a falu a legnehezebb időket is átvészelte. A legutóbbi népszámlálás (2001) adatai szerint a falu lakossága 1872 fő, amelynek 98%-a magyar²².

Az egykori Csépanfölde vagy Csépántelek megnevezések a lakosság legnagyobb része számára mára ismeretlen fogalmak. A „piros paprika fővárosa” megnevezés viszont külföldön sem az. Kisdobrony seprűkészítőiről, paprika-, paradicsom-, és burgonyatermesztőiről a régió határain túl is ismert.

Forrás- és irodalomjegyzék

Források:

1. Az Országos Magyar Kir. Statisztikai Hivatal. Az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint részletezve. – Budapest, 1882. – 416. o.
2. Barabás Samu. A Zichy és Vásonkeői Gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. – Budapest, 1903. – 456. o.
3. Borsa Iván. Zsigmondkori oklevéltár III. (1411-1412). – Budapest, 1993. – 872. o.
4. Danyi Dezső, Dávid Zoltán. Az első magyarországi népszámlálás (1784-1787). – Budapest, 1960. – 396 o.
5. Ipolyi Arnold, Nagy Imre, Véghely Dezső. Hazai okmánytár. VI.kötet. – Budapest, 1876. – 492. o.

²² Всеукраїнський перепис населення 2001: <http://pop-stat.mashke.org/ukraine-census-2001/zakarpatska.htm>

6. Központi Statisztikai Hivatal. Kárpátalja településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai 1880–1941. – Budapest, 1996. – 266. o.

Irodalom:

7. Csikvári Antal. Ungvár és Ung vármegye szociográfiája. – Budapest, 1940. – 212. o.
8. Horváth Katalin. Kisdobrony helynevei. Névtani értesítő 21, 1999. – 128–135. o.
9. Lehocky Tivadar. A Beregmegyei görögszertartású katolikus lelkészek története a XIX. század végéig. – Munkács, 1904. – 173. o.
10. Lehoczky Tivadar. Bereg vármegye monográfiája. I-III. – Ungvár. 1881-1882. – 1820. o.
11. Móricz Kálmán. Nagydobrony. – Budapest: Hatodik Síp Alapítvány, 1993. – 351. o.
12. Pók Judit. Bereg vármegye (1782-1785). – Nyíregyháza, 1999. – 118. o.
13. Ugrai János. Tiszáninneni Református Egyháztörténet Lelkészei. – Tiszaújváros, 2005. – 297. o.
14. Всеукраїнський перепис населення 2001:
<http://pop-stat.mashke.org/ukraine-census-2001/zakarpatska.htm>

HOMOKI MÁTYÁS

(történelem szak, 4. évfolyam)

A HONVÉD HADERŐ ÉS -PARANCSNOKSÁG UNG VÁRMEGYÉBEN 1848 TAVASZÁN

Summary

Numerous revolutions took place in Europe during the 19th century. Here belongs the revolution of 1848 which had begun in Paris and made its way to Vienna, Budapest, Prague and Lviv. It caused serious damage to the Habsburg Empire. The Hungarian was the only European revolution that grew to military opposition. National cooperation granted the successful opposition of Hungary. Each county contributed to the movement. Among them, Ung County supported the revolution significantly. This concerns both military force and ammunition. The freshmen of the county took part in battles from the Croatian battlefield to Transylvania.

Key words: national guard, aggression, revolution, Ung County, Prime Minister Lajos Batthyány, southland, Transylvania, war of independence.

Анотація

У XIX ст. Європою пройшлося декілька революційних хвиль. Серед них і революція 1848-го року, яка почалась у Парижі та розповсюдилась у Відні, Празі, Будапешті, Львові і вдарила по всій Габсбурзькій імперії у цілому. Єдина революція у Європі, яка розвинулась до успішного військового опіру, була угорська. Успішність військових кампаній можна дякувати тільки співпраці, до якої всі комітати доклали свої зусилля. Комітат Унг відіграв важливу роль у процесі військового конфлікту, як людськими ресурсами, так і боєприпасами. Бійці з комі-

тату брали участь у військових конфліктах від хорватського фронту до Трансільванії.

Ключові слова: агресія, революція, комітат, Лайош Баттяні, Південна Угорщина, Трансільванія, визвольна війна.

A történelmi Ung vármegye a Magyar Királyság északkeleti részén feküdt, amely a török kiűzése, illetve Lengyelország felosztásait követően elvesztette stratégiai, határvédelmi jelentőségét. Valószínűleg ebből az okból a térségben jelentősebb katonai haderő nem is állomásozott. A márciusban Pest-Budán és Pozsonyban kitört magyar forradalom hamar lázba hozta az egész országot: a forradalom hírére megkezdődtek a haderő megszervezéséhez szükséges lépések. A forradalomnak szüksége volt jól felszerelt haderőre, hogy sikeresen védekezhessen a betörő osztrák és horvát erőkkel szemben. Ung vármegye ugyan messze feküdt a nyugati területeken zajló konfliktusoktól, azonban itt is számolni lehetett egy Galícia irányából történő osztrák támadásra.

A lokális események feltárásával elsősorban a helytörténeti kutatók foglalkoztak behatóbban. Lehoczky Tivadar több művében is foglalkozik a forradalmi eseményekkel. (*Maga Lehoczky kassai joghallgatóként állt be honvédtűzérnek, s mint ilyen, részt vett a budaméri, később a kassai, szegedi, illetve 1849-ben a temesvári és a lugosi ütközetekben* – a szerk.). *Bereg megye és a munkácsi vár 1848–1849-ben*¹ című monográfiájában részletesen elemzi a forradalom fontosabb eseményeit, illetve azok hatásait Bereg vármegyére. A munkácsi vár számított ekkor a térség legfontosabb erődítményének, ezért megszerzése fontos volt a szabadságharc szempontjából. Az itteni események pedig kihatással voltak a szomszéd vármegyékre, így Ungra is.

A forradalmi események feltárásban jelentős eredményeket ért el Csátáry György levéltáros, aki *Levéltári kalászatok*² című gyűjteményében publikálta a Kárpátaljai Megyei Állami Levéltárban (KMÁL) található fontosabb helytörténeti vonatkozású dokumentumokat és leveleket.

*Forradalom és szabadságharc Északkelet-Magyarországon*³ című könyvében Solymos József megpróbál átfogó képet adni a forradalom és szabadságharc helyi eseményeiről. A szerző a négy történelmi vármegyén (Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros) kívül foglalkozott több, ma Szlovákia részét képező

¹ Lehoczky Tivadar. *Bereg megye és a munkácsi vár 1848 – 1849-ben*. Munkács 1899. Krosó Hugó Kiadó. Budapest-Beregszász 2000 – 192 old.

² Csátáry György. *Levéltári kalászatok*. – 131. old.

³ Solymos József. *Forradalom és szabadságharc Északkelet-Magyarországon 1848-1849-ben*. – 175. old.

vármegyével (Zemplén, Sáros, Szepes) is. Solymos József munkája során rendkívül nagyszámú levéltári anyagot használt fel, amelyek között a bécsi levéltárból származó német nyelvű dokumentumok is szerepelnek.

A forradalom kitörése után folytatódott az újoncok toborzása, annyi különbséggel, hogy most már a fiatal katonák a felelős magyar kormány parancsnoksága alá kerültek. 1848 tavaszán az ungi újoncok a beregiekkel együtt a császári-királyi 34. (Porosz herceg) gyalogezredbe kerültek besorozásra. A toborzás központjaként Kassa városa volt kijelölve, ahonnan a Délvidékre vezényelték őket. Itt kiképzésben részesültek és bevetették őket a szerbek ellen. A katonák más birodalmi részeken való állomásoztatása gyakorta alkalmazott módszer volt a Habsburg Birodalomban.⁴

Mint már említettem, 1848 tavaszán Ung vármegyében semmilyen császári-királyi csapat sem állomásozott, ami nagyban megkönnyítette a forradalmi szervezkedést.⁵ A forradalom kitörésével Ung megyébe is elértek a változások: 1848. június 13-án leváltják az addigi főispánt, és helyébe Bernáth Zsigmondot nevezik ki. A főispán az év augusztusában betegségére hivatkozva lemondott és visszavonult.

1848 áprilisában az országgyűlés törvényt fogadott el a nemzetőrök összeírásáról. Batthyány Lajos miniszterelnök körlevele minden vármegyébe eljutott, így Ungba is.⁶ Ez alapján megkezdődött a nemzetőrök összeírása és a nemzetőrség felállítása egész Magyarország területén. A mai Kárpátalja területét képező négy vármegye lakossága ekkor 116 000 fő volt (kerekítve), ebből hatezren álltak be a nemzetőrségbe. Ez a lakosság kb. 5,2%-át tette ki. A 8 000 lakosú Ungváron szeptemberig 400 nemzetőrt írtak össze, ez a lakosság 5%-át jelentette,⁷ ami az előírtnál jóval nagyobb számú volt. A vármegyében az összeírást Szobek Antal, Horváth János és Korláth György végezte el. Az összeírást nagyméretű halványkék papírlapokon végezték, amelynek fejlécén az alábbi felirat szerepelt: „Összeírása az Ung megyei nemzeti őrségnek”. Ebben feltüntették a jelentkezők nevét, lakcímét, korát, polgári foglalkozását, addigi tisztségeit és harcképességét. A vármegye szinte minden nemzetisége, magyarok, ruszinok és tótok is nagy számban csatlakoztak a nemzetőrséghez.

Ung vármegyei nemzetőrök száma falvakra lebontva: Alsódómonya 72 (fő), Felsődómonya 58, Nyeicke 48, Ókemencze 42, Perecseny 60, Vorocsov

⁴ Berko István. Az 1848-49 évi szabadságharc hadkiegészítése. – 204-225.old.

⁵ Urbán Aladár. Honvédtoborzás a Tiszántúlon 1848 nyáron. – 145-169.old.

⁶ Csatáry György. Levéltári kalászatok. – 131.old.

⁷ Urbán Aladár. Honvédtoborzás a Tiszántúlon 1848 nyáron. – 381.-394.old.

58, Záricsov 154, Ujkemencze 35, Dubrinics 98, Kosztyova Pásztély 24, Bukocz 38, Kis Pasztély 24, Szmerekova 34, Zauszina 28, Begányád Pasztély 24, Orosz Mocsár 17, Rosztoka Pasztély 32, Kis Berezna 69, Csornoholova 60, Mircse 47, Vulsina 29, Kis Turicza 29, Lipócz 11, Turja-Remete 80, Ó-Szemere 42, Turja-Bisztra 39, Új-Szemere 37, Poroskó 94, Palágy 50, Sislóc 45, Botfala 34, Őr 28, Darma 10, Palágykomorócz 32, Palló 32, Radváncz 23, Gerény 43, Nagyláz 8, Katergény 12, Minaj 17, Baranya 25, Császlócz 30, Kereknye 65, Nagy Gejőcz 42, Kis Gejőcz 32, Darócz 53, Czigányócz 30, Koncháza 24, Kis Rát 37, Nagy Rát 37, Szürte 78, Ásvány 18, Salamon 40, Csap 36, Szerednye 8, Orosz Komorócz 37, Helmecz 43, Dubrovka 36, Andrásócz 36, Tarnócz 21, Bátfa 16, Antalócz 29, Rahóncza 8, Kis Szelmencz 9, Köblér 26, Kelecsény 30, Hutta 2, Hosszúmező 21, Sztrippa 5, Homok 24, Lehocz 16, Árok 11, Csértész 37, Inglicz 16, Horlyó 4, Kis Szlatina 2, Nagy Szlatina 25, Bacsava 25⁸.

A miniszterelnöki rendeletnek megfelelően a nemzetőrök hetente kétszer fegyveres gyakorlaton vettek részt, a kiképzést a már leszállt tisztok és al-tisztek vezették. A szerednyei században kiszabott díj mellett vállalták, hogy megtanítsák a fegyverforgatásra az újoncokat. A bereznai században Soltész Mihály állami kincstári hajdú, a sorkatonaság egykori dobosa látta el ezt a feladatot. A kosztinai (csontosi) században Bocskovszki András volt az őrmester, Bobrik Fedor a nemzetőri káplár (korábban 14 évet szolgált a császári hadseregben). A sztavnai (fenyvesölgyi) századot Gschventener Károly erdőfelügyelő vezette, aki korábban a magyar királyi 34. ezredben szolgált. Eközben zavartalanul folyt az ungi önkéntesek, köztük köztisztviselőben álló hivatalnokok felvétele az újonnan alakuló csapatokhoz⁹.

A jelentkezők átlagosan három évig, vagy a szabadságharc befejeztéig kötelezték el magukat a szolgálatra. Ellátásuk biztosítva volt és zsoldot is kaptak. Ekkor a kormány még a nagy létszámú csapatok toborzását szorgalmazta, de az ősszel bekövetkezett kudarcok miatt rájöttek, hogy a kis létszámú, jól felszerelt gyalogos és lovas csapatok sokkal eredményesebbek. Egyes nemzetőr csapatok állandó helyőrséggel teljesítettek szolgálatot a vármegye határainak védelmében. A nemzetőrök határvédelmi feladatait Sztreistek József százados koordinálta¹⁰.

⁸ Csatáry György. Levéltári kalászatok. – 132. old.

⁹ Csatáry György. Szabadságharc a végeken. – 29. old.

¹⁰ Bagu Balázs és Szakáll Mihály. A szabadságharc nemzetőrei. – 94. old.

A vármegye többek között kiemelt figyelmet szentelt a nemzetőrök jellegzetes ruhával való ellátására is. 1848. június 23-án Ung vármegyébe is megérkezett a kormány levele, amely a nemzetőrök öltözetét egységesítette, külön fogalmazták meg a lovasság, az altisztek és főtisztek ruháinak jellemzőit.

Ung vármegyében a legelterjedtebb a gyalogos nemzetőr öltözet volt. A gyalogos nemzetőr egyenruhához fekete posztóból készült csákó tartozott, amely nemzeti színű zsinórral volt körülvarrva. A csákó első részén nemzeti rózsza, alatta Magyarország címere, a vármegye neve és a század száma volt olvasható. A szíjnak egy hüvelyk szélesnek és fényes bőrből valónak kellett lennie. A nyakraváló egyenes, fekete, sima volt. A ruházat felső része egyenes, búzavirág színű, teveszór zsinórral átkötve. A ruházat hossza a leeresztett kar középső ujjaihoz kellett, hogy érjen. A nadrág világosszürke színű, felül szűk, lent bő, lovaglásra alkalmas volt, oldalát vörös varrással díszítették. A szükséges dolgokat a nemzetőrök egy bőrrel bevont ládácskával hordták a vállukról lelógatva. A fegyverzet fő alkotóeleme a közelharcra is alkalmas szuronyos puská volt, a szuronyt a nemzetőrnek a derekán lévő szíjon kellett hordani. Emellett a nemzetőr egy világosszürke köpönyeggel is rendelkezett¹¹,

A nemzetőrök felruházása jelentős kiadásokat jelentett a vármegyének. Battyányi Lajos leveléből kiderül, hogy egy nemzetőr teljes felszerelésének ára (fegyver nélkül) 3 forint 40 pengő volt (megjegyzendő, hogy a vármegyében egyszerre készítették a nemzetőrök és a honvédek felszerelését). Egy 1848. október 2-i bizottmányi jelentés szerint az 1543 újonc felruházására elegendő zsinórmennyiség elkészítését a vármegye költségén az ungvári gombkötő mesterek magukra vállalták. A csákókészítésre Mayer Sámuel és Kaufman Emánuel kaptak megbízást¹².

Mindenekelőtt a nemzetőröknek az alábbi szövegű esküt kellett letenniük: *„Én, mint az ungi őrség tagja, esküszöm az egy élő Istenre, hogy hazának, királynak és az alkotmánynak tántoríthatatlan híve leszek, s a törvényeknek és a törvényes hatóságoknak, ide értve polgári fő- és altiszteimet. Mindig engedelmes leszek, azokat tisztelni és törvényszerű parancsaikat teljesíteni fogom: zászlómat a haza és városom védelmében soha el nem hagyom, őrhadi szolgálatomban nappal és éjszaka férfiasan viselkedem, magam a rend fenntartásában munkás leszek, általában az őrhadi szabályokat törvényként tisztellem, azok*

¹¹ Solymos József. Forradalom és szabadságharc Északkelet-Magyarországon 1848-1849-ben. – 22.old.

¹² Csátary György. Levéltári kalászatok. – 133-134.old.

minden pontját teljesítem és ellene véteni nem fogok. Isten engem úgy segítjen. Ámen!”

A nemzetőrség mellett önszerveződési alapon Ung, Bereg és Zemplén vármegye területén szerveződött egy 100 fős létszámú lovasosztag is, amelynek a lovait Zemplén és Ung vármegye adta¹³.

Parancsnokok (gyalogosági):

Ung vármegyében: Vónöky József nemzetőrnagy (kinevezése 1848. augusztus 24.);

Ung vármegyében: gróf Buttler Sándor nemzetőrnagy (kinevezése 1848. szeptember 15.);

Ungvár: Janicsád László kapitány (kinevezése 1848. április 30.).

Parancsnok (lovassági):

Ung, Bereg, Zemplén: Vay Ferenc nemzetőrnagy (kinevezése 1848. június 13.)¹⁴.

Ung vármegyében lelkesen iratkoztak fel a nemzetőrök közé a ruszinok is. Más vármegyékben, mint például Beregben, gyakran ellenszenvvel fogadták a besorozókat és az összeírókat, akiknek jelentősen megnehezítették munkáját. Az újonnan megalakult nemzetőr-alakulatok kiképzésére a kormány, illetve a törvényhatóságok kiképzőkről gondoskodtak. Erre olyan tiszteket és altiszteket kértek fel, akik már teljesítettek szolgálatot a császári hadseregben¹⁵.

Batthyány Lajos, az első felelős magyar kormány miniszterelnöke 1848. május 16-án utasítást adott egy 10 000 főből álló önkéntes nemzetőrsereg kiállítására. A helyi újoncokat a 9. honvéd zászlóaljba sorozták be¹⁶. Ung vármegye újoncai Kassán csatlakoztak a 9. honvédzászlóaljhoz, ahonnan a Délvidékre, a szerb lázadások leverésére, illetve a horvát betörések visszaverésére vezényelték őket.

1848. augusztus 13-án Batthyány Lajos egy második nemzetőr sereg kiállítására adott parancsot. Ez az első megsegítésére szerveződött és indult el Délvidékre, hogy bekapcsolódjon a szerb lázadók elleni harcokba¹⁷. Görgey Artúr, a Tiszán innen mozgó nemzetőr sereg vezérének 1848. augusztus 29-én datált körlevele kihangsúlyozta, hogy szeptember végére egy olyan összhangolt és jól felszerelt nemzetőr sereget fog kiállítani, amely sikeres lesz az

¹³ Solymos József. Forradalom és szabadságharc Északkelet-Magyarországon 1848-1849-ben. – 25. old.

¹⁴ Urbán Aladár. Honvédtoborzás a Tiszántúlon 1848 nyarán. – 386.-393. old.

¹⁵ Lehoczy Tivadar. Beregmegye és a munkácsi vár 1848 – 1849-ben. – 25. old.

¹⁶ Bagu Balázs – Szakáll Mihály. Szabadságharc nemzetőrei. – 104.-107. old.

¹⁷ Urbán Aladár. A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán. – 257.-258. old.

ellenséggel vívott harcban. Kérte a vármegye hozzájárulását ehhez az alakulathoz is. Többek között így ír: *„Szíveskedjék a már ajánlkozott önkéntesek közül a tüzerkarhoz vagy 10–15 némi művelséggel bíró ügyes egyént az utász, hadász karhoz szinte 10-15 egyént, kik vagy kovács, lakatos, asztalos, bodnár ... s többféle mesterembereket azonnal Szolnokra küldeni, úgy hogy már szeptember 4-én ott lehessenek, a gyakorlatokat azonnal elkezdjük.”*

Az ungi nemzetőrök állandó fegyverhiánnyal küszködtek annak ellenére, hogy a vidék fegyverkészítői és kovácsai sokat tettek a nemzetőrök puskával, illetve szuronnal való felszereléséért¹⁸. Egy 1848. november 4-i keltezésű levél arról tanúskodik, hogy Ungvár fegyverkészítői segítettek a nemzetőrök felfegyverzésében: Baczur János lakatosmester, Szabados József, Sóvári Pál és Szatsó János kovácsmesterek 1 000 darab szurony készítését vállalták magukra egyenként 40 darab ezüstért. A szerződés szerint csak a szigorú szabályoknak megfelelő szuronyokat fizették ki¹⁹.

1848. szeptember 26-án a miniszterelnök megbízásából a belügyminiszter figyelmeztette az Ung vármegyei csapatokat a Galícia irányából fenyegető támadás veszélyre. Ezért az Ung vármegyei és a máramarosi nemzetőr csapatok (amelyek felszerelésben és kiképzésben már majdnem megfeleltek egy honvédelmi zászlóaljnak) a miniszterelnöktől engedélyt kaptak az otthonmaradásra és egy esetlegesen Galíciából történő betörés elhárítására (hágók eltorlaszolása, és a szorosok figyeltetése)²⁰.

Az adatokból látható, hogy a vármegye kivette a részét a szabadságharcból mind katonával, mind felszereléssel. Az ungi nemzetőrök közé bátran sorakoztak fel a ruszinok is. Ebből arra következtethetünk, hogy a megyében a hangulat békés volt, nem készült senki komolyabb lázadásra. A nemzetőrök nagyobb részét sikerült állami, illetve megyei támogatással felfegyverezni, továbbá felkészíteni az esetleges határvédelemre vagy Magyarország más területén való bevetésére (Erdély, Délvidék). A békés hangulat megkönnyítette a nemzetőröket kiképzők és ellátmányozók munkáját.

¹⁸ Csatáry György. Levéltári kalászatok. –133.-136.old.

¹⁹ Bagu Balázs – Szakáll Mihály. Szabadságharc nemzetőrei. – 33.-42.old.

²⁰ Urbán Aladár. A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán. – 189.-218.old.

Forrás- és irodalomjegyzék:

Források:

1. Csátáry György. Levéltári kalászatok. Intermix kiadó. Ungvár-Budapest 1993. – 213. o.

Irodalom:

2. Bagu Balázs és Szakáll Mihály. A szabadságharc nemzetőrei. Intermix kiadó. Ungvár-Budapest 1994. – 155. o.
3. Berko István. Az 1848-49 évi szabadságharc hadkiegészítése. Hadtörténelmi közlemények. Budapest 1957/1
4. Csátáry György. Szabadságharc a végeken. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség. Ungvár 1999. – 175. o.
5. Lehoczky Tivadar. Beregmegye és a munkácsi vár 1848 – 1849-ben. Munkács 1899. Krosó Hugó kiadó. Budapest-Beregszász 2000 – 192. o.
6. Solymos József. Forradalom és szabadságharc Északkelet-Magyarországon 1848-1849-ben. Budapest 2013. –175. o.
7. Urbán Aladár. A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán. Akadémiai Kiadó, Budapest 1973– 426. o.
8. Urbán Aladár. Honvédtoborzás a Tiszántúlon 1848 nyáron. Hadtörténelmi közlemények. Budapest 1953/3-4 – 471. o.

KOPASZ GYULA,

a Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszék tanára

A SZERNYE-MOCSÁR MENTI TELEPÜLÉSEK NEMZETISÉGI ÖSSZETÉTELE 1880–1910 KÖZÖTT

Summary

The Szernye swamp is located in the center of the lowlands of Transcarpathia, in the triangle between the villages Chopivka, Velyki Beregi and Dertsen. It occupied, occupies the territory of ten settlements in the former Bereg county, currently the Berehovo and Mukachevo districts. The research covers the chronological period from the XIX century until the last census of the Hungarian Holy Crown countries (1910). Geographically the research covers the area of the former Bereg county from Berehovo to Mukachevo, currently: the southern part of the Mukachevo district and the northern part of the Berehovo district in Transcarpathia, Ukraine. Our aim is to present the development of the population and the ethnical changes in the settlements (Dertsen, Fornosh, Gat, Janoshi, Velyki Beregi, Beregujfalú, Kidosh, Chopivka, Barbovo, Makarievo) located in the area of the former Szernye swamp.

Key words: The Szernye swamp, population, demography, recent census.

Анотація

Болото Серне знаходиться в центрі низинної частини Закарпаття, в трикутнику між селами Чопівка, Великі Береги та Дерцен. Воно займало, займає територію десяти населених пунктів колишнього Березького комітату, тепер – Берегівського та Мукачівського районів. Хронологічні межі дослідження стягають від XIX століття до останнього перепису населення в держав, що відносились до Святої Угорської

Корони (1910 р.). Мета дослідження – вивчення розвитку населення та етнічних змін населених пунктів (Дерцен, Фornoш, Гать, Яноші, Великі Береги, Берегуйфолу, Кідьош, Чопівка, Барбово, Макарьово), що знаходяться на території колишнього болота Серне.

Ключові слова: Болото Серне, населення, демографія, перепис населення, комітат.

Kutatásom célja egy kárpátaljai tájegység, a Szernye-mocsár mentén elterülő települések bemutatása az 1869–1910 közötti összmagyar népszámlálások tükrében. Feladataim között szerepel az egykori falvak népességének etnikai és számbeli változásainak vizsgálata. A kutatás kronológiai határai az első hivatalosan is magyarnak tekinthető népszámlálástól (1869) a Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálásáig terjednek. A földrajzi határok az egykori Bereg vármegye Munkács és Beregszász közötti területeire, a jelenlegi Kárpátaljai terület (Ukrajna) Munkácsi járásának déli, és Beregszászi járásának északi részére terjednek ki. Szeretném bemutatni az egykori Szernye-mocsár partján elterülő települések (Dercen, Fornos, Gát, Makkosjánosi, Nagyberg, Beregújfalu, Kígyós, Beregardó, Bárdháza, Makarja) népességének fejlődését és etnikai változásait. Kutatásomban elemzésre kerülnek a Magyar Statisztikai Közlemények által kiadott népszámlálási adatok, amelyeken kívül felhasználtam még Lehoczky Tivadar munkáit. A helytörténeti adatok szempontjából fontos támpontot nyújtottak a munka során Botlik József és Molnár D. István kiadványai.

A Szernye-mocsár (más néven Fekete-mocsár, Szörnyei-láp, ukránul: Болото Серне, Чорне Болото) a mai Kárpátalja alföldi részének középpontjában, Munkács és Beregszász közt, a Beregszászvégardó, Nagyberg és Dercen közötti területen található. A térség az egykori Bereg vármegye (a mai Beregszászi és Munkácsi járás) tíz települését foglalta, foglalja magába, ezek: Dercen, Gát, Fornos, Bárdháza, Makarja, Beregújfalu, Nagyberg, Kígyós, Beregardó (Beregszászvégardó) és Makkosjánosi.¹ Napjainkban közülük Bárdháza és Makarja ruszin/ukrán település, Beregardó pedig Beregszász város része, a fennmaradó hét község szinte színmagyarnak mondható, és hagyományörzésüknek hála, fontos szerepük van a kárpátaljai magyarság megmaradásában. A történelmi viszontagságok ellenére a vizsgált települések (a

¹ Botlik József. Volt egyszer egy Szernye-mocsár II. – 76 – 85. old.

két ruszin település kivételével) megőrizték magyar többségű településszerkezetüket, s éppen a vizsgált térségben való fekvésük miatt mind néprajzi, mind pedig nyelvi szempontból számos archaikus vonást sikerült megőrizniük.

Bereg vármegyét hét járás (Alsóvereckei, Felvidéki, Latorcai, Mezőkaszonyi, Munkácsi és Szolyvai) és két rendezett tanácsú város (Munkács és Beregszász) alkotta (1890-ig öt járásra volt felosztva a vármegye: Munkácsi, Tiszaháti, Kaszonyi, Vereckei és Felvidéki). A vármegye központja Beregszász volt.² A kutatott települések közül a Munkácsi járás része volt Dercen, Gát, Bárdháza és Fornos. A Tiszaháti járáshoz tartozott Nagyberég, Beregújfalú, Makkosjánosi, Beregardó és Kígyós. Makarja község a Felvidéki járás részét képezte, 1890-től pedig a Munkácsi járáshoz csatolták. Gát község 1890-től a Tiszaháti járás kötelékébe tartozott. Napjainkban Dercen, Fornos, Makarja és Bárdháza a Munkácsi járás részét képezi, a másik hat település pedig a Beregszászi járás része.

Etnikai változások 1880–1910 között

Az 1869-es népszámlálás még nem tartalmazta a nemzetiségi vagy anyanyelvi kérdéskört, ezt 1880-tól tudjuk megvizsgálni. Magyarország népessége ekkor 13 millió 750 ezer fő volt, amelynek csupán 46%-a vallotta magát magyar anyanyelvűnek, tehát a magyarság kisebbségben élt saját hazájában. Az 1880. december 31-i népszámlálási adatok alapján Bereg vármegye 153 377 lakosából a legtöbben rutén (ruszin) anyanyelvűnek vallották magukat, szám szerint 73 797-en, ami az összlakosság 48,1%-át tette ki. A magyar anyanyelvűek száma 64 880 fő volt, ami a vármegye népességének 42,3%-át jelentette. Ezen kívül 8 719 német, 931 tót (szlovák), 122 oláh (román) és 16 szerb élt Beregben. A Tiszaháti járás lakosságának 92,2%-a vallotta magát magyarnak (23 183 fő), a Munkácsi járásban csupán 16,6% volt a magyarok aránya (6 721 fő) és 68% a ruszinoké (27 536), emellett 10,6%-ot tettek ki a németek (svábok, 4 308 fő). A Felvidéki járásban 1 485 magyart (5,16%) és 26 329 ruszint (91,5%) találunk. Ami a Szernye-mocsár körül fekvő településeket illeti, a 7 999 fős összlakosság 75%-át tették ki a magyar anyanyelvűek (5 993 fő), 18%-át pedig a ruszinok (1 436 fő). Ezen kívül 326 német élt a vidéken, amelyből 298-an Bárdháza község lakói voltak.³ A szinte színmagyar Gát és

² Molnár D. István. A hatalomváltások hatása Kárpátalja népességszámának alakulására 1869-től napjainkig. – 21 – 22. old.

³ *A magyar korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei.* – (Elektronikus forrás) – Hozzáférés módja: <http://mtdportal.extra.hu/adatbazisok.html>

Dercen községek népességét színesítik a hozzájuk tartozó tanyák ruszin nyelvű lakosai. Gát esetében ez Csikósgorond és Nyárasgorond, ezek összlakossága ekkor még alig haladja meg az 50 főt. Lehoczky Tivadar Bereg vármegye monográfiájában a következőket írta Dercenről: „*Magyar helység a munkácsi járásban, 158 lakházzal, 1 466 lélekkel és Pusztakerepeczczel együtt*”⁴. A mai Alsókerepec Dercenhez tartozott, ekkoriban 250 főnyire becsült lakossággal.

Az egyéb kategória feltehetően a zsidó vallásúakat takarta, akik 462 főt tettek ki a tíz település összlakosságából. Nagy részük a magyar, jelentős hányaduk pedig az egyéb anyanyelvű kategóriába írta magát. Bereg vármegye rendezett tanácsú városainak is magyar többségű településszerkezete volt, így Beregszászon 6 930 lakosból 6 296 vallotta anyanyelvének a magyart (91%), Munkácson pedig 54,8% volt a magyarok aránya (5287 fő)⁵.

Az 1900-as népszámláláskor Magyarország lakossága 16 millió 838 ezer főre emelkedett, emellett nőtt a magyarság aránya is, amely így többségbe került, elérve az 51,4%-ot. Bereg vármegye lakosságszáma is jelentősen növekedett, emellett nőtt a magyarok és a németek aránya is. A vármegye 208 589 lakosából 93 198 fő vallotta magyarnak magát (44,7%), 95 308 fő ruszinak (45,7%) és 18 639 fő pedig németnek (8,9%). Ugyanakkor a magyarul beszélők száma 115 275 fő volt, ami a népesség 55 %-át jelenti. A Tiszaháti járás lakossága is jelentősen megnőtt, a magyarság aránya pedig elérte a 97,15%-ot (37 440 lakosból 36 375 fő vallotta magát magyarnak). A Munkácsi járás 32 397 lakosa között 5409 magyart (16,7%), 4775 németet (14,7%) és 22 159 ruszint (68,4%) találunk. Jóval magasabb a járásban a magyarul beszélők aránya (35,64% – 11 548 fő) a magyar anyanyelvűekhez képest, ami a magyar nyelvű közigazgatásnak tudható be. A Szernye-mocsár körül fekvő községek összlakosságának 77%-a vallotta magát magyarnak, 11 690 főből 8 994-en, a magyarul beszélők száma pedig 9 572 volt (81,88%). Tehát a kutatott településeken is nőtt a magyarság aránya, ahogy a ruszinoké is 19%-ra (2 229 fő)⁶ nőtt. Ez főleg annak tudható be, hogy a ruszinok lakta Makarja népességszáma jelentősen gyarapodott. Ezen kívül a Gáthoz tartozó Csikós- és Nyárasgorondon tartott több száz szarvasmarha és több ezer juh gondozására, a majorsági földek művelésére a hegyvidéki falvakból ruszin pászto-

⁴ Lehoczky Tivadar. Bereg vármegye monographiája, III. kötet. – 226. old

⁵ Molnár D. István. A hatalomváltások hatása Kárpátalja népességszámának alakulására 1869-től napjainkig. – 33. old.

⁶ Magyar Statisztikai Közlemények. A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása, Első rész, A népesség általános leírása községenként. Szerk.: Dr. Vargha Gyula – 214-218. old.

rok, béresek érkeztek a két majorba, ahol több évre letelepedtek. Egy részük néhány év múlva, anyagilag gyarapodva visszatért hegyvidéki falujába. Ezt láthatjuk az 1910. évi népszámláláskor, amikor korábbi számuk a felére, 180-ra csökkent⁷. A magyarság növekedése pedig annak tudható be országszerte, így a Szernye-láp menti falvakban is, hogy a zsidó lakosok legtöbbször magyar anyanyelvűnek vallották magukat.

Az 1900-as és 1910-es népszámlálások között Magyarország népessége 18 millió 265 ezer főre növekedett. A magyarok és a németek száma is nőtt, a magukat magyarnak vallók aránya már 54,5% volt. Érdeemes megjegyezni, hogy a németekhez hozzászámolták a jiddis anyanyelvű zsidókat is, sőt az 54,5%-ot kitevő magyarság csaknem 5%-a is zsidó származású volt.⁸ Növekedett Bereg vármegyében, ezen belül a Munkácsi és Tiszaháti járásokban is a magyarság száma (aránya csak vármegyei szinten). A vármegye immár 47,8%-a volt magyar anyanyelvű (113 090 fő), és 42,65%-ra csökkent a magukat ruszin anyanyelvűeknek vallók aránya (100 918 fő). A németek aránya enyhe csökkenést mutatott a népszámlálás adatai szerint (9%-ról 8,76%-ra). A két említett járásban enyhe csökkenést mutat a magyarság aránya, mivel a ruszinok és németek népességszáma e két közigazgatási egységben nagyobb mértékű növekedést mutat. A Tiszaháti járásban a népesség 95,78%-a vallotta magyarnak magát (39 145 fő), a Munkácsi járásban pedig 16%-a (5 777 fő), miközben a német lakosság aránya először haladja meg a magyarságét, és éri el a 16,14%-ot (5 824 fő)⁹.

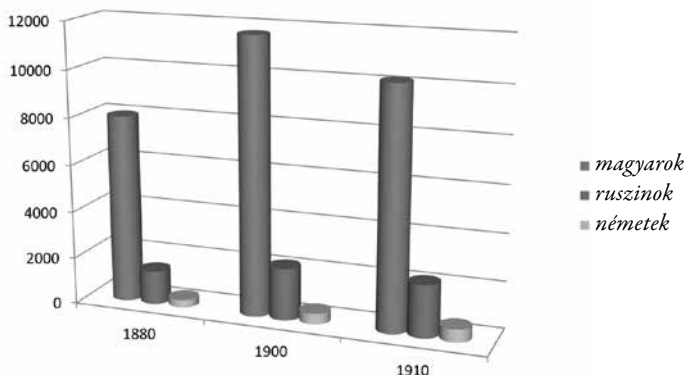
A Szernye-mocsár kistájához tartozó településeken a lakosság gyarapodásával párhuzamosan a magyarság számaránya is növekedett. A községek összlakossága 13 011 főt tett ki, amelyből 10 175-en vallották magukat magyarnak (78,2%). A ruszinok aránya 17%-ra csökkent a vidéken, a németeké pedig 4,25%-ra nőtt. Ezek az etnikai változások annak tudhatóak be, hogy a magyarok száma mindegyik településen megnőtt, mivel a zsidók magyar anyanyelvűnek vallották magukat, a ruszinok száma pedig Dercen és Gát településeken csökkent, mivel többen visszatértek hegyvidéki falvaikba. A legtöbb magyar 1910-ben a Szernye-kistájon belül Nagyberegén élt (2 091 fő), ezen kívül Dercenben (1 877 fő) és Gáton (1 761 fő). A ruszinok Makarján

⁷ Botlik József. Gát. – 155. old.

⁸ Központi Statisztikai Hivatal: Kárpátalja településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880-1941). – 196. old.

⁹ Magyar Statisztikai Közlemények. A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása, Első rész, A népesség főbb adatai. Szerk.: Dr. Vargha Gyula – 212-217. old.

alkottak többséget (90,45%), ahol 1241 ruszin élt, továbbá a ruszin-sváb vegyes lakosságú községben, Bárdházán, ahol 582-en vallották anyanyelvüknek (53,1%) a ruszint. A német (sváb) lakosság 88%-a az említett Bárdháza településen élt (489 fő), ezen kívül Makarján (39 fő), Gáton (17 fő), Nagyberegen (4 fő), Dercenben (3 fő) és Kígyósón (2 fő) is megtaláljuk e nemzetiség képviselőit. Ezen kívül Makarján 14 oláh (román) és 1 horvát anyanyelvű személy is élt, Gáton pedig 7 tót (szlovák) és 1 oláh (román) lakos. A magyarul beszélők aránya 1910-ben 85,5% volt a kistájon belül, ami 11 126 főt jelent.

1. sz. ábra. A nemzetiségi összetétel arányainak változásai 1880–1910 között (saját szerkesztés)¹⁰

A Szernye-mocsár körül fekvő, többségében magyarok lakta települések népességének száma 1869–1910 között nagymértékben növekedett. A kutatott időszak kezdeti szakaszában, 1869-től 1880-ig csökkenő tendencia figyelhető meg, 1880-tól 1910-ig viszont dinamikus növekedés tapasztalható. Ennek okai a természetes népszaporulaton kívül a csekély mértékű kivándorlás, a ruszin, cigány és zsidó etnikumok betelepülése/betelepítése. A kistáj összlakossága 4146 fővel nőtt, ezen belül a legnagyobb népességnövekedést Gát (+1027 fő), Makarja (+584 fő) és Dercen (+526 fő) produkálta. A legcsekélyebb mértékű növekedés Fornoson (+138 fő) és Kígyósón (+147 fő)

¹⁰ *A magyar korona országában az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei.* – (Elektronikus forrás) – Hozzáférés módja: <http://mtdportal.extra.hu/adatbazisok.html>
Magyar Statisztikai Közlemények. A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása, Első rész, A népesség általános leírása községenként. Szerk.: Dr. Vargha Gyula – 214-218. old.
Magyar Statisztikai Közlemények. A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása, Első rész, A népesség főbb adatai. Szerk.: Dr. Vargha Gyula – 212-217. old.

figyelhető meg. 1880–1910 között a vidéken a magyarság száma 4182 fővel gyarapodott, emellett a ruszinok száma 794, a németeké pedig 228 fővel nőtt (1. sz. ábra). A trianoni békeszerződés (1920. június 4.) után „divattá” válik az úgynevezett lakosságkeverés, mely a mocsár-parti településeket is érinti, Gát mellett főleg Nagybereget, Makkosjánosit és Beregújfalut. Dercen és Fornos napjainkig megőrizte magyar településszerkezetét.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. *A magyar korona országában az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei.* – Budapest, 1882. (Elektronikus forrás) – Hozzáférés módja: <http://mtdaportal.extra.hu/adatbazisok.html>
2. Botlik József. Gát. – Budapest: Száz Magyar Falu Könyvesháza, 2001. – 230 old.
3. Botlik József. Volt egyszer egy Szernye-mocsár II. – Budapest: Honismeret, 2001. – 29. évf. 6. sz. 76 – 85. old.
4. Központi Statisztikai Hivatal: Kárpátalja településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880-1941). Budapest: KSH, 1996 – 263 old.
5. Lehoczky Tivadar. Bereg vármegye monographiája, III. kötet. Ungvár: Pollacsek Miksa Könyvnyomdája, 1881 – 874 old.
6. Magyar Statisztikai Közlemények. A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása, Első rész, A népesség általános leírása községenként. Szerk.: Dr. Vargha Gyula – Budapest: Pesti Könyvnyomda – Részvénytársaság, 1902. – 609 old.
7. Magyar Statisztikai Közlemények. A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása, Első rész, A népesség főbb adatai. Szerk.: Dr. Vargha Gyula – Budapest: Atheneum, 1912. – 880 old.
8. Molnár D. István. A hatalomváltások hatása Kárpátalja népességszámának alakulására 1869-től napjainkig (egyetemi doktori értekezés). – Debrecen: Debreceni Egyetem, Földtudományok Doktori Iskola, 2013 – 142 old.

MIHÓK RICHÁRD,

a Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszék tanára

EGY ELFELEDETT ERŐDÍTMÉNY – A BEREGSZENTMIKLÓSI VÁRKASTÉLY

Az egykori Északkelet-Magyarország (a mai Kárpátalja) számtalan műemlékkel – középkori várral és kastéllyal büszkélkedhet. Az államalapítás korától kezdve a régió a keleti, északkeleti határok védelmét látta el, így főleg a folyó-völgyekben számos erődítmény épült fel. Sajnos az ukrainai középkorkutatás még gyerekcipőben jár, ez hatványozottan igaz a középkori várak, kastélyok kutatására, feltárására is.

A közelmúltig a beregszentmiklósi várkastélyról még a helybeliek sem tudták, hogy létezik, így a szakemberek figyelmét is elkerülte, bár hivatalosan országos műemléknek számít. Ennek egyik oka, hogy a rendszerváltás idején a várkastély romokban hevert, mígnem 2001-ben bérbevette egy munkácsi festőművész-házaspár. Azóta versenyfutás kezdődött az idővel, hogy az épületet és a hozzá tartozó területet megmentse az enyészettől.

Beregszentmiklósról az első jelentősebb történeti írást Lehoczky Tivadar készítette. A háromkötetes Bereg vármegye monográfiájában 27 oldalon keresztül közli a történelmi adatokat a településről és a várkastélyról. Az 1881-ben megjelent kiadvány azóta is alapműnek számít, ám magáról a várkastélyról nem sokat tudhatunk meg¹. Újabb publikációra egészen 2005-ig kellett várnunk, amikor Emódi Tamás nagyobb lélegzetű írást jelentetett meg a várkastélyról.² A tanulmány remekül összefoglalja a várkastély történetét, illetve annak különféle dokumentumokban fellelhető adatait. 2007-ben látott napvilágot Zubánics László helytörténeti munkája, amely Lehoczky kutatása-

¹ Lehoczky Tivadar: Beregvármegye monográfiája. III. kötet. Ungvár, 1881.

² Emódi Tamás: A beregszentmiklósi Telegdi–Rákóczi-kastély. Korunk. Elektronikus hozzáférés: <http://korunk.org/?q=node/8043>

it vette alapul, és azoktól sok mindenben nem is rugaszkodik el.³ Ugyancsak ezen szerző tollából látott napvilágot az az ukrán nyelvű tanulmány, amely Szentmiklós és a Telegdyek kapcsolatait elemzi.

(Bereg)Szentmiklós, mint település alapítása valamikor a XII. században történhetett⁴. A XIII. században a település gyors növekedésnek indult, amelyet elsősorban a Latorca melletti útnak köszönhetett. 1214-ben a település a királyné birtokába került⁵, majd 1263-ban Aladár tárnokmesternek adományozták.⁶ 1270-ben több más birtokkal együtt Mihály ispán kapja meg Beregszentmiklóst. A birtok az Anjouk idején királyi kézbe került, majd Zsigmond király hűséges alattvalójának, Perényi Péter mesternek adományozta 1387. május 10-én.⁷ Az uralkodó 1403. december 14-én Perényi Imre pohárnokmesternek engedélyezte, hogy a szentmiklósi (Saluasenthmiclos) birtokán *castellum seu fortalitium*-ot építtethessen.⁸ A dokumentumok arról nem tesznek említést, hogy az erősség építése megkezdődött-e. Egy 1430-ból származó okirat – amely Perényi Péter gyermekei közötti vagyoni osztályról szól – sem várat, sem más erősséget nem ír le Szentmiklóson.⁹ 1431-ben került sor az új tulajdonosok beiktatására, illetve határjárásra¹⁰, így valószínűleg az építkezés még nem vette kezdetét. 1506. február 22-én II. Ulászló király megerősítette Perényi Imrét birtokaiban, ebben az iratban Szentmiklóst, már mint oppidumot emlegeti.¹¹

Mivel a Perényi család terebesi ága férfiágon kihalt, az uradalom visszaszállt a koronára, majd 1574-ben 22 ezer forint megfizetése után Telegdy Mihály szerezte meg.¹² Telegdy 1583. május 6-án kapott engedélyt Rudolf királytól egy vár megépítésére a szentmiklósi birtokán. Az építést Telegdy két fia, János és Pál fejezték be. A várkastély valószínűleg 1596-ra elnyeri végső formáját.¹³ A

³ Zubánics László: Víz tükrére történelmet írni... Ungvár, 2007.

⁴ Lehocky Tivadar: Beregvármegye monográfiája. 713. Zubánics László: Víz tükrére történelmet írni... 24.

⁵ Lehocky Tivadar: Beregvármegye monográfiája. 713.

⁶ Szentpétery Imre: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica. II. kötet. I. Füzet 1255-1272. Bp., 1943. 1809. sz. Lehocky Tivadar: Beregvármegye monográfiája. 713.

⁷ Mályusz Elemér: Zsigmondkori oklevéltár I. (1387–1399) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 1. Budapest, 1951. 63. sz.

⁸ Mályusz Elemér: Zsigmondkori oklevéltár II. (1400–1410) : Első rész (1400–1406) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 3. Bp., 1956. 2846. sz. MNL DL 8927. 1403. december 14.

⁹ Tringli István: A Perényi család levéltára 1222–1526 Bp., 2008. 417. sz.

¹⁰ U. o. 430. sz.

¹¹ U. o. 722. sz.

¹² Lehocky Tivadar: Beregvármegye monográfiája. 715. Emödi Tamás: A beregszentmiklósi Telegdi–Rákóczi-kastély. Zubánics László: Víz tükrére történelmet írni... 25.

¹³ . Emödi Tamás: A beregszentmiklósi Telegdi–Rákóczi-kastély.

családi osztály alapján Telegdi Pál örökölte a várkastélyt, majd 1596-os halálát követően leszármazottai a tulajdonosok. 1610-től Telegdy Anna, majd férje Nyáry István birtokolja 1643-ig. 1647-ben Nyáry Krisztina révén Eszterházy László tulajdona, 1649-ben pedig Lónyay Zsigmond szerzi meg a szentmiklósi uradalmat és tartozékait, majd özvegye révén Rákóczi László kezére került. Ekkor került a kastély (és maradt egészen 1711. február 18-ig) a Rákócziak birtokában, innen vonult száműzetésébe II. Rákóczi Ferenc.¹⁴

Sajnos a rendelkezésre álló dokumentumok nem tesznek említést a vár szerkezetéről, csupán a kastély belső szerkezetét tárgyalják. Lehoczky Tivadar megemlíti, hogy a várat árkokkal és sáncokkal erősítették meg,¹⁵ azonban ezeknek elhelyezkedéséről semmit sem tudunk.

2014–2015. évi régészeti ásatások eredményei. A beregszentmiklósi vár módszeres feltárása 2014 nyarán vette kezdetét. A szűkös anyagi és emberi erőforrások ellenére számos értékes lelet került napvilágra, amelyek segítenek jobban megismernünk a várkastély korai történetét.

Az U alakú várkastély alatt egy 600 m²-es boltíves pincerendszer található. A pincerendszer 3 nagy, 4 kisebb és 2 kicsi részből tevődik össze (1. ábra). Az északkeleti részen található terem további két részre oszlik, ám az elválasztó fal már a XX. század „terméke”. Eredetileg is két részre oszlott, ennek maradványai az ásatáskor napvilágra is kerültek. A pincerendszer közepén egy 1 m széles, mészkőből rakott út vezetett, amely 10–12 cm-rel volt magasabban a talajszinttől. A pincében tárolt edények alá kőből készült alátéteket helyeztek, így nem volt szükség az egész pince lekövezésére.

A pincerendszerekből kerámiamaradványok, illetve a XIX. század második feléből származó pénzermék kerültek elő. A kerámiatöredékek többsége tálak, tárolóedények és kályhacsempék maradványai, ezekből sajnos nem lehet rekonstruálni egyet sem. Pénzermékből három darab került elő (osztrák koronák) igen rossz állapotban. A leletek szegényességének okai között mindenképpen meg kell említenünk, hogy a pincét a szovjet időkben fogdának, majd katonai raktárnak használták. Az alap vizsgálata is érdekes eredményeket hozott. A várkastély alapjának átlagos vastagsága 1,2–2 m között változik, ám a déli fal bejáratí beugrójánál ez a mutató csupán 50 cm. Ez arra enged következtetni, hogy ezen a részen a várkastélyt átépítették.

¹⁴ U. o.

¹⁵ Lehoczky Tivadar: Beregvármegye monográfiája. 728.

A várkastélytól 150 m-re keletre sikerült feltárni a külső védőfal egyik sarokbástyáját. A bástya téglalap alakú, faragott kőből készült habarcs hozzáadásával. A kövek mérete 80x35x35 cm. A sarokbástya 6x6 m alapterületű, amelyhez a déli oldalon csatlakozott még 1 m hasított kőből készült rész. A bástya teljes feltárása nem megvalósítható, mivel az jelenleg a Latorca folyó vízvédelmi töltésének részét képezi.

A vízvédelmi töltés belső részén előkerült a bástya belső oldala is, ehhez egy kőből készült kb. 1–1,2 m szélességű út csatlakozik. Az utat a későbbi századokban téglával javították ki. Elképzelhető, hogy ez a kikövezett rész a vizesárok part menti része volt, ám ennek bizonyítására vagy cáfolatára további kutatások szükségesek. Annyi mindenképpen biztosra vehető, hogy az út a sarokbástyától 100 méternyire északon elhelyezkedő templom irányába vezet. A fentiekből kiindulva valószínűsíteni tudjuk, hogy Szentmiklós védelmi rendszere 5 saroktoronyból, illetve az azokat összekötő palánkból állt. A délkeleti oldalon a Latorca természetes védelmet nyújtott. Innen biztosították a vizesárok ellátását, amelynek szintje folyamatosan tartható volt. Számításaink alapján az erődítmény 6 hektáron feküdt (2. ábra). Ennek területe az elmúlt évszázadok során nagyban átalakult, azonban a legnagyobb „rombolásra” a szovjet időszakban ideköltöztetett katonai laktanya kialakításakor került sor. Az egész területet két réteges aszfalt és kavicságy borítja 50–60 cm vastagságban. A várkastély egykori területén álló gazdasági épületek feltárására csupán ezen fedőréteg módszeres eltávolítása után kerülhet sor. Az eredeti 6 hektáros területből mapjainkban mindössze egy 2,5 hektáros terület alkalmas régészeti feltárások végzésére. Műszeres vizsgálatok után kiderült, hogy a második sarokbástya északi irányban található. Ennek feltárására a következő évben kerítünk sort.

A sarokbástyákat valószínűleg az 1734-es átalakításkor¹⁶ szedhették szét és használták fel anyagait a várkastély átépítéséhez. Az épület déli falán található kövek azonos méretűek a bástyánál található kövekkel (1. sz. ábra). A módszeres szétbontás tényét támasztja alá az is, hogy a bástya feltárása során nem került elő semmilyen kerámia, vagy egyéb régészeti emlék.

A 2015-ös ásatás másik nagy eredménye a kút feltárása volt. A kút helyét műszeres vizsgálattal sikerült lokalizálni, majd a felső aszfaltréteg eltávolítását követően hozzáláttunk annak teljes feltárásához. A kút a várkastély déli bejáratától délnyugati irányban 15,5 méternyire fekszik. A felső rétegben

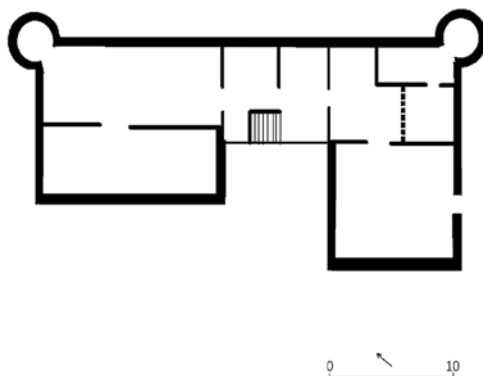
¹⁶ Emödi Tamás: A beregszentmiklósi Telegdi–Rákóczi-kastély.

nagymennyiségű hamut találtunk, ami arra enged következtetni, hogy a kút fából készült szerkezete leégett, s ezután került sor annak betemetésére. A kút alján talált tárgyak alapján beazonosítható, hogy a betemetésére 1959–1960 között került sor. Valószínűsíthető, hogy a kút a XX. század második feléig használatban volt, ezért nem is találtunk semmilyen értékes leletet, kivéve a szovjet időből származó szemetet.

A kút felső része 1,9 m szélességű, mélysége 7,5 m, lefelé folyamatosan keskenyedik. Felső része hasított kőből készült, amelyet kötőanyag nélkül helyeztek egymásra. Alsó része (3 m) gömbölyű, nagyméretű folyami kőből készült (3. sz. ábra). Feltételezhető, hogy a kút egyidős a várkastéllyal.

A várkastély északi bejárata mellett található egy 1x1 m átmérőjű, négyzet alakú akna, amelynek mélysége 4,5 m. Az akna közvetlenül az alap mellett található, amelynek oldalfalai habarcs hozzáadásával kőből készültek. Jelenleg nem megállapítható, hogy mi is lehetett az elsődleges funkciója. Valószínűleg egy víztároló ciszternára kell gondolnunk. Az említett ciszternából nagymennyiségű kerámiamaradvány (több XVI–XVII. századi kályhacsempe, korsó, tál és egyéb kerámiamaradvány, amelyek feldolgozása még folyamatban van) került elő.

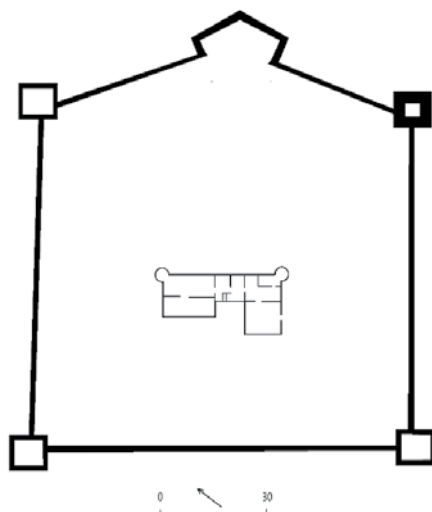
Előreláthatólag 10–15 évi régészeti munka szükséges a középkori várkastély megmarad részének feltárásához. Ennek kiegészítését egy komplex levéltári kutatás kell, hogy szolgálja, hiszen csak így juthatunk közelebb a várkastély történetének teljesebb megismeréséhez.

1. ábra.

A várkastély északkeleti oldala.

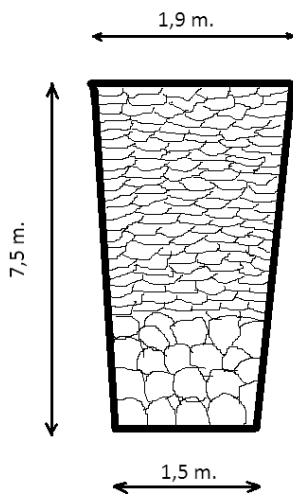

2. ábra.

A védőbástyák és a fal lehetséges elhelyezkedése

A beregszentmiklósi várkastély területének lehetséges elhelyezkedése.¹⁷

3. ábra.

¹⁷ <http://mapire.eu/hu/map/cad-bereg/?zoom=17&lat=48.48488&lon=22.83208>

A kút.

*Körrel megjelölve azok a kövek, amelyek a sarokbástyából valók
(a várkastély déli oldala).*

A várkastély pincerendszerének egyik helyisége.

A feltárt sarokbástya maradványai.

A képeket és rajzokat készítette: Mihók Richárd.

Forrás- és irodalomjegyzék:

Források:

1. MNL DL 8927. 1403. december 14.
2. Mályusz Elemér: Zsigmond-kori oklevéltár I. (1387–1399) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 1. Budapest, 1951.
3. Mályusz Elemér. Zsigmond-kori oklevéltár II. (1400–1410): Első rész (1400–1406) (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 3. Bp., 1956.
4. Szentpétery Imre: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. *Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica*. II. kötet. 1. Füzet 1255-1272. Bp., 1943.
5. Tringli István: A Perényi család levéltára 1222–1526 Bp., 2008. 417. sz.

Szakirodalom:

6. Emődi Tamás: A beregszentmiklósi Telegdi–Rákóczi-kastély. *Korunk*. Elektronikus hozzáférés: <http://korunk.org/?q=node/8043>
7. Lehoczky Tivadar: Beregvármegye monográfiája. III. kötet. Ungvár, 1881.
8. Zubánics László: *Víz tükrére történelmet írni...* Budapest-Ungvár: Intermix Kiadó, 2007.

PATAKI ISTVÁN

(*történelem szak, 3. évfolyam*)

A VERBŐCI REFORMÁTUS EGYHÁZKÖZSÉG TÖRTÉNETE 1833–1867 KÖZÖTT AZ EGYHÁZI JEGYZŐKÖNYVEK ALAPJÁN

Анотація

У своїй статті я розглянув історію Вербовецької реформатської церкви у період з 1833 по 1867 роки. Основним джерелом дослідження була церковна книга протоколів, яка написана в 1833-1864 роках і містила багато важливої та цікавої інформації. Крім повсякдення церковної громади я детально представив стан тогочасної церковної освіти, а також презентував соціальний стан села.

Ключові слова: реформатська церква, книга, протоколи, соціум, церковна громада.

Kárpátalja, különösen délnyugati része, már régóta lakott terület, a magyarlakta települések a honfoglalást követő időszakban jöttek létre. Valószínűleg ekkor keletkezhetett az ugocsai település, Verbóc is az azonos nevű patak mellett. Első írásos említése a honfoglalás után több mint 3 évszázaddal későbből, 1251-ből való, de valószínűsíthető, hogy már jóval korábban is létezett.¹

Verbóc ma a Nagyszőlősi járásban Feketepatak, Szőlősegres, Mátyfalva és Puskina (Új-Verbóc) között fekszik a járásközponttól 15 km-re. Nevét a határában folyó patakról kapta. Ez a név szláv eredetű, jelentése: „fűzfával borított hely, fűzes”.²

¹ György Horváth László – Lajos Mihály. A Hömlöc lábánál. – 28. old.

² Botlik József – Dupka György. Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján. – 183. old.

A lakosság abszolút többsége a Verbőci Református Egyházközség tagja. A rendelkezésünkre álló források alapján egyháza még a reformáció évszázadában keletkezett. A gótikus stílusban épült középkori, hajdan katolikus templom az idők folyamán teljesen átépült. A reformáció után református templomként szolgált tovább.³

A Verbőci Református Egyházközség történetét az egyházi anyakönyvek, jegyzőkönyvek, levelezések és más rendelkezésünkre álló források segítségével kutattuk. Az említett dokumentumok valamennyi példányát a településen található parókián őrzik, ezek az iratok a Verbőci Református Egyházközség irattárát képezik. Az első vizsgált irat egy 1833-as jegyzőkönyv, amely 1864-ig tartalmazza a gyülekezet életével kapcsolatos eseményeket.

Gazdasági ügyek

Az első bejegyzésben azt olvashatjuk, hogy 1833. november 15-én Verbőc elöljárói egyházi gyűlést tartottak az új templomi székek szétosztása végett. A jelenlévők aláírásukkal igazolták, hogy a rendelkezésekkel egyetértenek. Meghatározták, hogy aki ezt a döntést később háborgatni fogja, „arra 500 forint bírságot rónak ki.”

Érdekes szokás létezett a XIX. századi reformátusság körében, ti. mindenki megvehette a számára ideális széket/ülőhelyet a templomban. A templomi székeknek az árát a következőképpen határozták meg⁴:

Székek sorszáma	Ár (Ft)		
	Déli oldal	Keleti oldal	Északi oldal
szék	100 Ft ²²¹	100 Ft	50 Ft
szék	80 Ft	80 Ft	50 Ft
szék	60 Ft	60 Ft	50 Ft
szék	40 Ft	40 Ft	50 Ft
szék	20 Ft	20 Ft	—
szék	10 Ft	10 Ft	—
szék	5 Ft	5 Ft	—

A korábbi határozatot 1834. január 22-én, hogy még inkább sérthetetlen legyen, pecséttel erősítették meg. Később több gyűlésen felhozódott a

³ Ivaskovics József, Palkó István, Kohán László. Kárpátaljai református templomok. – 43. old.

⁴ A Verbőci Református Egyházközség (továbbiakban VRE) jegyzőkönyve, 1833–1864 – 1-2. old. // VRE irattára, Verbőc.

⁵ A dokumentumban V. Cz. Fr. rövidítés olvasható, úgy gondoljuk, hogy a rövidítés váltócédulás forintot takar.

székek elosztásának kérdése, az eredeti határozatban kisebb-nagyobb változtatások is történtek. Erre főleg azért kerülhetett sor, mert az emberek az egymás ellen érzett haragot a templomban sem tudták félretenni. Többször is előfordult, hogy a hívek kérték, adjanak nekik másik helyet. Erre példa az 1860 utolsó negyedévéből való bejegyzés, ami arról tanúskodik, hogy a hívek között a székekért való versengés miatt nagyobb zavargásokra került sor. Az Egyházi Tanács 1862. szeptember 14-én tartott gyűlésének jegyzőkönyve szerint csaknem az összes templomi szék helyett újak készültek az egyházközség saját költségén. Ezzel a templom egész belsőszerkezetét újból felosztották.⁶

1837. január 16-án nemes Gödény Imre „curátor” (a továbbiakban gondnok) tartott számadást. A beszámoló szerint a gyülekezet bevétele 523 forint és 47 krajcár, a kiadás pedig 175 forint és 3 krajcár volt, így a gyülekezet ládájában 348 forint és 44 krajcár maradt. Az előző évi számadás ezután minden év januárjában megtörtént, azonban a számokat nem tették többé közzé a jegyzőkönyvben. Ez a bejegyzés arról is tudósít, hogy a verbőci gyülekezet is támogatta a pesti templom építését⁷. Az alamizsna beszédésével nemes Komáromi Pétert bízták meg⁸.

1837. november 19-én Hegyi János lelkész templomi beszédében felszólította a híveket, hogy adakozzanak a váci siketnémák, vakok és tébolyodottak javára. Két férfit bíztak meg a pénz beszédésével.⁹

Az 1838. október 7-i gyűlésen úgy döntöttek a vezetők, hogy gyűjtést szerveznek a dengelegi (ma Románia, Kolozs megye) és a barkaszói egyházak számára. A következő év januárjában újabb gyűjtést szerveztek, amely a pesti, a varsányi, illetve a nevetlenfalui gyülekezet segítését célozta meg¹⁰.

A papi bér fizetését sokszor valószínűleg rossz anyagi helyzetük miatt elhanyagolhatták a hívek, mivel több bejegyzés is ezt támasztja alá. Az 1839. április 3-i bejegyzésben a lelkész panaszt tett, hogy még néhány cigány tartozik a papi bérrel. Ebből arra is következtethetünk, hogy Verbőcön ekkor már éltek cigányok. Néhány évvel később, 1841 októberében pedig több egyháztag panaszkodott, mert megemelték a papi fizetést a tavalyihoz képest, ezért

⁶ A VRE jegyzőkönyve, 1833–1864 – 3. old. // VRE irattára, Verbőc.

⁷ Feltehetőleg a budapesti Kálvin téri református templom.

⁸ A VRE jegyzőkönyve, 1833–1864 – 15. old. // VRE irattára, Verbőc.

⁹ A VRE jegyzőkönyve, 1833–1864 – 17. old. // VRE irattára, Verbőc.

¹⁰ A VRE jegyzőkönyve, 1833–1864 – 23. old. // VRE irattára, Verbőc.

kérték, hogy csökkentsék azt. Bár az Egyházi Tanács gyűlésén felhozódott az ügy, végül nem voltak hajlandók engedni.¹¹

Annak ellenére, hogy az egyház anyagi helyzete nem mindig tette lehetővé a jótékonykodást, gyűjtéseket szerveztek a segítségkérőknek.

A távolság sem jelentett akadályt, a hívek segítettek akár német területeken élő hittestvéreiknek is. 1842 júliusában Papp István püspök körlevelet küldött, amelyben az állt, hogy a nagy tűzvészt elszenvedő hamburgiak számára az alamiznagyűjtést a nehéz helyzet miatt elhalasztják, de amint az emberek betakarítják a terményt, gyűjtsék össze a pénzt. 1842 októberében jött is a következő körlevél, amelyben az esperes már kérte is, hogy a hamburgi károsultak számára gyűjtsenek alamizsnát, amelyet a nagyszőlősi lelkésznek adjanak át.¹² 1843 áprilisában a nagyszőlősieknek, majd a tekeházaiaknak szerveztek gyűjtést.¹³

Az egyháznál szinte folyamatosan zajlottak építési munkálatok, hol a templomnál, hol a parókiánál. 1839. július 7-én az új parókiában szükséges asztalosmunka elvégzéséhez felkérték Riffer Dániel tiszaujlaki asztalosmestert, aki 100 forintos fizetése mellett étkeztetést is kapott.¹⁴

1844 februárjában Csepelyi Mózes Márk helybéli ács mestert felfogadta az egyház az építendő templomtorony famunkálatainak elvégzéséhez. A mester 5 forint előleget kapott. Ugyanez év májusában Schwarcz Ignác és Vinkler Miklós bádigosok megkeresték az egyházközség vezetőit, hogy vállallják a toronygomb elkészítését. Megegyeztek, hogy 150 forintért cserébe egy hónap alatt elkészítik a csillaggal és vitorlával ékesített, bearanyozott toronygombot, és el is szállítják. Júliusban Téglási Györggyel beszéltek meg, hogy a tornyot érintő további szükséges munkákban részt vesz. Az ő fizetése 120 forint volt.¹⁵

1851 februárjában úgy döntött a gyülekezet, hogy 170 forintot szánnak egy új harang öntésére. Májusban Papp Antal ezért az összegért el is készítette a harangot.¹⁶

1857 áprilisában az egyházi elöljáróság a fő feladatául díszes karzat és mennyezet készítését, illetve a templom fedelének felújítását jelölte ki. Az

¹¹ A VRE jegyzőkönyve, 1833–1864 – 26. old. // VRE irattára, Verbóc.

¹² A VRE jegyzőkönyve, 1833–1864 – 45-47. old. // VRE irattára, Verbóc.

¹³ A VRE jegyzőkönyve, 1833–1864 – 49. old. // VRE irattára, Verbóc.

¹⁴ A VRE jegyzőkönyve, 1833–1864 – 28. old. // VRE irattára, Verbóc.

¹⁵ A VRE jegyzőkönyve, 1833–1864 – 55. old. // VRE irattára, Verbóc.

¹⁶ A VRE jegyzőkönyve, 1833–1864 – 85. old. // VRE irattára, Verbóc.

utóbbira 40 pengőért Tiszaújlakról fogadtak ácsmestert. Úgy döntöttek, hogy a szükséges deszkát Bustyaházáról szerzik be. A deszka megvásárlásával kiürült az egyház pénztára, ezért felszólították a híveket, hogy a tartozásaikat fizessék vissza, ha kell, bírói végrehajtás által hajtják be a pénzt.

A hívek is igyekeztek hozzájárulni a munkálatok költségéhez. Egy 1858. január 10-én írt bejegyzés szerint a lakosság másfél vékányi¹⁷ búzát és kukoricát gyűjtött össze az egyház javára, amelyet a tanács eladott.¹⁸

1858 áprilisában tárgyaltak a mennyezet elkészítéséről. Az utolsó egyházlátogatáson az esperes Reszegei Mihály művészt ajánlotta, aki a técsői református templom szószékét készítette. Mivel az egyháztagok közül többen is látták Técsőn a munkáját és dicsérettel emlegették azt, úgy döntöttek, hogy Reszegei Mihályt kéri fel levélben a verbóci református templom mennyezetének elkészítésére¹⁹.

Hosszú alkudozás után végül megegyeztek, majd 1858. április 10-én megkötötték a szerződést. A szerződésben pontosították, hogy a munka végösszege 850 forintba fog kerülni, amelyet az egyházközség 3 részletben fizet majd ki. Reszegei 20 forint előleget kapott, a munkához pünkösöd után kellett hozzákezdenie²⁰, azonban nem jelent meg a megbeszélte időpontban. Az esperes levélben értesítette a verbóciakat, hogy Reszegei Mihály jelenleg egy másik munkával van elfoglalva, s amúgy is nagy hiba volt előleget adni számára, mivel az illető nem tud a pénzzel bánni. Ekkor Nagy Károly asztalosmestert ajánlotta.²¹

1858 júniusában Reszegei levelet küldött, amelyben megírta, hogy ő az egyház felszólítására várt.²² Az Egyházi Tanács úgy döntött, hogy mivel nem jelent meg a megadott határidőig, megszegte a szerződést, és visszakéri a 20 forint előleget.

1858. június 20-án az egyházközség leszerződött Nagy Károllyal. A szerződés alapján a munkát legkésőbb július 12-ig meg kell kezdenie és szeptember 1-ig kell befejeznie, az egyháztól 200 forintot kap a munkájáért, illetve további 50 forintot a szükséges dolgok megvételére.²³ A munkájával a gyülekezet azonban nem volt megelégedve, ezért levélben kérték, hogy tervezze át. Ő a magas

¹⁷ Régi szárazürmérték. A mérték helyenként, koronként változott; magyar nyelvterületen 1 véka 13,4 l - 62,0 l közé esett, legáltalánosabban 31,0 l. Ez súlyban kifejezve: 10,0 kg - 46,5 kg.

¹⁸ A VRE jegyzőkönyve, 1833–1864 – 106. old. // VRE irattára, Verbóc.

¹⁹ A VRE jegyzőkönyve, 1833–1864 – 109. old. // VRE irattára, Verbóc.

²⁰ Szerződés a templom mennyezetének az elkészítéséről. 1858. április 10. // VRE irattára, Verbóc.

²¹ Batizi András levele az egyház elöljáróságához. Técső, 1858. // VRE irattára, Verbóc.

²² Reszegei Mihály levele Nagy Jánosnak. Técső, 1858. június 7. // VRE irattára, Verbóc.

²³ Szerződés a templom mennyezetének elkészítéséről. 1858. jún. 20. // VRE irattára, Verbóc

úti költségek miatt nem tudott ismét Verbőcre utazni, maga helyett Scmelyer Jánost ajánlotta, így a mennyezetet már ő fejezte be, munkájáért 10 pengőt fizetett az egyház.²⁴

1860 júliusában a Gróf széki Teleki család könyv- és irattára²⁵ megszerzésére házanként gyűjtöttek adományt. 3 forint és 43 krajcár gyűlt össze erre a célra.²⁶ 1861 januárjában Komáromi Lajos főbíró átadott a gondnoknak 109 forintot a regalé jövedelemből.²⁷ 1862 szeptemberében az egyház elárverezte az egyik használaton kívüli kaszálóját, amiért a legtöbbet, 100 o. é. forintot és 72 krajcárt Szennyes Imre volt hajlandó fizetni.²⁸

Oktatási ügyek

A jegyzőkönyv első oktatással, iskolával kapcsolatos bejegyzése 1837. április 2-ről való, amelyben arról olvashatunk, hogy Orosz Ferenc iskola rector²⁹ az alacsony fizetés miatt nem akart tovább a gyülekezetnél dolgozni. Kérte, hogy emeljék fel a fizetését, különben felmond. Az Egyházi Tanács úgy döntött, hogy a tanító ultimátumát nem fogadják el, ezért meg is tették az első lépéseket egy új tanító kereséséhez. Későbbi bejegyzésekből derül ki, hogy Orosz Ferenc mégis Verbőcön maradt.³⁰

A tanítóra nagyon sok panasz érkezett. 1839 telén Gönczy Györgyné és özv. Jenei Terézia panaszt tett, hogy a tanító bántalmazta unokáját, illetve fiát, sérüléseket okozva ezzel. Az Egyházi Tanács embertelen bánásmódnak nevezte a tanító tettét, ezért figyelmeztetésben részesítették.³¹ 1840 decemberében újabb panasz érkezett a szülők részéről a lelkész felé Orosz Ferenc tanítóra. A szülők azzal fenyegetőztek, hogy ha nem bocsájtják el, akkor kivesszik a gyerekeiket az iskolából és a szomszédos feketepataki iskolába fogják ezentúl járatni őket. A szülők fenyegetése ellenére a tanár figyelmeztetésén kívül semmi sem történt.³²

²⁴ A VRE jegyzőkönyve, 1833–1864 – 120. old. // VRE irattára, Verbőc.

²⁵ Ebben az időben Erdély legjelentősebb arisztokrata családja. A családhoz fűződik a Teleki Teka megalapítása, amely Marosvásárhely egyik legjelentősebb kulturális öröksége.

²⁶ A VRE jegyzőkönyve, 1833–1864 – 129. old. // VRE irattára, Verbőc.

²⁷ A VRE jegyzőkönyve, 1833–1864 – 137. old. // VRE irattára, Verbőc.

²⁸ A VRE jegyzőkönyve, 1833–1864 – 154. old. // VRE irattára, Verbőc.

²⁹ Tanító

³⁰ A VRE jegyzőkönyve, 1833–1864 – 15-16. old. // VRE irattára, Verbőc.

³¹ A VRE jegyzőkönyve, 1833–1864 – 30. old. // VRE irattára, Verbőc.

³² A VRE jegyzőkönyve, 1833–1864 – 45. old. // VRE irattára, Verbőc.

Egy 1841. március 28-án írt bejegyzés alapján az Egyházi Tanács arra készült, hogy a következő Tractuális Közgyűlésen³³ kérelmezni fogják, hogy küldjenek másik tanítót a községbe.³⁴

Az 1842. január 6-i megbeszélés során felmerült, hogy Nagy László tiszaujlaki tanító alkalmas lenne a verbőci iskolába. Ezzel kapcsolatban elő is készítettek egy meghívó levelet, és megbízták Nemes Gönczy Antalt és Kutassy Ferencet, hogy másnap menjenek el a tanítóhoz. A tanár azonban nem fogadta el a verbőciek ajánlatát.³⁵

Továbbra is nagy fejfájást okozott, hogy nem találtak új tanítót, s közben Orosz Ferencre újabb és újabb panaszok érkeztek. 1843. április 18-án az Egyházi Tanács gyűlésén egyhangúan állapították meg, hogy Orosz Ferenc tanító munkája sikertelen, és se a szülők, se a gyerek előtt semmi tekintélye nincs. Az iskola színvonala az utóbbi időben látványosan leromlott, ezért mindenképpen új tanítót kell keresni. A következő Tractuális Közgyűlésen jelentették is ezt a gondot. A közgyűlés beleegyezett, hogy új tanítót kérjenek fel az iskolába. Emellett az volt a cél, hogy az új tanító minél hamarabb elfoglalja állását. A tanácsi többség azon a véleményen volt, hogy a Máramaroszi Líceumban a diákok nagy része éretlen gyerek, ezért inkább a Sárospataki Kollégiumból kérjenek fel egy tanítónak alkalmas diákot. Ungvári István nagyszülősi lelkész segítségével hamarosan meg is érkezett az új tanító Nagy Imre személyében.³⁶

Valószínűleg nem érezhette jól magát a községben, mivel 1855-ben már nem volt hajlandó tovább Verbőcön maradni és elment. Az iskola ismét tanító nélkül maradt. Az egyház meghívta a huszti tanítót, azonban ő nem fogadta el a felkérést, így a szomszédos Tiszakeresztúrból Mezei Benjamin került a verbőci iskolába³⁷, azonban akárcsak korábban Orosz Ferencel, vele kapcsolatban is számos kifogás merült fel. 1857 márciusában a gyűlés jegyzőkönyvében megjegyzik, hogy hanyagul végzi a munkáját.³⁸

Végül az Egyházi Tanács döntése alapján Székely Ferdinánd huszti tanítót kérték fel levélben a tanítói állás betöltésére. Az ezt követő bejegyzés a költözéssel kapcsolatos. Április 27-én az Egyházi Tanács úgy rendelkezett, hogy

³³ Egyházmegyei Közgyűlés

³⁴ A VRE jegyzőkönyve, 1833–1864 – 37. old. // VRE irattára, Verbőc.

³⁵ A VRE jegyzőkönyve, 1833–1864 – 40-41. old. // VRE irattára, Verbőc.

³⁶ A VRE jegyzőkönyve, 1833–1864 – 49-51. old. // VRE irattára, Verbőc.

³⁷ ¹ A VRE jegyzőkönyve, 1833–1864 – 93. old. // VRE irattára, Verbőc.

³⁸ A VRE jegyzőkönyve, 1833–1864 – 97-98. old. // VRE irattára, Verbőc.

Székely Ferdinánd és családja bútorainak Verbőcre való szállítása érdekében Gődény Imre, Nyéki Lajos és Komáromi Lajos szekérrel menjenek Husztra, Nagy Andor, Komáromi Lajos és Csúri György pedig gyalog mennek a városba, hogy a tanító marháit Verbőcre hajtsák³⁹.

Verbőcön, akárcsak a többi településen, nagy gondot okozott, hogy az iskolaköteles gyerekek rendszeresen hiányoztak az iskolából. Előfordult, hogy bírsággal fenyegették meg a szülőket. 1839 januárjában az Egyházi Tanács felszólította a szülőket, hogy akinek gyereke betöltötte a 6. és a 12. életévét, azt küldjék iskolába taníttatás, illetve a konfirmáláshoz és az úrvacsorához való felkészítés céljából. Ezzel az ügy sajnos nem oldódott meg, mert a következő években is találunk hasonló bejegyzéseket.⁴⁰ 1857 októberében a lelkész átadta a gondnoknak az iskolába nem járó gyerekek névsorát, aki felkereste a szülőket, és felszólította őket, hogy kötelezzék gyerekeiket az iskolába járásra.⁴¹

Mivel az iskolaköteles gyerekek rendszeres hiányzásának a problémája újra és újra felvetődött, az Egyházi Tanács 1862-ben határozatot fogadott el: „... az oly hanyag szülők, kik minden csekélység s helyes ok nélkül hon tartják gyermekeiket, azok fejenként minden óra mulasztásért 10 – tíz o. é. krajcárt fizetni köteleztetnek, valamint a tanító minden szombaton a mulasztók névsorát az iskola felügyelő uraknak átadni köteles”⁴².

1847 júniusában egy érdekes körlevél érkezett Jászay István iskolai főfelügyelőtől, aki arról értesítette az Egyházi Tanácsot, hogy annak a tanítónak, aki „a pálinka káros és veszélyes voltát – vagy a mértékletességi egyletbe hívó elemi tant” legjobban és legsikeresebben tanítja, annak Géressy László 1 tallért ad. Annak a tanítónak pedig, aki Ugocsa megyében a kotta szerinti éneklést a legkitűnőbb előmenetellel tanítja, egy Zákány-féle énekhangzatos könyvet, a második legsikeresebbnek Batizi Endre elemi éneklés tanából két példányt, a harmadik legsikeresebben pedig az előbbiből egy példányt ad.⁴³

1862. július 13-án Ladányi Károly lelkész jelentette, hogy az iskolának falitáblára van szüksége, illetve még egy ablakot kell vágni az osztályteremre, mivel a téli sötét napokon a jelenlegi két ablakon nem jut be elegendő fény. Nagy-Iday Ferenc nagylelkűen magára vállalta, hogy Szatmárnémetiből hoz

³⁹ A VRE jegyzőkönyve, 1833–1864 – 100-101. old. // VRE irattára, Verbóc.

⁴⁰ A VRE jegyzőkönyve, 1833–1864 – 24. old. // VRE irattára, Verbóc.

⁴¹ A VRE jegyzőkönyve, 1833–1864 – 105. old. // VRE irattára, Verbóc.

⁴² A VRE jegyzőkönyve, 1833–1864 – 154. old. // VRE irattára, Verbóc.

⁴³ A VRE jegyzőkönyve, 1833–1864 – 78. old. // VRE irattára, Verbóc.

falitáblákat. Ez azt tanúsítja, hogy nagyon szegényes körülmények között folyt az iskolai oktatás⁴⁴.

Egyházmegyei gyűlés Verbőcön

Batizi András esperes 1861. február 9-én Halmiban kelt levelében tájékoztatta a Verbőci Református Egyházat, hogy a következő, március 12–13-i egyházmegyei gyűlés helyszínéül Verbőcre esett a választás. Ezzel kapcsolatosan a híveknek gondoskodniuk kellett a küldöttek elszállásolásáról és étkeztetéséről, aminek a gyülekezet az élelmiszerárak rendkívüli felemelkedése miatt nem igazán örült.⁴⁵

1861. március 3-án a hívek beosztották, hogy az egyes egyházközségek küldötteit, illetve az egyházmegye hivatalnokait kinél szállásolják el. A következő falvak református egyházközségeinek küldöttei jelezték részvételüket: Akli, Bábony (ma Románia, Szilágy megye), Dabolc (ma Románia, Szatmár megye), Fancsika, Feketeardó, Feketepatak, Fertősalmás, Forgolány, Gődényháza, Halmi (ma Románia, Szatmár megye), Hosszúmező (ma Románia, Máramaros megye), Huszt, Mátyfalva, Máramarossziget (ma Románia, Máramaros megye), Nagyszőlős, Nevetlenfalu, Péterfalva, Salánk, Tamásváralja (ma Románia, Szatmár megye), Técső, Tiszabökény, Tiszakeresztúr, Tiszaújhely, Tivadarfalva, Visk.

Az Egyházi Tanács felszólította a híveket, hogy gondoskodjanak süteményekről, tésztárol és kenyérről. Kötelező volt minden gazdának szénát adni a vendégek lovainak etetésére.

Az egyháztagok adakozásából 2 véka búza és 2,5 véka kétszeres gyűlt be, amelyet a malomban lisztté őröltek. A helybeli izraeliták pedig felajánlották, hogy ha kell, gondoskodnak a hús előállításáról és egy hordó borért cserében marhákat vágnak. Ekkor tesznek említést először a jegyzőkönyvben a zsidókról.

Az egyházmegyei gyűlés résztvevőinek ellátására tett kiadások összesen 52 forintba és 98 krajcárba kerültek⁴⁶.

Következtetés

Az egyházi jegyzőkönyvek vizsgálata során megállapítottuk, hogy az emberek különösen ragaszkodtak nemesi rangjukhoz, amiből nem egyszer adódott feszültség, konfliktus és békétlenség. A kutatás során kiderült, hogy a

⁴⁴ A VRE jegyzőkönyve, 1833–1864 – 152. old. // VRE irattára, Verbőc.

⁴⁵ Batizi András levele az egyház elöljáróságának. Halmi, 1861. febr. 9. // VRE irattára, Verbőc

⁴⁶ A VRE jegyzőkönyve, 1833–1864 – 141-143. old. // VRE irattára, Verbőc.

Komáromy, a Gönczy, a Pásztay és a Nagy-Iday család voltak a település legbefolyásosabb nemesi családjai. Míg az első két család leszármazottai még ma is megtalálhatóak a faluban, addig az utóbbi családokkal már nem találkozunk Verbőcön.

Az itt élő emberek megélhetését, a rendelkezésünkre álló források alapján, a kezdetektől fogva a földművelés és kismértékben az állattenyésztés biztosította. Talán ebből a foglalkozásból következethető le, hogy az egyházi gyűléseken rendszeresen napirendi pont volt az iskolaköteles gyerekek rendszeres hiányzásának megoldása, mivel a mezői munkák több dolgos kezét igényeltek. Az egyház gazdasági adatai alapján megfigyelhetjük, hogy az emberek sokszor szűkölködtek, gyakran még az egyháznak beadandó évi adót is nehezen tudták kifizetni.

Forrás és irodalomjegyzék

Források:

1. A Verbőci Református Egyházközség jegyzőkönyve, 1833–1864 // VRE irattára, Verbőc.
2. A Verbőci Református Egyházközség jegyzőkönyve, 1865–1896 // VRE irattára, Verbőc.
3. Batizi András levele az egyház elöljáróságához. Técső, 1858 // VRE irattára, Verbőc.
4. Reszegey Mihály levele Nagy Jánoshoz. Técső. 1858. június 7. // VRE irattára, Verbőc.
5. Szerződés az egyház mennyezetének elkészítéséről. 1858. április 10. // VRE irattára, Verbőc
6. Szerződés az egyház mennyezetének elkészítéséről. 1858. június 20. // VRE irattára, Verbőc.

Irodalom:

7. Botlik József – Dupka György: Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján. – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 1993 – 359 oldal.
8. György Horváth László – Lajos Mihály: A Hömlöc lábánál. – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 1998 –165 oldal.
9. Ivaskovics József, Palkó István, Kohán László: Kárpátaljai református templomok. – Ungvár-Beregszász, 2000 –96. old.

SIMON RITA

(történelem szak, 4. évfolyam)

A PERÉNYI CSALÁD UGOCSA VÁRMEGYÉBEN II. ULÁSZLÓ URALKODÁSA IDEJÉN

Summary

This work takes up the Perényi's actions at Ugocsa county under Vladislas II. This period was the second heyday for the family, when they reclaimed their authority. We descend to particulars about their further property expansions in line with the peasant's revolt led by György Dózsa.

Key words: Vladislas II., Heyday, authority, property, peasant's revolt.

Анотація

Наукове дослідження присвячене діяльності сім'ї Перені в комітаті Угоча під час правління Владислава II. Цей період був другим так званим золотим століттям сім'ї, коли вони відновили свою владу. У статті здійснено детальний аналіз розширення маєтків у зв'язку з селянським повстанням Дердя Дожі.

Ключові слова: Владислав II., Золотий вік, комітат, влада, маєток, селянське повстання.

A Hunyadiak korában a Perényi család életében egy átmeneti hanyatlás, illetve bizonytalanság korszaka köszöntött be, mivel I. Mátyás trónra lépését követően nyíltan nemtetszésének adott hangot a família tagjainak közszereplésével kapcsolatban. Számos konfrontációra is sor került, amit még tovább élezett a Perényieknek a vármegyei nemességgel folytatott állandó viszálykodása. Azonban érdemes volt a kivárási politikáját folytatniuk: a néhány évti-

zednyi sanyarú mellőzöttség után 1490-ben II. (Jagelló) Ulászló kegyeiből számukra ismét visszatért a „zsigmondi aranykor”.

Bár az elmúlt évtizedekben a Perényi családról szóló szakirodalom bővülő tendenciát mutat, a kutató még mindig jelentős „fehér foltokkal” találkozik a család és Ugocsa vármegye közös múltját vizsgálva. A kutatás során felmerülő leggyakoribb probléma továbbra is a megfelelő kontrollforrások hiánya. Elsődleges forrás a munka során Tringli István *A Perényi család levéltára 1222–1526*¹ című műve, amelyben megtalálható a családdal kapcsolatos összes dokumentum az adott időszakból. Emellett jelentős segítséget nyújtott C. Tóth Norbert *Ugocsa megye hatóságának oklevelei (1290–1526)*² című munkája, amelyben publikálja mindazon okleveleket, amelyeket Ugocsa vármegye törvényhatósága állított ki. A rendelkezésre álló szakirodalomból alpműként kiemelendők Szabó István³, illetve Komáromy András munkái⁴, amelyekből részletes leírást kapunk a vidék múltjáról. Szabó szociográfiai munkája elsősorban a birtokokra és a nemességre tér ki, Komáromy pedig kiemelt figyelmet fordított a Perényi család birtokviszonyaira, ezen belül Nyalábvár és uradalmának zűrzavaros időszakára. Jelen munka során felhasználásra kerültek még Doby Antal⁵, Gábor Gyula⁶ és Márki Sándor⁷ nagyszerű és a korszakra tekintve jelentős munkái.

Mint már említettük, a Perényiek szerencsecsillaga a Jagellók alatt ragyogott fel ismét. Amikor 1490-ben Bécsben elhalálozott Mátyás király, sem Terebesen, sem pedig Nyalábváron nem ejtettek könnyet utána, hiszen nem-hogy új birtokokat nem kaptak az uralkodótól⁸, de többet vissza kellett adniuk korábbi tulajdonosaiknak. A Jagelló-házból származó Ulászló magyar királlyá választását követően⁹ a Perényiek visszatérhettek az udvarba, ahol az uralkodó elhalmozta őket kegyeivel. Ahogy Komáromy írja: „*Zászlós urak, legfőbb országos méltóságok viselői lettek ismét s hatalmuknak és befolyásuknak tetőpontjára ebben az időben emelkedtek.*”¹⁰

¹ Tringli István. *A Perényi család levéltára 1222–1526.* – 509 old.

² C. Tóth Norbert. *Ugocsa megye hatóságának oklevelei (1290–1526).* – 126 old.

³ Szabó István. *Ugocsa megye.* – 268 oldal

⁴ Komáromy András. *Ugocsa vármegye a történelemben.* – 180 old.;

⁵ Doby Antal. *Ugocsa vármegye alispánjai.* – 695–698 old.

⁶ Gábor Gyula. *Péterfalvi Nagy Albert ugocsa alispán nemessége.* – 11–20. old.

⁷ Márki Sándor. *Dósa György 1470–1514.* – 32–45 old.

⁸ Tringli István. *Hunyadi Mátyás és a Perényiek.* – 189. old

⁹ Gerevich Tibor-Jakubovics Emil-Berzeviczy Albert. *Aragoniai Beatrix magyar királyné életére vonatkozó okiratok.* – 470. old.

¹⁰ Komáromy András. *Ugocsa vármegye a történelemben.* – 35. old.

A család, s ezen belül a bárói ág szempontjából korszakossá vált az 1498-as esztendő, amikor II. Ulászló örökjogon a Perényieknek adományozta Nyalábvárat és uradalmát¹¹. A birtokok mellé Perényi Gábor megkapta Ugocsa vármegye főispáni tisztségét is¹², amely révén a zsigmondi időkhöz hasonlóan ismét erős befolyást gyakorolhattak a vidékre. A királyi kegy folyamatosan áramlott a Perényiekre, ezt látszik alátámasztani a következő, 1498-as forrás is, amelyben arról olvashatunk, hogy mivel Perényi Gábor a Máramaros megyei polgárokat tekeházi birtokán lévő vámhelyén megvámolta, azok panasszal fordultak a királyhoz. A király a maga részéről intézkedett a vám elengedéséről, azonban ennek ellentételezéséül „*a király számlájára örökre évi 2000 rónai söt utalványoz*”¹³ Perényinek és örököseinek.

A királyi kegy többszörös megnyilvánulása láttán az ugocsai nemesek is meghúzták magukat¹⁴, s igyekeztek elkerülni a konfliktust urukkal.

Valószínűleg ennek köszönhetően ültethette be Perényi Gábor főispán a nemesi származással nem rendelkező Péterfalvi Nagy Albertet az ugocsai alispáni székbe. Erre azonban már a kisnemesség is tiltakozva reagált.¹⁵ Mint a források is tanúsítják, néhány ugocsai nemes Ulászló király előtt panaszt emelt Perényi Gábor főispán ellen. Panaszukban elmondták, hogy Perényi Gábor törvénytellenesen tartja Nagy Albertet az alispáni székben, mivel, mikor az előírt hivatali esküt letette, az esküformából kihagyott egy szót; továbbá elpanaszolták, hogy az alispán a megyei nótáriussal együtt a megye székén kiadott okleveleket tilalmas időben pecsételte meg; végül pedig kifogásolták Nagy Albert alispánságát különösen azért, mert nem nemes ember, tehát nem is lett volna megválasztható¹⁶.

Nagy valószínűséggel ez utóbbi szúrhatta legjobban a szemüket, hogy készek voltak fellépni a főispánnal szemben is. Perényi Gábor és Perényi István ellen a máramarosi és ugocsai nemesség özönével zúdította a panaszokat, minélfogva II. Ulászló király Bellyéni Albert személynöki ítélőmester és Csebi Pogány Zsigmond királyi zászlótartót rendelte ki bírának, hogy csináljanak rendet a két vármegyében¹⁷. A Péterfalvi Nagy Albert ügyével

¹¹ Tringli István. A Perényi család levéltára 1222-1526. – 686. sz.; DL 71070.

¹² I.m. – 683. sz.

¹³ I.m. – 688. sz.

¹⁴ Komáromy András. Ugocsa vármegye a történelemben. – 36. old.

¹⁵ I.m. – 36. old.

¹⁶ Gábor Gyula. Péterfalvi Nagy Albert ugocsai alispán nemessége. – 11. old.

¹⁷ Komáromy András. Ugocsa vármegye a történelemben. – 36. old.

kapcsolatban Gábor Gyula által közreadott szövegben olvashatjuk a további eseményeket. Az általa idézett forrás szerint ki is ment a két delegált bíró Sásvárra, Ugocsa megye akkori székhelyére, összehívta a feleket, ahol a panaszosok előadták fent ismertetett keresetüket, majd megállapították, hogy a kereset teljesen alaptalan. Mert igaz ugyan, hogy Nagy Albert az eskü letétele alkalmával először kihagyott egy szót, de azután nyomban újra meg esküdött és akkor már hozzátette azt is. Ami pedig Nagy Albert nemessége, helyesebben ignobilitása tárgyában emelt kifogást illeti, a vád szintén alaptalan, mert Nagy Albert a felesége után, meg az anyja után nemes ember és azon felül pénzen nemességet vásárolt magának.¹⁸

A vizsgálat befejezése előtt Perényi Gábor közbenjárásának köszönhetően Nagy Albert 1514-ben Ulászló királytól armálist (nemesi levelet) szerzett magának. Komáromy valószínűnek tartja, hogy Nagy Albert, Perényi Gábor pártfogásával, saját érdemeinél fogva is kapott volna nemességet, csak hogy míg az armális-levelét sok lótás-futás után kiállították volna, addig odahaza rábizonyítják, hogy paraszt, és kibillentik az alispánságból. Perényi prókatorának azon vallomása, hogy Nagy Albert pénzen szerzett magának nemességet, határozottan arra enged következtetni, hogy az armálisok (címeres nemesi levelek) kiadása II. Ulászló kincstárának egyik jövedelmi forrását képezte, de ez még korántsem jelenti azt, hogy bárki kapott volna armálist, ha annak fejében bizonyos summát a kincstárba befizetett.¹⁹ A nemesi levél beszerzését követően már senkinek sem volt kifogása Nagy Albert személye ellen, amit az is bizonyít, hogy Komáromy állítása szerint 1520-ban,²⁰ Doby, illetve Gábor Gyula kutatásai alapján pedig még 1524-ben is az alispáni székhelyen találjuk.²¹

Ez a kis történelmi közzjáték mindössze annyi jelentőséggel szolgál, hogy jellemzi a korabeli állapotokat: a főispán a következményekre fittyet hányva egy nemesi címmel nem rendelkező embert emelt maga mellé alispánnak, csak azért, mert azt régről való familiáris viszony fűzte hozzá (Nagy Albert korábban Nyaláb várnagya is volt).

A Perényi család nem csupán Ugocsa vármegyei pozícióit erősítette meg, de igyekezett kiterjeszteni befolyását a szomszédos területekre is. Így 1511-

¹⁸ Gábor Gyula. Péterfalvi Nagy Albert ugocsai alispán nemessége. – 12. old.

¹⁹ Komáromy András. Jobbágy-nemesítés. – 4. old.

²⁰ Komáromy András. Ugocsa vármegye a történelemben. – 36. old

²¹ Doby Antal. Ugocsa vármegye alispánjai. – 696. old.; Gábor Gyula. Péterfalvi Nagy Albert ugocsai alispán nemessége. – 14. old.

ben Perényi Gábor zálogba vette a királytól a máramarosi sókamarát Huszt várával együtt²², ami tovább gyarapította jövedelmeit.

Az elkövetkező néhány évben az északkeleti felvidéken viszonylagos nyugalom uralkodott, mint később kiderült, ez amolyan vihar előtti csend volt. Az ugoccai történesekről a dokumentumok egészen az 1514-es parasztlázadásig hallgatnak. Számos történész foglalkozott a témával, a felkelés ugoccai behatását több munkában is olvashatjuk. A Komáromy által összegyűjtött információkból tudhatjuk többek között, hogy a parasztok 1514. évi lázadása a Felső-Tisza-vidékét is lángba borította. A kisbirtokos nemesek közül sokan a paraszttal együtt rabolták és égették a földesurak jószágait, kiváltképpen pedig Máramaros, Bereg és Ugocsa vármegyékben. A máramarosi oláh nemesség is fellázadt, maga Perényi is beszorult a huszti várba, ugyanakkor az „ugoccai pórok s a velük tartó almási, gyakfalvi, bökényi, péterfalvi és csatóházi nemesek Nyaláb várát ostromolták. Hozzájuk csatlakoztak Batár helység földesurai, különböző előkelő nagybirtokosok és egy bizonyos ismeretlen személy, aki álruhában, Kőrmös hadnagy név alatt, a parasztnak legfőbb tanácsadója és vezére volt, s akit némelyek az Ugocsa vármegyei régi, törzsökös Sásvári család tagjának tartottak.”²³

Ezt az állítást igazolja Márki kutatása is, aki szerint Ugocsa vármegyéet a parasztlázadás egészen hatalmába kerítette. Sokáig ostromolták Nyaláb várát is, ahova a parasztszapatokat Sásváriaknak egy osztályos atyafia, Sásvári Veres Gergely vezette²⁴.

A parasztlázadás leverését követően vádolta be a korábban alispáni tisztséget is betöltő Sásvári Verest egyik rokona, Sásvári János, hogy ő lenne a rejtélyes Kőrmös hadnagy, aki Nyaláb várának ostromára biztatta a parasztokat. Közben számos tanáccsal is ellátta őket, így a vár kapujának felgyújtását javasolta, illetve, hogy a falak megmásítása érdekében létrákat is szerezzenek. Sásvári Veres Gergely vallomása szerint ekkor a parasztook fog-ságában volt, ahonnan sikeresen megszökött, és a huszti várban értesítette Perényi Gábort a vármegyében történtekről. Itt találta a Nyaláb várából kiszökött Csomai Benedek és Péterfalvi Zsupán Pál, akik fegyveres segítséget akartak szerezni a főispántól. A későbbi vizsgálat alapján Ugocsa vármegye

²² Komáromy András. Ugocsa vármegye a történelemben. – 35. old.

²³ Komáromy András. A Dózsálázadás történetéhez. – 487 old.

²⁴ Márki Sándor. Dósa György 1470-1514. – 332. old.

hatósága 1515. május 15-én²⁵ Ulászló királyhoz kelt levelében „becsületsértő és igazságtalan rágalomnak” nyilvánította Sásvári János vádjait, amellyel Verest „Körmös hadnagynak, fosztogatónak, rablónak és gyűjtogatónak nevezte”, s mivel ezen vádját semmivel nem tudta bizonyítani, a királyi bíróság 100 forint bírságot rótt ki rá.²⁶

Miután lassan, de biztosan helyreállt a rend, országszerte megkezdődött a vizsgálat a parasztlázadásban részt vett, vagy a parasztokkal együttműködő nemesek ellen. Ezek többsége birtokának elkobzásával lakolt. A Perényiek ezt a lehetőséget is birtokaik gyarapítására használták.²⁷ A Perényi-levéltár dokumentumai között találjuk II. Ulászló király 1514. szeptemberében kelt oklevelét, amelyben Perényi Gábornak adományozta az Ugocsa megyei Batár és Gyakfalva falvakat²⁸, mint a lázadók birtokát.

1516 márciusában, életének utolsó napjaiban még egyszer ráragyogott a Perényiekre II. Ulászló kegyelme: az ugocsai famíliának adományozta a lázadásban elmarasztalt Almási birtokát, (Fertős)Almást.²⁹ Valószínűleg ez lehetett a király egyik utolsó intézkedése, mivel 1516. március 13-án, két héttel 60. születésnapja után a budai várban elhalálozott.

A parasztfelkelés jelentős károkat okozott Nyaláb várában, erről tanúskodik Perényi Gábor 1516. március 15-én kelt levele, amelyben arról számol be, hogy 12 ezer aranyforint kölcsönt vesz fel Frangepán Gergely kalocsai-bácsi érsektől Szőlős birtokán lévő házai és Nyaláb vár felújítására. A kölcsön fejében néhány birtokát zálogba adta az érseknek.³⁰ Komáromy szerint a parasztok gyűjtogatását követően a vár alsó részének a kapuja teljesen elégett. Az összeg mértékéből arra következtethetünk, hogy a várban jelentős károk keletkeztek, amiket szükség szerint ki is javítottak.³¹

Összességében elmondhatjuk tehát, hogy II. Ulászló uralkodása idején a Perényi család visszaszerezte az Ugocsa vármegyében korábban gyakorolt befolyását, amelyet Mátyás király idejében elveszített. A Jagelló uralkodó negyedszázados uralma végére a Perényi família hatalma ismét szilárd lábakon állt, hiszen nem csupán a legnagyobb földvagyonnal rendelkeztek, de Ugocsa és Máramaros vármegyék főispáni tisztségét, illetve a fontos sókamara-ispáni

²⁵ C. Tóth Norbert. Ugocsa megye hatóságának oklevelei (1290 1526). – 139. sz.

²⁶ Márki Sándor. Dósa György 1470-1514. – 337. old.

²⁷ Zubánics László. Peri-e még ezt a hont mást. – 57. old.

²⁸ Tringli István. A Perényi család levéltára 1222-1526. – 778. sz.

²⁹ I.m. – 786. sz.

³⁰ I.m. – 787. sz.

³¹ Міговк Пікард. Королівський замок «Ньолаб» у дзеркалі джерел (1262–1515). – 170. old.

hivatalt is megszerezték. Valószínűleg Perényi Gábor „túlhatalma” lehetett az oka annak, hogy ebben a régióban a parasztok mellett a kismesek, illetve több tekintélyes köznemes is csatlakozott a lázadáshoz.

Forrás- és irodalójegyzék:

Források

1. MOL DL 71070. – 1498-11-18 Eredeti – Ulászló király
2. C. Tóth Norbert. Ugocsa megye hatóságának oklevelei (1290–1526). – Bp., 2006. – 126 old.
3. Gerevich Tibor–Jakubovics Emil–Berzeviczy Albert. Aragoniai Beatrix magyar királyné életére vonatkozó okiratok. (MOL, Monumenta Hungariae Historica. Diplomata 39). – Bp., 1914. – 546 old.
4. Tringli István. A Perényi család levéltára 1222–1526 (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 44.). – Bp., 2008. – 509 old.

Monográfiák, cikkek, segédkiadványok

5. Міговк Ріхард. Королівський замок «Ньолаб» у дзеркалі джерел (1262–1515) //Науковий вісник. Ужгородський Університет. Серія історія. Випуск 30, 2013. – С. 162–171.
6. Doby Antal. Ugocsa vármegye alispánjai. //Magyar Történelmi Tár. 1878., 3. sorozat, 1. kötet. – 695–698. old.
7. Gábor Gyula. Péterfalvi Nagy Albert ugocsai alispán nemessége. //Turul 1918-1921 (A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye). – 11–20. old.
8. Komáromy András. A Dózsalázadás történetéhez. //Magyar Történelmi Tár. 1897., 3. sorozat, 20. kötet. – 486–490 old.
9. Komáromy András. Jobbágy-nemesítés. //Családtörténeti Értesítő III., 1901. – 1–11. old.
10. Komáromy András. Nyalábvár és uradalma. //Századok. 1894., 192. évfolyam, 1. szám – 492–519. old.
11. Komáromy András. Ugocsa vármegye a történelemben. Válogatott írások. – Ungvár, 2001. – 180 old.
12. Komáromy András. Ugocsa vármegye keletkezése. //Értekezések a történeti tudományok köréből XVI. köt. 7. sz.
13. Márki Sándor. Dózsa György 1470-1514. //Magyar Történeti Életrajzok. 1913. – 330–338. old.

14. Szabó István. Ugocsa megye. – Budapest–Beregszász: Mandátum kiadó, Hatodik Síp Alapítvány, 1994. – 268 old.
15. Tringli István. Hunyadi Mátyás és a Perényiek. //Magyar Országos Levéltár Folyóirata, Levéltári Közlemények 63., Bp., 1992. – 175–192. old.
16. Zubánics László. Perli-e még ezt a hont más. – Ungvár – Budapest: Intermix kiadó, 2010. – 260. old.

KOVÁCS ELEONÓRA,

a Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszék tanára

AZ EGYÉN ÉS A MÚLT KAPCSOLATA. GONDOLATOK A MI HÁBORÚNK ÉRTELMEZÉSI LEHETŐSÉGEIT ILLETŐEN

Summary

This article revisits the question of the Individual memory. The German Egyptologist Jan Assmann worked on theory of Individual, Social and Cultural memory. This article proposes an alternative about the Individual memory. It is based on the text of Tivadar Lehoczky. This text was writing by Lehoczky in 1914–1915, after the beginning the World War I. The prime question is the connection between the Person (Lehoczky) and the Past (everyday in 1914).

Key words: Individual memory, World War I., Tivadar Lehoczky.

Анотація

Стаття досліджує питання індивідуальної пам'яті, насамперед, теорію німецького єгиптолога Яна Асмана, який займався з поняттями індивідуальної, колективної і культурної пам'яті. У статті визначено альтернативу у зв'язку з індивідуальною пам'яттю. Стаття ґрунтується на текстах Легоцького Тіводара, за період 1914–1915 років, під час Першої світової війни. Основна проблема, це: зв'язок персони (Тіводор Легоцький) і з минулим (повсякдення 1914 року), зокрема, Легоцький Тіводар: на основі тексту під назвою: «Наша війна».

Ключові слова: Перша світова війна, Тіводар Легоцький, пам'ять, альтернатива, індивід.

Az egyén (diák, kutató, tanár, a múlt iránt érdeklődő személy) számára szükséges a múltban történt cselekmények ismerete annak érdekében, hogy kísérletet tegyen saját jelenét tekintve az események megértésére.

Johan Huizinga (1872–1945) holland kultúrtörténész *A történelem fogalmának meghatározása* című szövegében többek között a történelem jelenségének formáját és szerepét igyekszik megvilágítani. A következőket írja: „*Általában azt képzelik, hogy a történelem törekvése, hogy a múlt meghatározott elbeszélését adja, ha csak a Bernheim és Bauer által szűkített értelemben is. A valóságban azonban nem nyújt többet, mint egy bizonyos múlt egyfajta ábrázolását, egy szeletnyi múlt érthető képét*”¹. A cél: megemlíteni egy lehetséges nézőpontot (az egyén szemléletét) a múlt egy részletének értelmezését illetően.

Az **egy bizonyos múlt egyfajta ábrázolását** a múltban élt szemtanú, az egyén teszi lehetővé a jelenben élő személy számára. Ezt a gondolatot Marc Bloch (1886–1944) francia történész szavai igazolhatják: „*Az írás pedig sokkal inkább megkönnyíti – olykor igen távoli nemzedékek között is – a gondolatok e továbbadását és átvételét, amely tulajdonképpen egy civilizáció folytonosságát alkotja*”².

A fenti gondolatmenet alapján Lehoczky Tivadar (1830–1915) *A mi háborúnk* című szövegét vizsgálom a jövőben. Ennek során hangsúlyt helyezek az egy bizonyos múlt egyfajta ábrázolásának szemléltetésére. Ez az egyén szemléletén átszűrt szöveg (*A mi háborúnk*) alapján történik.

Kobály József a következőképpen írt Lehoczky Tivadarról: „... *élete folyamán 12 monográfiát és egyéb könyvet adott ki, melyek közül néhány többkötetes, ezen kívül majdnem 200 tudományos, számtalan ismeretterjesztő és más jellegű cikket publikált*”³.

Csatáry György a következőképpen fogalmaz: „*Lehoczky Tivadar legjelentősebb levéltári (Kárpátaljai Területi Állami Levéltár – a szerző) kéziratára „A mi háborúnk” címet viseli. Itt leírja az első világháború kezdetének történetét. Munkájának befejezésében csak halála akadályozza meg*”⁴.

A továbbiakban *A mi háborúnk* szövegének egy bizonyos értelmezési lehetőségének áttekintésére törekszem, ennek megfelelően az alábbi kérdések összefoglalása következik:

¹ Gyurgyák János, Kisantal Tamás. Történetelmélet (I.). – 28. old.

² Idézett mű (a továbbiakban: I. m.). – 50. old.

³ Perduk János (felelős szerkesztő). Bereg vármegye. –7. old.

⁴ Csatáry György. A Lehoczky- hagyaték. – 9. old.

- az egyén és a múlt problémaköre;
- az egyén emlékezetének sajátosságai;
- a következtetések levonása.

Az egyéni emlékezet problémakörének áttekintése

Jan Assmann német vallástörténész az emlékezőképesség művészetéről a következőt írja: „... egy meghatározott személy egyéni emlékezete kommunikációs folyamatokban való részvétele révén épül ki. A különféle társadalmi csoportokba való beleszövődés az – a családtól a vallási és nemzeti közösségig –, ami az egyéni emlékezet kiépülését működteti. Az emlékezet kommunikációban él és marad fenn; ha ez utóbbi megszakad, illetve ha a kommunikációban közvetített valóság vonatkozási keretei változást szenvednek vagy akár elenyésznek, a következmény: felejtés”⁵.

Assmann ebben az esetben Maurice Halbwach (1877–1945) francia filozófus, szociológus és szociálpszichológus korábbi munkájából idéz. Jan Assmann értelmezése alapján kiderül, hogy az egyén emlékezőképessége és a közösség egy bizonyos kapcsolatrendszerben képes létezni. Az egyén emlékezete és a közösség múltja (melynek tagja az egyén) áll összefüggésben.

A bevezetőben szó esett arról, hogy a jelen és a múlt közötti kapcsolatot az írás jelentheti. Lehoczky esetében az első világháború kitörése után keletkezett írásról van szó. *A mi háborúnk* esetében Lehoczky többek között a napisajtót tekinti át, összegzi, amit olvas és tapasztal.

A történeti szöveg olvasásának problematikájáról gondolkodhatunk *A mi háborúnk* kapcsán. Mielőtt az első világháború eseménysorozatára vonatkozó, írott formában megtalálható szövegek értelmezésével vagy kritikai elemzésével foglalkoznék, indokoltnak tartom, hogy megálljak a múltra vonatkozó szöveg értelmezésének problémaköre mellett. Pontosabban: annak keletkezési körülményeit is vizsgálni kellene. Jelenleg lehetetlennek tartom, hogy a múltra vonatkozó szöveget író személy egyéniségét ne vegyük figyelembe a szöveg vizsgálata során. Úgy vélem, hogy célszerű legalább egy mondatban a történelmi múltra vonatkozó szöveg tanulmányozása során a forrást készítő szöveg szerzőjére hangsúlyt helyezni. Ismét az *egy bizonyos múlt egyfajta ábrázolása kerül* előtérbe. A múltban történt esemény elemzése során jusson eszünkbe, hogy az események, melyek rögzítésre kerültek, az egyén

⁵ Jan Assmann. A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban. – 38. old.

szemszögén keresztül szűrődnek át. Egyes mozzanatokot kiemel, másokat elhanyagolhat az egyén. Ez érvényes lehet egy Przemysl ostroma alatt íródott naplóra és Lehoczky témához kapcsolódó feljegyzésére is.

Az egyén emlékezetének feltárására az egyén tapasztalatait tükröző szöveg alapján törekedhetünk. Az egyén emlékezete a közösség múltjára vonatkozik. Azon közösség múltjára, melynek az egyén tagja. Assmann az emlékezet-közösség kifejezést használja. Lehoczky szövege két szempontból közelíthető meg: az események megszűrése az ő nézőpontján keresztül (válogatott a hírlapokban megjelenő hírek közül és ezeket is lejegyezte). A másik szempont a közösség problémaköre. Olyan eseménysorozatról számol be, mely Lehoczky, mint egyén és a közössége (a Munkácson és az 1914-ben, a háború következményeit átéló emberek csoportja) viszonyrendszerébe helyezhető. Assmann erről a gondolatról a következőképpen informálja az olvasót:

„Az emlékezés alakzatai megkínávják, hogy bizonyos *térbeli hely* kapcsán öltsenek alakot, és *meghatározott időponthoz* kötődjék a felidézésük, vagyis hogy a tér és idő tekintetében konkrétak legyenek, ha nem is okvetlenül földrajzi vagy történeti értelemben”⁶. A hely földrajzi értelemben Munkács, az időpont 1914–1915 közötti időszak, a szöveg írására vonatkozó időhatár.

„*Ha az ember és a társadalom – csak arra képes emlékezni, ami a mindenkori jelen vonatkoztatási keretein belül múltként rekonstruálható, akkor pontosan az merül feledésbe, aminek az adott jelenben nincsenek vonatkozási keretei*”⁷ – olvashatjuk tovább a német egyiptológus Halbwasch-ra utaló szövegét. Ez az idézet az első világháború eseményeihez képest száz évvel később, ma élő emberre vonatkozik. Ezek az események jelenleg a Múlt részét képezik. Abban a percben, amikor íródott Lehoczky szövege, az akkori valóság vagy jelen(kor) eseménytörténetének rögzítése volt. Lehoczky szövegének vizsgálata ma is aktuális az első világháború eseményeire emlékezve. Az idézett mondat többet sugall: mindaddig érvényes a múlt, amíg köztudatban van; a közösség beszél, kommunikál róla, vele kapcsolatban, foglalkozik a múlt egy darabkájával. Ez utóbbi cselekvés *A mi háborúnk* szövegének közlése és elemzése révén lehetséges. Ez a mondat indokolja meg a jelenben élő személy/egyen emlékezetének frissítését. A történeti megfigyelés folyamatán túl a felejtés elleni küzdelem is a történész mesterségének sajátosságai közé sorolható a történeti megfigyelés folyamatán túl, Marc Bloch (1886–1944)

⁶ Jan Assmann: A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban. - 39. old

⁷ I. m. - 37. old.

gondolatmenete után szabadon⁸. Természetesen az is feladata, hogy válogasson azok között, kirostálja az egész (Múlt) értelmezése szempontjából szükségtelen mozzanatokat.

„Az ember kizárólag arra emlékszik, amit kommunikációban közvetít, és amit a kollektív emlékezet vonatkoztatási keretei közé elhelyezni képes⁹”. – a ma embere emlékszik arra, tudatában az információnak, melyről diskurzus folyik az online hírközlésben vagy a mindennapi információáramlásban. Ezt a gondolatmenetet meg kell fontolnunk az első világháború történéseinek emlékezetével kapcsolatban.

„A szó szigorú értelmében csak az észlelés egyéni, nem az emlékezés”¹⁰ – olvashatjuk később. Lehoczky észlelése, valóság-tapasztalása egyéni, és ennek eredménye a szöveg. Ezek alapján: Lehoczky egyéni észlelésének eredménye a szöveg, a megnyilvánulási forma azért, mert tartalma van, információt közvetít. Jelen-észlelése ma már múlt. A közösség tulajdona. Lehoczky Tivadar-nak, mint egyénnek az észleléséről, valóság-tapasztalásáról van szó.

A címben felvetett gondolat – az egyéni emlékezet sajátosságai Lehoczy Tivadar példája alapján – pontosításra szorul: egyéni észlelése, valóságtapasztalása *A mi háborúnk* című szöveg. Így is értelmezhetjük. Hangsúlyozom: az egyén, a szubjektum nem hagyható ki a képletből a jelenségek és történések értelmezése folyamatában. Azaz: ez a lehetőség sem más, mint egy lehetséges szemléletmód, egy jelenség feltételezhető magyarázata. Teljesebb mértékben akkor lehet erre a tárgykörre hangsúlyt helyezni, ha *A mi háborúnk* szövegének értelmezésére kerül sor. Mielőtt ez megvalósulhatna, újabb kérdés vetül elénk: hogyan közelítsük meg magát a szöveget, mely bizonyos értelemben nem más, mint a Múlt történéseiről szóló elbeszélés?

Felvetettük a problémát: az egyén és a múlt kapcsolatának problémáját egy első világháborús mindennapi életre vonatkozó szöveg (*A mi háborúnk*) kapcsán. Elfogadtuk Assmann, Halbwach és Bloch gondolatrendszerét arra vonatkozóan, hogy a jelen és a múlt közötti kapcsolatot az írás teremti meg. Bloch vallotta, hogy fel kell vennünk a múlttal a kapcsolatot az írás által. Ebben az esetben az írás Lehoczy szövege.

Értelmeztük az egyéni emlékezet fogalmát a témára vonatkozóan. Egyéni emlékezet helyett az egyén, mint szubjektum emlékezetéről, vagy összevon-

⁸ Gyurgyák János, Kisantal Tamás. Történetelmélet (I.). 125. old.

⁹ Jan Assmann: A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban. - 38. old

¹⁰ I. m. - 38. old.

va egy másik fogalommal, emlékezőképességről van szó. Szükséges hangsúlyozni, hogy az egyén az általa megtapasztalt jelen történéseiből válogat, egyes mozzanatokot rögzít (*A mi háborúink*, teljesebb válasz a szöveg elemzése alkalmával). Az egyén emlékezete nem létezne a közösség nélkül, melynek tagja. A szubjektum a közösség múltját is őrzi, a korábbi eseményeket, és a ma élő kutató a jelenből visszanyúl az akkori történések felé. Az eredmény: emlékezetközösség a jelenben élő személy és a múltban élt szemtanú között. Abban az esetben, ha mindkettejük egyazon örökség hordozója.

Forrás- és irodalomjegyzék:

1. Csátáry György. A Lehoczky-hagyaték. Ungvár: Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 2011. – 205 old.
2. Gyurgyák János, Kisantal Tamás. Történetelmélet (I.) – Bp.: Osiris Kiadó, 2006. – 792 old.
3. Jan Assmann. A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban. Bp.: Atlantisz Könyvkiadó, 2013. – 314 old.
4. Kisantal Tamás (szerk.). Tudomány és művészet között. Bp.: L'Harmattan Kiadó, 2003. – 316 old.
5. Perduk János (felelős szerkesztő): Bereg vármegye. Ungvár, Grazsda Kft., 1995. – 298 old.

NÉPRAJZ

ÁDÁMDÓRA*(magyar nyelv és irodalom szak, 3. évfolyam)***A MODERNIZÁCIÓ HATÁSA
A LAKODALMI SZOKÁSOKRA****Анотація**

В статті розглянуто тему впливу модернізації на весільні обряди. Метою роботи було зібрати та розглянути всі звичаї та обряди при виборі пари, залицяння та весілля, і порівняти звичаї з сучасними. В наш час є мало людей, які знають автентичні угорські весільні традиції, звичаї. У базі дослідження угорські родини злилися з українськими, і це привело до того, що угорські традиції забулися і на їхньому місці з'явилися українські. Таким прикладом є назва «тамада» або поява весільних ігор. Збір здійснено за допомогою інформаторів у с. Гелмец Ужгородського району. На сьогодні необхідним є використання цих традицій і звичаїв, тому що через певний час вони зникнуть, а через декілька років взагалі ніхто не буде про них знати.

Можемо сказати, що на сьогодні ці традиції ще не зовсім втрачені, тільки трохи злилися з слов'янськими обрядами, отже, звичаї і обряди потрібно записати і передати наступному поколінню.

Ключові слова: угорські весільні традиції, звичаї, залицяння, ігри, весілля, інформатори.

A hagyományok segítik az egyént abban, hogy tájékozódni tudjon a világban, legyen egy mérce, amihez igazodni tud. A néphagyományok átmenetet jelentenek a spontán hétköznapiak és az ünnepek között. A felnövekvő generáció sok régi szokást már nem ismer, helyettük újakat vesz át, így, ha nem gyűjtjük össze időben e néprajzi kincseket, az utókornak már fogalma sem lesz létezésükről¹.

Kárpátalja népe az évszázadok során számos nemzettel érintkezett, amelyek mind hatást gyakoroltak közösségünk kultúrájára, hagyományaira. A magyarság asszimilálódása miatt szokásainkba lassan beépülnek a környező népek hagyományai. A párválasztási, eljegyzési és lakodalmi szokások gazdag múlttal rendelkeznek, így összegyűjtésük és rendszerezésük időszerű feladat.

Kutatásunk során számos olyan írást találunk, amelyek Korláthelmec község történetével foglalkoznak. Csíkvári Antal *Ungvár és Ung vármegye* című munkájában a falu nevét a Korlát-családtól származtatja. Elnevezése a XV. század végén állandósult. 1567-től lakosai kizárólag magyarok. A XVIII. században a birtokos Pethő-család kihalásával kincstári tulajdon lett. 1828-ban százhuszonnyolc lakóházból álló magyar falu református templommal, 769 református lakossal, területe 3230 hold.² Botlik József és Dupka György *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján* című műve napjainkhoz közelebbi információkkal szolgál. 1946-tól ukránul Holmec, vegyes lakosságú magyar-ukrán, ruszin falu Ungvártól 12 km-re. Az 1991-es népszámlálási adatok szerint lakossága 965 fő, ebből 408 magyar. Napjainkra ez a szám tovább csökkent. 1990. április 5-én a falu lakossága emlékművet avatott a sztálini önkény és a II. világháború áldozatainak.³

„A népszokás voltaképpen a kultúra hagyományozódásának spontán formája” – írja Dömötör Tekla *Magyar népszokások* című könyvében. A hagyomány azonban őrzi a játékok alapformáit, a hagyomány tartotta fenn ezeknek a játékoknak szerepét. A házasságkötés is minden nemzetnél bizonyos istenes és példázó szertartásokkal ment végbe. Tárkány Szűcs Ernő véleménye szerint a legények és a lányok avatása, a nép társadalmi rendjében e köré csoportosuló szokások és rítusok azt jelezték, hogy e személyek új társadalmi helyzetbe kerültek. Kikerülvén az iskolából, a növendék lány helyzete megváltozott a családban.⁴ Általában az iskola elhagyása után egy-két évvel,

¹ Dömötör Tekla. *Magyar népszokások*. – 9. old.

² Csíkvári Antal. *Ungvár és Ung vármegye*. – 185. old.

³ Botlik- Dupka. *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján*. – 205. old.

⁴ Tárkány Szűcs Ernő. *Magyar jogi népszokások*. – 247. old.

a református vidékeken konfirmáció után számított a lány felnőttnek.⁵ A lakodalom népköltészete rendkívül gazdag. Ezek között elsőként kell megemlítenünk a *vőfélyverseket*. Ezek kézírásos, de kinyomtatott formában is terjedtek, és így bizonyos kiegyenlítődést eredményeztek egyes területek között. Előadójuk a nagyvőfély, ritkábban a násznagy. A figyelemfelhívásra a versek megkezdése előtt néhány botkoppantás szolgál, amelyre a cigány tust húz. Ma minden esetben dallam nélküliek ezek a versek, de néhány évszázaddal ezelőtti énekelt változataikról is van tudomásunk. Ezek általában a lakodalom menetéhez kapcsolódnak, s ebben a sorrendben költötték őket az ún. vőfélykönyvek is.⁶ Ugyanakkor Diószegi Vilmos *Az ősi magyar hitvilág* című munkájából, és Petercsák Tivadar *Népszokások Filkeházán* című művéből is fontos adatokat tudhat meg az érdeklődő olvasó.

Az adatközlők segítségével történő gyűjtés során a megkérdezettek szívesen beszéltek erről a témáról, boldogan elevenítették fel az életük egyik legfontosabb eseményéhez tartozó szokásokat és hagyományokat. Elmondták, hogy a XX. század elején a lányok 16–17 éves kortól mentek férjhez, a legények nagyjából 23 éves koruktól nősültek.

Régen az ismerkedés még a fonókban, fosztókban történt. A mai fiatalság már nem ismeri ezeket a hagyományokat, amelyek ötven-hatvan évvel ezelőtt még aktív közösségformáló erővel rendelkeztek, mára azonban teljesen elvesztették jelentőségüket. Hogyan is zajlott egy ilyen esemény?

Azok az idősek, akik még vissza tudtak emlékezni, elmondták, hogy még leánykorukban ők is részt vettek ilyen eseményeken. A fonókban esténként négy-öt szomszéd is összegyűlt. Az anyukák vagy a nagymamák vitték magukkal leányukat vagy fiaikat. Az idős asszonyok és a lányok fonták a szövst vászonná. Ezek szövése nem tartott ugyan sokáig, de ha több száz zsákot kellett elkészíteni, akkor az több időt vett igénybe. Mivel az anyag még az 1930-as években nem volt divatos, ezért az ilyen ruhák kenderből készültek. A kender többféle folyamat során vált szövssé. Először mosták a kévékbe rendezett kendert, azután pedig szárították. A mosás folyamata egy hétig is eltarthatott, mivel az áztatott kendert sárral kenték be a folyóban. A kisebb gyerekek ezt nagyon élvezték, mert az augusztusi melegben felüdülés volt a vízben járkálni. Egy hét után vitték haza a tiszta kendert, ami a mosás után kifehéredett. A kender száradása, ha meleg volt, egy-két napot vett igénybe.

⁵ Petercsák Tivadar. *Népszokások Filkeházán*. – 89. old.

⁶ Kiss Lajos. *Lakodalmos dalok*. – 173. old.

A szárított kendert vágóval vágták apróra, és a tilóval pedig még jobban felaprózták. Az apró kendert fésülték, hogy szöszt legyen belőle. A szöszt gomolyaggá csavarták, hogy a guzsallyal végül fonni lehessen. Egy ilyen munkátat őszig eltartott és a fonók télen kezdték meg csak munkáikat, mert akkor az idősek és a fiatalok is időt tudtak szakítani rá.

A fonóban játékos hagyományok is teremtődtek. Ha egy lány orsója leest, a fiúk feladata volt, hogy felvegyék az orsót. De nem ám akárhogy, hanem ha a lány tetszett a fiúnak, akkor meg kellett csókolnia a fiút, hogy visszakapja az orsóját. Az ilyen csóklopások alatt szerettek egymásba a fiatalok és lettek egy párrá.

A korban a legtöbb ágynemű belsejét még házi lúdtollból készítették. A fosztók sajátossága az volt, hogy összeterelje az ifjúságot télen egy kis mulatságra, valamint egy kis munkára. Általában szomszédonként öt-hat fiatal és idős gyűlt össze egy háznál. Amíg a tollat „feldolgozták”, addig azzal szórakoztatták egymást, hogy énekeltek, kinek mi jutott az eszébe, vagy épp mit szeretett volna hallani.

Az 1940–1950-es évekre már divatba jöttek a bálók és a májusfa állítása. A korabeli bálók nem hasonlítottak a mai „zenés mulatságokhoz”, ugyanis sokkal szebbek és kulturáltabbak voltak. Mivel Korláthelmecen az uralkodó vallás sokáig a református volt, a szokások szerint felnőttek csak az számított, aki már konfirmált. A bálba vágyó fiatalnak mindig kellett, hogy legyen kísérője, rendszerint egy felnőtt, aki elvitte és ott maradt vele, amíg a multság véget nem ért. A bálók feladata az volt, hogy az anyukák megszemeeljék, ki kinek udvarol, ki kivel táncol.

Szokás volt a májusfa állítása. A májusfa az életet megtestesítő univerzális szimbólum, s így a termékenységre utal. A párválasztási népszokás kelléke, és egyben a nyárba forduló természet ünnepléséhez tartozó növényi jelkép. A frissen kileveledzett „szent fa” rituális bevitelét a faluba ismerik Kínában, a tadzsikoknál (ahol ez a fa a házasság szimbóluma) és a burjátoknál is. Utóbbiak szalagokat is kötnek a fára⁷.

Májusban volt szokásban a szerenádok adása is. A szerenádokat a fiatal fiúk adták elő a lányoknak este vagy éjfélkor a leány ablaka alatt. Ezt már komoly udvarlási szokásnak tekinthetjük, mivel csak az a lány kapott éjjeli muzsikát, akinek párja volt.

⁷ Hoppál–Jankovics–Nagy–Szemadám, Jelképtár. – 149. old

Napjainkban ezek a párválasztási szokások és hagyományok szinte teljesen feledésbe merültek. A bálók helyét a nyolcvanas-kilencvenes években a diszkók vették át. A számítógép és az internet világában már a diszkók is elvesztették népszerűségüket. A fiataloknak nincs kedvük kimozdulni otthonról, a kortársaikkal folytatott kommunikáció, a párválasztás gyakran az internet közegében történik. S ahogyan a bálokat felváltották a diszkók, úgy a fonókat, fosztókat, hántókat a világháló.

A párválasztás következő állomása az eljegyzés. A lányok 16–18 éves korukban mentek először a bálba, ennél a kornál hamarabb nem mehettek férjhez. Többnyire 17–22 éves korukban léptek házasságra. Ezen a határon belül igyekeznek oltár elé kerülni ma is a lányok. A 25 év körüli hajdon lányoknak már mondogatták, hogy vénlányok maradnak, azonban csak 30. életévük betöltése után számítottak vénlányoknak. Az eljegyzés vagy leánykérés községünkben nem számított nagy eseménynek. A leánykérés minden esetben a lányos háznál történt. A legény a szüleivel, illetve a keresztszüleivel ment megkérni a leány kezét. Az esemény rendszerint gyűrűfelhúzással kezdődött. A leány kezét a fiúnak kellett megkérni, csak ha nagyon izgult, akkor ezt megtehetette az édesapja vagy a keresztapja is. Külön leánykérési szöveg nem maradt fenn, valószínűsíthető, hogy a „*Hozzám jössz-e feleségül?*” kérdés volt az. Fontos volt, hogy a leány szülei beleegyezzenek a házasságba, különben nem lett volna szerencsés a házaseletük. Beleegyező válasz esetén közösen tűzték ki az esküvő napját. Miután mindent elrendeztek, az ünnepi vacsorához láttak. A feltálat ételek általában hidegtál, húsleves és sült hús laskával vagy knédllivel volt. Természetesen a sütemény sem maradhatott el. Pálinkázás, borozgatás mellett, jókedvűen töltötték el az estét.

Ezután a két család együtt elköltött egy vacsorát, s megbeszélték a fiatal pár közös életét. Napjainkra ez a hagyomány nem változott, leszámítva azt, hogy a legtöbb pár nem otthon tartja az eljegyzést, hanem étteremben, és nemcsak a szűk család van jelen, hanem a barátok, keresztszülők is.

Az eljegyzés után falumban egy kis időnek el kellett telnie, hogy megtartsák az esküvőt. A lagzi előtti vasárnap hívogatott a menyasszony és a vőlegény, a távoli rokonokhoz pedig egy héttel korábban mentek el. Nagy lakodalom esetén a közeli rokonokat, távoli unokatestvéreket, valamint a szomszédokat is meghívták. Akiknek bizonyos tisztet szántak, azokat már a hívogatáskor erre a tisztre kérték fel (násznagy, nászasszony, koszorúslány, vőfély, szakácsnő). Korláthelmeccen is, mint minden magyarulakta településen

a lakodalom lebonyolításáért az első vőfély felelt. Az ő feladata volt többek között a násznép összegyűjtése és szórakoztatása, a menyasszony és a vőlegény elbúcsúztatása szüleiktől, barátaiktól. Az esküvőnek a hagyományokhoz illő megszervezése is az ő feladata volt. Egy vőfélynak jó szónoki képességekkel, humorral és precizitással kellett rendelkeznie. Összegezve: a vőfély feladata az örömszülők és az ifjú pár tehermentesítése volt ezen az örömteli szép napon. Korláthelmecen ezt a feladatot rendszerint Bakos Péter töltötte be, aki saját számlálása szerint huszonnyolc lakodalmat vezetett le sikeresen. Íme néhány vőfélyvers Bakos Péter vőfélykönyvéből:

*„Tekintetes étel a töltött káposzta,
Kivált, ha asztalra szép menyecske hozta.
Egy kicsit savanyú. senki nem cukrozta,
Hanem a szakácsné hússal megfoltozta.
Káposzta magyarnak híres eledele,
Kigyelmeteket is megtisztelem vele.
A káposzta énreám nézve csak átok,
Hogyha abba húst vagy tepertőt nem látok.
Én a káposztával csak kímélve bánok,
Tessék Uramék, jó étvágyat kívánok!”
A menyasszonytánc elindításakor elhangzott vers:
„Itt van az új asszony, behoztam előre,
Hogy el ne maradjak vele majd későbbre.
Ez az új asszony, akiért fáradtunk,
Akiért szemünknek még álmod sem adtunk.
Hanem a kedvéért e háznál maradtunk,
Eszünk, iszunk, aztán reggelig mulatunk.
Immár én fejkendőtettem a fejére,
Szűz koszorújának nincs már többé helye.
Engedje az Isten, hogy most esztendőre,
Kétszáz rubel kelljen egy cifra bölcsőre.
Majd látjuk a táncát, ha meg nem botlott-e,
Vagy egyik lábára, ha meg nem sántult-e.
Vagy egyik szemére meg nem vakult-e.”*

A nyugati kultúra hatására ma már nálunk is divatos a legénybúcsú és a leánybúcsú. Ez modern ceremóniának számít, s egyre bővül rendje és jelentősége. Ötven évvel ezelőtt a lakodalmak nagy gonddal készültek. Egy

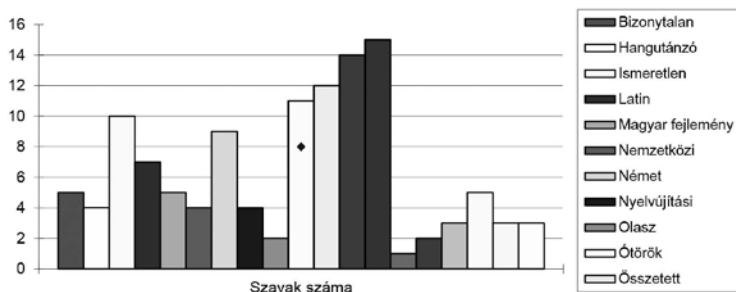
héttel korábban elkezdtek készülni: levágták a malacot, töltötték a káposztát. Szerdán elkezdtek sütni a száraz süteményeket. A lakodalmak többsége szombaton zajlott, de a polgári esküvőt napokkal hamarabb megtartották. A sorrend is különleges volt, ugyanis a vőfély minden ételt beköszöntött verssel, és a cigányzenekar muzsikájával szórakoztatta a násznépet. A lakodalmat a vőfély zárta le minden esetben. Napjainkra még igyekeznek megtartani a hagyományok menetrendjét. Jelenleg a fiatalok elmondása szerint a lakodalmak kihagyhatatlan részei az úgynevezett játékok. Az ilyen játékok a násznép szórakoztatását szolgálják, és levezetésük az úgynevezett „tamada” dolga. Ekkor legtöbbször a menyasszonytól „ellopnak” valamit, és addig vissza sem adják, amíg a két tanú nem teljesít valamilyen feladatot. A feladatok rendszerint nagyon mulatságosak, és mindenki számára élvezhetőek. Néhányuk kapcsolódik egy olyan hiedelemhez, miszerint, ha az ifjú pár ölébe egy kisfiú ül, akkor az első gyermek mindenképp fiú lesz. Az egyik ilyen játék az, amikor „ellopják” a menyasszony fél pár cipőjét. A tolvajok addig vissza nem adják, amíg a két tanú – egy fiú és egy lány – egy léggömböt fel nem juttat az ágyékától egészen egymás arcáig úgy, hogy közben nem érnek hozzá kézzel. Ha a léggömb leesik, akkor a menyasszony nem kaphatja vissza a cipőjét.

A honfoglaló magyarság vándorlásai során több néppel, nemzettel is érintkezett. Ez a kapcsolat számos fejlődést eredményezett elődeink gazdálkodásában, kultúrájában, s nem utolsósorban rányomta bélyegét nyelvünkre is. Megfigyelhetjük, hogy nyelvünk számos átvételt tartalmaz, melyeket más népektől kölcsönzött. Ezek a szavak annyira beleolvadtak már a szókincsünkbe, hogy nem érezzük idegen voltukat.

Nyelvészként érdekesnek tartottam megvizsgálni a lakodalmi szokások szakszavait. A lakodalmi szokások kutatása során megfigyeltem, hogy az e hagyományokkal kapcsolatos szavak csoportokat alkotnak. Célszerűnek tartottam megvizsgálni őket eredetük és szerkezetük szerint is.

Az eredet szerinti vizsgálat során A magyar nyelv történeti-etimológiai szótárának adataira támaszkodtam. A vizsgált szavak többsége szláv eredetű pl.: *kas, laska, len, pap, pénz, pecsenye, rend, ruha, szent, tiszta, udvar, vacsora* (11,8%), valamint származékszó (11%). Kevesebb az ismeretlen (7,8%), német (7%), ótörök (8,6%) stb. átvétel. Elenyésző számot tesznek ki a szlovák (0,7%), uráli (3,9%), ugor pl.: *csók, szül, tál* (2,3%), magyar szavak pl.: *ágynemű, hajadon, orgona, régi* (3,9%).

Eredet szerinti felosztás

Következtetésként elmondható, hogy a magyar szokások Korláthelmecen nem vették érvényüket, csak magukba olvasztották a helyi szláv hagyományok egy kis részét. Ugyanakkor ahhoz, hogy az ősi magyarságra jellemző hagyományok megmaradjanak a köztudatban, kutatni, gyűjteni kell, hogy ne vesszenek el, és az utókor ismerje és gyakorolja őket.

Szakirodalom:

1. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I.(A–Gy). Főszerk.: Benkő Loránd. –Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967.– 1150 old.
2. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára II.(H–Ó). Főszerk.: Benkő Loránd. –Budapest: Akadémiai Kiadó, 1970. – 1128 old.
3. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára III.(Ö–Zs). Főszerk.: Benkő Loránd. –Budapest: Akadémiai Kiadó, 1976 – 1238 old.
4. Az ősi magyar hitvilág. Szerk.: Diószegi Vilmos.–Debrecen: Gondolat Kiadó, 1978. – 61. old.
5. Botlik József–Dupka György. Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján. – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 1993. – 205-206. old.
6. Csíkvári Antal. Ungvár és Ungvármegye. – Budapest: Vármegyei szociográfiák hivatala, 1940. – 185-186. old.
7. Hoppál–Jankovics–Nagy–Szemadám. Jelképtár. – Gyula: Helikon Kiadó, 1996. – 149. old
8. Kiss Lajos. Lakodalmas dalok. – Budapest: Zeneműkiadó vállalat, 1964.–173.o.
9. Petercsák Tivadar. Népszokások Filkeházán. – Debrecen, 1985.– 89. old.
10. Tárkány Szücs Ernő. Magyar jogi népszokások. – Gondolat, 1981.– 247-248. old.

ERNYESNÉ TOMPA ZITA

(magyar nyelv és irodalom szak, levelező tagozat, 5. évfolyam)

ARATÁSI SZOKÁSOK ÉS HAGYOMÁNYOK BADALÓBAN

Summary

The harvest was a very important event once and our days. From the old harvest habits we may be audible from only our grand parents. The wheat more belief were connected with the time of sowing. Nowadays, there is no need into a Reaper, sickle or a sheaf binder already. This is already only the past. It starts slowly sinking into oblivion. The capital aim of my searching work is that the habits and traditions stay up for the prosperity. Let us be allowed to pass it to then ext generations.

Key words: scythe, sickle, harvest, stripper, tradition, reaper, sowing, bunch.

Анотація

Збирання врожаю було значущим моментом у житті наших предків, але і в наш час залишилося важливою подією. Продавні жниварські звичаї та обряди можемо чути лише від наших дідів і бабусь. Збирання врожаю супроводжувалося низкою різноманітних вірувань та забобів. У наш час вже не використовують серпи, коси, ціпи, тому що все механізовано і люди поступово забувають старі обряди і звичаї. Мета статті полягає в збиранні цих звичаїв, щоб про них знало і наступне покоління.

Ключові слова: коса, серп, стрипер, урожай, традиція, жнець, посів, пучок.

Az aratás nemcsak régen volt nagyon fontos esemény, hanem napjainkban is az. Az életet, a mindennapi megélhetést biztosítja, szolgálja. Azért nagyon fontos, mert ezáltal tettek és tehetünk minden nap kenyeret az asztalra. Kenyér és víz nélkül létezni sem tudnánk. A régi öregek, dédapáink, dédnagymamáink úgy tartották, hogy az aratás Isten ajándéka.

De ahhoz, hogy a kenyér az asztalra kerüljön, egy nagy eseménynek kell történnie, mégpedig az aratásnak. Hogy milyen is lesz a kenyér minősége, az a búzától függ. Ezért igyekeztek már a vetésnél odafigyelni, hogy minél szebb és tisztább búzaszemek kerüljenek a földbe.

Kovács Endre *Földművelés egy bácskai magyar faluban* című művében 13 fejezetben tárgyalja a földművelést és a növénytermesztést. A gabonafélék termesztése c. fejezetben ír a búza, árpa, rozs, zab, kukorica, köles, hajdina termesztéséről, illetve leírja a búza elvetésétől egészen az aratásig tartó folyamatokat. Hosszú évek tapasztalataival háta mögött végzett kutatásokat könyvének megírásához, melyben részletesen leír mindent, ami a mezőgazdasággal kapcsolatos. Művében bemutatja a búza termesztésének eredetét és kezdetét. Közép-Európában és a Balkánon föltárt archeológiai leletek tanúsága szerint már i.e. 5000 és 4000 között termesztettek búzát. Őseink tehát itt találták, és folytatták termesztését. A honfoglalás idején a Kárpát-medence keleti részén szórványosan, a Dunántúlon nagyobb területeken termesztettek búzát az itt élő népek. Ismeretes, hogy a XVIII. századi iratokban a búzát „életnek” is nevezték. Az összes termesztett növény közül a búzát tartják a legrangosabbnak, és nagy területeken termesztik. Ahhoz, hogy szép és egészséges búza teremjen, fontos volt a talaj előkészítése. A legfontosabb talajművelő eszköz az eke, amelynek fölépítésétől, illetve tökéletességétől sok függött. Az idős földművesek azt tartják, hogy búza alá nem szabad mélyen szántani, mert attól kukacos lesz a földje.

A hagyományos paraszti gazdálkodásban a búza vetésének az időpontjához és műveléséhez több hiedelem fűződik, amelyek a termesztés végső kimenetelét, sikerét voltak hivatottak előmozdítani. Pénteki napon nem kezdték el a vetést a naphoz fűződő előítéletek miatt. A vetés kezdéséhez alkalmas időpontnak a holdtöltét tartották, mert akkor majd a zsákok is tele lesznek aratáskor. A csávázást megelőzésnek szánták a gabonaüszög és más betegségek ellen, és a vetés előtti napon végezték. Különféle növényi betegségek kisebb-nagyobb mértékben csaknem minden évben megtámadták és károsították a búzavetéseket.

Az aratás folyamata

1. A vetés

A tarlós gabonaneműek vetőmagjának a magágyba helyezését vetésnek nevezik. A hagyományos paraszti gazdálkodásban a búza vetésének időpontjához és műveletéhez több hiedelem fűződik. Pénteki napon nem kezdték el a vetést a naphoz fűződő előítéletek miatt. Amikor pedig vetni kezdtek, tilos volt a kenyérsütés, nehogy üszkös legyen miatta a termés. De nem volt szabad vetni Üszögös Péter napján sem, mert az ezen a napon végzett vetés megüszkösödött. Tisztán népi eredetűek azok a termőnapok, amelyek természeti jelenségekkel vannak meghatározva, mert ezek helyi megfigyelésen nyugvó tapasztalatok. A naptárak e természeti megfigyeléseket szentek napjaihoz és ünnepnapokhoz kötötték, a nép pedig a növények virágzásához vagy levélhullatásához, a madarak vagy mezei állatok első feltűnéséhez. A vetőmagnak mindig más határrészről hagytak búzát. A vetőmagnak szánt gabonát külön aratták és csépelelték. A **csávázást** megelőzésnek szánták a **gabonaüszög** és más betegségek ellen¹.

A vetés nyugodt, ütemes munka volt, amit nem volt szabad elsietni. Vigyáztak, hogy ne vessenek túlságosan szélesre, mert akkor ritkán kelt a vetés². Úgy tartotta a közmondás: „*Ritka vetésnek vékony aratása!*”³ Ez a munka egyike a legkényesebbeknek, sok gyakorlatot és mindenekelőtt érzéket kívánt. A jó vetőt nem csak megbecsülték, de igyekeztek tanulni is tőle.⁴

2. Gyomirtás

A kézi gyomlálás a hazai búzafajták megszokott művelete. A gyomlálás a leányok és fiatal asszonyok dolga volt.⁵ Ha a gyom fölverte a vetést, akkor csoportosan kimentek a mezőre, és így végezték a gyomirtást, amit isztikézésnek is neveznek. Az isztike egy szerszám. Kapanyél végére egy hosszú hegyes vasat erősítenek, és azzal a gyomnövény gyökere alá tudnak nyúlni, hogy elvágják. Ezt általában a szuróka nevű gyomnövénynél alkalmazták és még ma is alkalmazzák. Másfajta gyomnövénynél csak sima kézi gyomlálást alkalmaztak, nem használtak szerszámot.

¹ Kovács Endre. Földművelés egy Bácskai magyar faluban. – Budapest-Újvidék: Mikes Kiadó, 1993. – 25. old.

² Bocz Ernő. Szántóföldi növénytermesztés. – Budapest: Mezőgazda Kiadó, 1976. – 70. old.

³ Margalits Ede. Magyar közmondások és közmondásszerű szólások. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1995. – 22. old.

⁴ Bocz Ernő. Szántóföldi növénytermesztés. – Budapest: Mezőgazda Kiadó, 1976. – 45. old.

⁵ Véghe József. Aratás. A hagyományos paraszti gazdálkodás ismeretanyaga és szókincse. – Budapest: Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattár, 1964. – 56. old.

3. A búza érése

„*A zabot sárba, a búzát porba, a tengerit jó időbe kell vetni*” – mondták a régi öregek. A búza érésének szakaszait így határozták meg: Szent György-nap (április 24.) táján szárba indul a vetés, májusban kihányja a fejét, Vid napján (június 15.) abbahagyja a növekedést, Péter-Pálkor (június 29.) tartották szemmel, mert a hiedelem szerint akkor szakad fel a szára, és utána hamar bekövetkezik az érése.⁶ Ha sárgulni kezdtek a búzatáblák, akkor ezt mondták: „*Szökülnek a búzák, küszöbön az aratás*”. Ha pedig nagyon meleg volt, gondba estek: „*...Hirtelen érnek, apadt lesz a szem*.” Éréskor a kalászosok „*fejet hajtanak*”. Az aratás kezdetét úgy állapították meg, hogy a letépett kalászt szétdőrsölték a tenyerükben. Ha körömmel be lehetett nyomni a búzaszemeket, és a színe szép sárga volt, akkor kezdődött az aratás.

4. Az aratás

Az aratás előtti napon mindenki templomba ment, hogy imádságban hálát adjanak az Istennek, hogy megkezdődhet az aratás. A nagygazdák, akiknek sok volt a földjük, aratókat fogadtak fel. Az aratók fizetsége mindig gabona volt. A szegényebb családok így biztosítottak maguknak elegendő gabonát télére. Harmadába arattak, vagyis a gazdáé volt a gabona 2/3-a, a munkásé pedig az 1/3-a. Azonban voltak olyanok is, akik maguknak arattak.

Már korán reggel a szomszédok, családtagok együtt indultak el a mezőre. Amikor kiértek a földekre, először megkötötték a kötelet. Azért kellett korán kimenni a mezőre, mert csak harmatos búzából tudtak kötelet kötni. Ezután szalonnát sütöttek és megreggeliztek. Ha jókedvű volt a társaság, nótázással indult a munka.

Az aratást meghatározott időben kellett elvégezni, mert máskülönben a szem kipergett belőle, és ez nagy veszteséget jelentett a gazdának.⁷

Az aratásnál két fontos eszközt használtak: a kaszát és a sarlót. Már Magna Hungáriában is sarlóval arattak.⁸ A kaszások mentek elől, ők kaszálták, aratták a gabonát. A kaszás mindig férfi volt, utána ment a marokszedő, aki nő is lehetett, és a kéveköto, aki szintén férfi volt. Aratásra a kaszára különféle formájú kaszatakarárt, csapót erősítettek. Kétféle változata volt: az árpa aratásánál kisebbet, a búzánál nagyobbbat használtak.⁹ Ez azért volt fontos,

⁶ Dömötör Tekla. Régi és Magyar népszokások. – Budapest: Tankönyv Kiadó, 1980. – 150. old.

⁷ Balassa – Ortutay. Magyar Néprajz. – Corvina Kiadó, 1979. – 89. old.

⁸ Magyar néprajz I.2. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 2009. – 71. old.

⁹ Surányi Béla. A Kárpát-medence népi földművelő gazdálkodása. – Debrecen: DE Néprajzi Tanszék, 2005. – 107. old.

hogy a magas növésű gabonát segítse lehárítani, rendre fektetni. Fontos volt, hogy kaszálásnál a búza ne a földre, hanem az álló búzára essen. (Rend: amit a kaszás félkör alakú suhintással a kaszájával le tud vágni.) Ha több kaszás volt, egymás mellett bizonyos távolságban haladtak egymás után. A haladás csusszanó tág lépéssel történt, csusszanva mentek, mindig a bal láb volt elől. Időközönként megálltak kaszát fenni. Ezek a régi aratási szerszámok a mai napig megmaradtak.¹⁰

5. Kaszafenés

A derékra erősített tartóban volt a víz és a kaszakő. A kasza nyelét kissé megdöntve a földre támasztották, kinyújtott bal kézzel megfogták a kaszapengét, és jobb kézzel gyors mozdulatokkal végigfenték a kasza élet. Ez egy szusszanásnyi pihenőt is jelentett. A déli pihenő alatt pedig kalapálták a kaszát. Ebédre, déli pihenőre a közelben aratók hazamentek az állatokat ellátni és ebédelni, megpihenni, kaszát kalapálni. Délben a falu a kaszakalapálástól volt hangos. Ez a ritmus, zene uralkodott a faluban, hozzátartozott az aratási hangulathoz, ahogy ütemesen verték a kasza élet. Akik messze arattak, és nem mentek haza ebédelni, azok a magukkal vitt, a földbe, a barázda partjára beszúrt üllőn, a határban verték ki a kaszát.

Aratáskor délben mindig volt pihenő. A nehéz munkában elfáradtak, enni is kellett, és a nagy hőségben nem volt jó aratni, mert az érett gabona kipergett volna.

6. Marokszedés

A kaszasokat a marokszedők követték. Sarlóval, hajolva szedték fel a learatott gabonát. Egy marok kb. annyi levágott gabona, amennyit egy ember lehajolva, kinyújtott karjával testéhez szorítva fel tud emelni. Az összefogott markot egy kicsit megigazították, földhöz verték az alját, hogy egyenes legyen a „segge”. Ez csak ritkán sikerült, mert igyekezni kellett az arató után. A marokszedőnek akkor is nehéz dolga volt, ha a gabona megdőlt, vagy a sok eső és zivatar összekuszálta. A kaszáló nem tudott szép rendet vágni, mert összekuszálódott, ezért nehéz volt kibogozni, így a marokszedés lassan ment. A markot a renddel ellenkező irányba fektették le a tarlóra¹¹. Voltak olyan

¹⁰ Balassa Iván. A határainkon túli magyarok néprajza. – Budapest: Gondolat Kiadó, 1989. – 21. old.

¹¹ Úr Sándor. Mezőgazdasági alapismeretek. – Ungvár: Intermix Kiadó, 2006. – 53. old.

marokszedők, akik hátrafelé haladva szedték a markot, kinek mi volt a jobb, mi állt jobban a keze ügyébe.¹²

7. Kévekötés

A marokszedés után a kötözés következett. Minden harmadik-negyedik maroknál egy kötelet terítettek le, és ebbe 2–3 vagy 4 markot tettek bele, majd jött a kötöző, aki bekötötte a kévét. A köteleket még télen készítették el rozsszalmából, amit kézi cséppel csépeltek ki, hogy a szára épen, szépen megmaradjon. Ha szép magas volt a búza, és nem volt elegendő kötél, akkor ott helyben csináltak. Két összemaroknyi búzát vettek, a kalászos végén keresztbe helyezték és megfordították, csomót vettek vele: úgy mondták, hogy papucsot csinálnak. Ezt terítették le, ebbe rakták a markokat és kötötték meg.

8. Keresztrakás

A megkötött kévékből kereszteket vagy félkereszteket raktak a tarlón. A kévét kereszt alakba, a kalással befelé rakták. Majd az aratás után a kereszteket felhordták az udvarra és asztagba rakták.

9. Cséplés

A cséplés az aratás után következett, amit a cséplőgép végzett. Ha a falunak nem volt cséplőgépe, akkor a szomszéd faluból hozatták, miután hazahordták a búzát és asztagokba rakták. A cséplőgép mindenki udvarára felment, és az udvaron ment végbe a cséplési folyamat¹³. Általában az asszonyok vágták le a sarlóval a kévéről a kötelet, a férfiak pedig belerakták a gép dobjába a búzát, amit a gép már búzaszem formájában adott ki.

10. Gereblyezés.

Ezután a learatott földet, a tarlón elmaradt kalászkokat nagygereblyével összegereblyézték, ez volt a gereblyezés. Ezt legtöbbször hazavitték az apró állatoknak, tyúkoknak, ludaknak. Otthon az udvaron szétszórták, abból csipegetett a baromfi.

Akármilyen nehéz és fárasztó munka volt az aratás, este a napi munka befejeztével mindig énekszóval mentek haza a fiatalok. Messzire lehetett hal-

¹² Balassa Iván. A magyar gabonatermelés néprajza. – Debrecen: Oktatási segédlet a KLTE Néprajzi Tanszékének kiadványa, 1990. – 45.old.

¹³ Ortutay Gyula. Kis magyar néprajz. – Budapest: Biblioteka Kiadó, 1958. – 66. old.

lani éneküket. Minden idős adatközlő azt mondta, nehéz volt a munka, de jókedvvel csinálták, értelmét, eredményét látták. Az egész évi megélhetésnek, a biztonságos jólétnek ez volt az alapja.

Az aratás 2 hónapig is eltartott, attól függött, hogy engedte az idő. Az aratást aratási bállal ünnepelték meg, amit a falu egyik legnagyobb csűrjében, vagy pajtájában tartottak. A bálozókat cigányzenészek szórakoztatták.

Az aratással kapcsolatos szokásokat, hiedelmeket már csak nagymamáinktól, dédnagymamáinktól ismerhetjük meg. A Mi Atyánkban is azért könyörgünk, hogy Isten adja meg a mindennapi kenyerünket. Dédnagymamám mindig arra tanított, hogy a kenyeret becsüljük meg, mert Isten megbüntet bennünket, ha nem ezt tesszük. Vigyázni kellett az asztal letörlésénél is, hogy kenyérmorzsa ne kerüljön a földre, csak a kezünkbe lehetett beleseperni. Soha nem dobtuk ki a kenyeret a szemétbe, hanem az állatokkal etettük meg és etetjük meg ma is.

Az aratással kapcsolatos szakszavakat két szempont szerint kategorizáltam:

1. eredetük szerint

a) szláv eredetű szavak: *barázda, rend, csávázás, kalász, pajta, gereblye, cséplés.*

b) ótörök eredetű szavak: *tallózás, tarló, aratás.*

c) finnugor eredetű szavak: *kötél, aratóbál.*

d) ősi ugor eredetű szavak: *marok, marokszedés.*

e) ismeretlen származású szavak: *csűr.*

f) bizonytalan eredetű szavak: *kéve, üszök, kéverakás.*

2. szerkezetük szerint:

a) egyszerű szavak – *csávázás, cséplés, tallózás, rend, barázda, tarlóra, üszök, kalász, marok, kéve, kötél, aratás, pajta, csűr, gereblye.*

b) összetett szavak – *kéverakás, marokszedés, aratóbál.*

c) toldalékos szavak – *csávázás, cséplés, tallózás, rendre, tarlóra, üszkös, aratás, pajtában, csűrjében.*

Nagyon fontos, hogy ezek a kifejezések, hiedelmek és szokások megmaradjanak az utókor számára. A kasza, a fenőkö lassan múzeumi tárgy lesz, az aratógazda, a rendet vágó legény, a marokszedő leány már-már a népdalokban él csupán, és megőrzésre szánt népi emlék az aratókoszorú meg az aratóünnep. A mezőgazdaság üzem lett, arató-cséplő kombájnnak járják a sokhektárnyi gabonátáblákat, s ömlik az aranylón sárga szem a kombájn mellett haladó tehergépkocsiba. A szalmát sem kell már marokkal szedni, szép nagy

téglákba formálja, préseli a mindentudó gép. Talán már csak a pipacs piroslik és a búzavirág kéklík a nagy kalásztengerben, vagy már az sem, kiirtották a gyomot puszító vegyszerek. Persze, nem sírjuk vissza a rekkenő hőségben suhogó kaszát, a gépek gyorsabban, gazdaságosabban dolgoznak, és kímélik a másutt nélkülözhetetlen emberi erőt. Meg aztán maradt még dimbes-dompos púposhátú föld elég, ahol a gép tudománya csődöt mond, s ahonnan aratáskor még messzire hallik a kaszaélhez súrlódó fenőkö zizegése.

Gyűjtőmunkám során megbizonyosodtam, hogy nagyon fontos foglalkoznunk ezzel a témával, mert jelenünkben már nem használatosak azok az aratási folyamatok, műveletek, amelyeket kézzel, kaszával és sarlóval végeztek. Gépesített világban élünk, ahol sokszor már nincs szükség a kétkezi munkára.

Szomorú az a tény, hogy a mai fiatalokat ezek a dolgok nem érdeklik. A fiatalabb nemzedékek nem figyelnek oda a hagyományok megőrzésére. Szeretném, ha megérténék, hogy miért is lenne fontos ez ma a számunkra, hiszen lassan már nem lesznek olyan emberek, akik ezeket a régi hagyományokat elmesélik nekünk. Múltunkkal foglalkozni kell, mert akinek jelene van, annak múltja is van.

Az öreg nénikkel és bácsikkal való beszélgetéseim során rájöttem arra, hogy ezek az emberek milyen értékeket is hordoznak magukban. Csak az a nagy kérdés, hogy mi meg tudjuk-e továbbra is őrizni ezeket az értékeket? Voltak olyanok, akik nevetve mesélték el, hogyan is ment végbe régen az aratás, sőt, még el is tudták énekelni azokat a népdalokat, amiket akkor énekeltek. De voltak olyanok is, akik könnybe lábadt szemmel emlékeztek vissza, hogy mennyire másak voltak akkor az emberek, hogy mennyire megváltozott a világ.

Szakirodalom:

1. Balassa–Ortutay. Magyar Néprajz. – Corvina Kiadó, 1979. – 89. old.
2. Balassa Iván. A határainkon túli magyarok néprajza. – Budapest: Gondolat Kiadó, 1989. – 21. old.
3. Bocz Ernő. Szántóföldi növénytermesztés. – Budapest: Mezőgazda Kiadó, 1976. –70. old.
4. Dömötör Tekla. Régi és Magyar népszokások. – Budapest: Tankönyv Kiadó, 1980. – 150. old.
5. Kovács Endre. Földművelés egy Bácskai magyar faluban. – Budapest-Újvidék: Mikes Kiadó, 1993. – 25. old.

6. Magyar néprajz I.2. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 2009. – 71. old.
7. Margalits Ede. Magyar közmondások és közmondásszerű szólások. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1995. – 22. old.
8. Ortutay Gyula. Kis magyar néprajz. – Budapest: Biblioteka Kiadó, 1958. – 66. old.
9. Surányi Béla. A Kárpát-medence népi földművelő gazdálkodása. – Debrecen: DE Néprajzi Tanszék, 2005. – 107. old.
10. Végh József. Aratás. A hagyományos paraszti gazdálkodás ismeretanyaga és szókincse. – Budapest: Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattár, 1964. – 56. old.

GULYÁS MÁRK

(magyar nyelv és irodalom szak, 2. évfolyam)

PÁRVÁLASZTÁSI ÉS LAKODALMI SZOKÁSOK AZ UNGVÁRI JÁRÁSI TÉGLÁSON

Summary

The topic of my year paper is mate choosing and wedding traditions in the village Teglash, Uzhhorod district. The aim is to collect the old traditions of mate choosing, engagement and wedding customs are to be found in Teglash, and how these customs and traditions have changed nowadays as well. Being the rising generation, we have to cultivate our spiritual heritage and preserve it for posterity, since this is the only way to make room for our nation in the future.

Key words: traditions, mate choosing, engagement, origin, wedding, customs.

Анотація

Тема дослідження - заручини та весілля, насамперед, весільні обряди та звичаї в с.Тийглаш Ужгородського району. Багато людей вважає, що не важливо зберігати наші звичаї та традиції. Мета статті – дослідити традиції про заручини та весілля та порівняти їх з тими традиціями, які були давно, а також спостерігати, як ці обрядизмінилися. Слід зазначити, що слова, пов'язані з темою, формують групи. Можна зауважити, що найбільше слів слов'янського походження. Дуже мало слів турецького та латинського походження. Важливим є збереження традицій.

Ключові слова: традиції, обряди, звичаї, заручини, весілля, походження.

Felgyorsult világunkban sajnos egyre több ember vallja azt, hogy fölösleges dolog a hagyományok őrzése. De szerencsére még maradtak olyanok is, akik valamilyen módon, ösztönszerűen vagy tudatosan, de őrzik őseinktől örökölt szokásainkat, hagyományainkat.

A hagyomány a nemzet emlékezte. E nélkül nem érezhetjük magunkat otthon a világban. Pedig gyakran idézzük Tamási Áron mondatát: *„Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne...”* (Tamási Áron: Ábel Amerikában). Otthonvilágunk kialakításában, azonosságunk megőrzésében segítenek a hagyományok.

Tanulmányomban a párválasztási és lakodalmi szokásokat vizsgáltam Tégláson. Azért választottam ezt a témát, mert foglalkoztat a népművészet, elsősorban a néptánc, a népzene, és így közelebbről is megismerhettem szülőfalum régebbi és mai kultúráját. Célom volt a témával kapcsolatos minél hitelesebb anyag gyűjtése azért, hogy a régi, nagyszüleim korában még élő lakodalmi szokások ne menjenek teljesen feledésbe, őrződjenek meg az utáunk következő generációnak is.

Külön ki szerettem volna térni a lakodalmat megelőző régi párválasztási szokásokra. Az adatközlőktől megtudtam, hogy milyen alkalmak nyíltak akkoriban az ismerkedésre. Ezek közül szeretnék most bemutatni néhányat, hiszen az élet nagy állomásai közül a házasságkötés az, amelyhez a legtöbb színes, érdekes, szép hagyomány és hiedelem fűződik. Ez természetes is, hiszen egy-egy házasságkötés sok embert érdekel, sokat beszélnek a házasulandó fiatalokról, véleményt nyilvánítanak róluk, komoly vagy tréfás formában jó tanácsokkal látják el őket, és nem utolsósorban részt vesznek a lakodalomban.

Fonó

Falunkban az őszi, téli esték rendszeres társas munkája volt a fonó, amely elsősorban a fiatalok számára a munka melletti szórakozást, az ismerkedést és a párválasztás lehetőségét jelentette.

Esténként – szombat és vasárnap kivételével – egy-egy háznál összegyűltek a lányok és asszonyok, hogy fonót rendezzenek. Mindig megbeszélést, hogy melyik este kinél mennek.

A fonó este 6 órától éjfélig tartott. A legények minden este felkeresték a fonóházat, és szórakoztatták az ott összegyűlt lányokat, asszonyokat. Ha a fonóban valamelyik lány elejtette a fonalát, és ezt egy legény felvette, akkor a

leánynak ki kellett váltani egy csókkal. Hazafelé menet a legények elkísérték a lányokat aszerint, hogy ki kinek tetszett.

Tollfosztó

A tollfosztók ideje jellemzően a téli időszakra esett. A tollfosztó a lányok, asszonyok társas munkája volt. A tollfosztókat általában október-november környékén rendezték, a mezői munkák végeztével. A tollat az asszonyok nagy becsben tartották, mivel ezzel bélelték a párnákat, dunnákat. A fosztókban általában legények is megjelentek, akik sokszor daloltak, táncoltak a lányokkal.¹

Gyűjtésem során ismerkedtem meg az alábbi érdekes történettel. A honfoglalás korából és az ezt követő századokból már vannak leírások arról, hogy hogyan is történtek a házasságkötések. Gardízi (1050–1052 között író perzsa történettudós) a következőket írta a magyarok házasságkötéséről: *„Leánykérés alkalmával az náluk a szokás, hogy amikor a leányt megkérik, vételárat visznek a leány gazdagságával arányban, több vagy kevesebb állatot. Amikor a vételár meghatározására összeülnek, a lány atyja a vőlegény atyját a saját házába viszi, és mindent összegyűjt, amije csak van cobolyból, hermelinből, mókusból, nyestből és a róka hasán lévő prémből, a brokát ruházatokkal és mindenféle bőrrel egyetemben tíz bőrruhára válót, és egy szőnyegbe göngyölítve a vőlegény lovára kötözi, és hazaküldi őt.”* (Czeplédi Károly fordítása).²

A témában kutatva tudtam meg én is, hogy a lakodalmi szokások a szellemkultusszal állnak kapcsolatban. A szertartás minden jelene arra irányul, hogy a rossz, ártó szellemeket távol tartsák a háztól, a jókat pedig odacsalogassák. Ilyen a tánc, a menyasszony éjfél utáni ruhacseréje, a menyasszonyi tánc körülállása, az, hogy a vőfély bottal jár, vigyáz a menyasszonyra.

Stafíring

Valaha nagy jelentősége volt, hogy mennyi hozománya van a férjhez menő lánynak. Régen egy lány hozománya lehetett borjú, bútor, ágynemű (párna, dunna, lepedő stb.), azonban ma már egy lány hozománya lehet bútor, edények, kézimunkák, házi szőttesek, amelyeket a menyasszony és a családja aprólékos munkával hosszú időn át készít. Természetesen akadhat olyan tárgy is, ami akár a dédszüllőktől maradt.³

¹ Bacskai Béla. Lakodalmas népszokások Kárpátalján. – Ungvár: Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 2008. –

² Dömötör Tekla. Magyar népszokások. – Budapest: Corvina Kiadó, 1972. –

³ Bacskai Béla. Lakodalmas népszokások Kárpátalján. – Ungvár: Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 2008. –

A lakodalmi népköltészet rendkívül gazdag. Ezek között elsőként kell említenünk a vőfélyverseket. Ebből szeretnék egy kis ízelítőt adni melléklet formájában.

A gyűjtésem elsődleges célja az volt, hogy ezeket a gyönyörű emlékeket megmentsük a feledéstől, legyen még miről mesélni az unokáinknak is. A gyűjtés megkezdése előtt megismerkedtem a téma gazdag szakirodalmával. Érdekes volt összehasonlítani a helyi szokásokat azokkal, amelyekről a könyvekben olvastam.

A gyűjtés során az adatközlők számos régi történetet elmeséltek, amelyek velük történtek meg egykor, vagy még régebben, az ő nagyszülei fiatalkorában. Ezek a gyűjtésem legértékesebb elemei, ezeket kell őriznünk.

A szertartáshoz sok hiedelem is fűződik, ami a lakodalmi szokások pogány eredetére is utal. Ilyen például:

- Ha a násznép temetési menettel találkozik, akkor az szerencsétlenséget hoz az új párra;

- Ha esik az eső lakodalom napján, akkor a menyecske sírós lesz;
- Ha a menyasszony fejéről leesik a fátyol, akkor már nem tiszta (ártatlan);
- Cigánnyal találkozó násznép szerencsés lesz.

Szülőfalum, Téglás lakodalmi szokásait a következő mozzanatok alapján dolgoztam fel:

- Az ismerkedés fő alkalmi és az udvarlás;
- Lakodalom (előkészületek, esküvő, vacsora, menyasszonyi tánc).⁴

Rossz látni, mennyi népszokást elfeledtünk. A miénk, mégis mára ismeretlen számunkra. Lenyűgözött, hogy mennyire sokszínű a magyar hagyományvilág, és ezek azok az útmutatások, amelyekre büszkék lehetünk. Kötelességünk ápolni szellemi örökségünket, és továbbadni az utókornak, hiszen ez az egyetlen útja annak, hogy nemzetünknek a jövőben is helye legyen a nagyvilágban.

Szakirodalom:

1. Botlik József–Dupka György. Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján.
2. Dömötör Tekla. Népszokások költészete; A magyar néphit és népszokások Kelet és nyugat között; Magyar Népszokások – az emberi élet fordulópontjai.

⁴ Bacsikai Béla. Lakodalmi népszokások Kárpátalján. – Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség. Ungvár, 2008.

3. Móricz Kálmán – Nagydobrony című tanulmány – ebben nagydobronyi szokásokat mutat be. Ez utóbbit vettem alapmunkaként az összegyűjtött anyag feldolgozásánál, csoportosításánál.
A párválasztás, a lakodalom című fejezetben részletezi, hogy nagyanyáink idejében hogyan udvaroltak. Mivel Nagydobrony nem messze terül el szülőfalumtól, ezért szokásai is nagyban hasonlítanak.
4. Bacsikai Béla. Lakodalmas népszokások Kárpátalján.

Melléklet

A lakodalmi vőfélybeszédnek egyik legünnepélyesebbike a menyasszony-búcsúztató. Ha a párválasztásnál nem a kölcsönös szerelem, hanem inkább gazdasági, anyagi érdekek voltak a főszerepben, akkor különösen őszintén hangzott a menyasszony búcsúja szüleitől, testvéreitől, rokonaitól. Az egyik legszebb búcsúztató éneket Kodály Zoltán gyűjtötte a Nyitra megyei Menyhén 1909-ben:

*„Felnőtt az út mellett két szál majoránna
Nem szeretyi földjét, el akar bujdosni,
A naptól, a hódtól búcsút akar venni.
Búcsúzz, Ágnes, Búcsúzz, apádtó, anyádtó,
Apádtó, anyádtó, lejanybaratyidtó,
Lejanybaratyidtó, lejany-temagadtó!”⁵*

Szülőfalumban, Tégláson napjainkban ezt a menyasszony-búcsúztatót használják:

*„Most a hegedűnek némuljon zengése,
A sarkantyúnak is szűnjön a pengése,
Mert búcsúzásomnak most leszen kezdése.
Legyünk csendességbe, míg leszen végzése.
A mátká búcsúzik édes szüleitől,
Szívéből szeretett jó testvéreitől,
Szólana, de nem tud, látom bús arcáról,
Én tehát elmondom, mit elméje gondol.
Legyünk türelemmel, nemes kompánia.
A gyermeksuttogás szűnjön oda hátra.*

⁵ Dömötör Tekla. Magyar népszokások. –Budapest: Corvina Kiadó, 1972

...

*Kedves édesanyám, most már hozzád térek,
Míg új hajlékomba tetőled elvisznek.
Áldást Istentől én tereád kérek,
Ameddig e földön világodat éled.
Drága szülőanyám, látom, miként indulsz,
A sírástól talán soha meg nem vidulsz
Ismerem a te gyenge anyai szívedet,
Ismerem asszonyi erőtlenségedet.
Azt fogod sajnálni, engem mint neveltél,
Emlődből tápláltál, szélből is őriztél.
Kedves édesanyám! Ne epeszd magadat,
Engedj el engem, kedves leányodat.
Boldogan folyjanak napjai éltednek,
Mert hű anyám voltál nekem, gyermekednek.
Rátaláltam immár szerető páromra,
Eddigi hajlékom újjal cserélem ma.
Isten fizesse meg néked mind azokat
Az énmellettem tett dajkálásaidat.
Vigyen fel téged ezekért a mennybe,
Vigadj te szüntelen örök dicsőségben.
Végte ré fordítsad könnyes szemeidet,
Édes jó anyádnak add oda kezedet,
Kedves édesanyám, a te jószágodat,
Dajkálkodásaidat,
Isten fizesse meg! Csókold meg most őtet.”*

Asztalhoz ültetés

*„Tisztelt vendégsereg, foglaljanak helyet,
Terítve az asztal, mindenki leülhet.
Ott künn a konyhában zaklat a szakácsné,
Ha még soká várunk, mind elpuhul a lé.
A legényeknek is viszket már a talpa,
Hogy az ételt-italt gyorsan bekortyolja,
És hogy ezt a sok leányt mind megforgathassa.,
Itt állanak körülöttem szépen szolgálatba.*

*Kegyeskedjenek hát helyre telepedni,
Ételből, italból, ami lesz részt venni.
És hogy jó levestel vessék meg az ágyat,
Kívánok szívemből igen jó étvágyat.
Szíveskedjenek hát helyre telepedni,
A muzsikásunk úgyis kezd már melegedni.
Ami tőlem telik, mindent elkövetek,
Hogy jó étvággal egyenek kelmetek.”*

Most pedig következzen néhány a különféle ételek tálalásakor elmondott vőfélyversek közül:

Leves felköszöntő

*„Itt van az első tál étel, felhoztam,
És hogy el ne ejtsem, mindig imádkoztam.
A szakácsnék által jól megfűszerszámoztam,
Bors, sáfrány, gyömbérrel jól meg is szóztam.
Örülök, ha tálát visznek le üresen,
Így a vendégek hasa nem marad üresen.
Lássanak hát hozzá, uraim, már frissen,
Jó étvággal kívánom szívesen.”*

Pecsénye feladásakor

*„Itt a jó pecsenye szegfűvel, babérrel!
Egyen ebből ki-ki, míg bír magával.
Nem régen beszéltem egy nagy óriással,
Kinek mind kétszebe tele volt tallérral.
Bámulatra méltó vala kövérsége,
Mivel tudom, hogy volt már vagy hét felesége,
Kérdeztem, mitől van jó egészsége?
Mire azt felelte, pecsenye volt az ő elesége.
Egész életében mindig ilyenén élt,
Sok libát, sok kacsát, csirkét felmetélt.
Hogy hát kelmetek is kövérek legyenek,
Ezen pecsenyéből jó sokat egyenek.”*

Káposzta feladása

„Halljunk szót uraim, mondok egy újságot,
De ki is ne nevetné ezt a furcsaságot?
Kergették a disznót, a fazékba mászott,
A szakácsasszonyunk rögtön belevágott.
De nem késett vele, mert megkopasztotta,
Íme itt a disznó ebbe a káposztába.
Akinek nem tetszik, hagyja itt a tálba,
Majd kiürítjük mi, amúgy hamarjába.
Káposzta a magyaroknak híres eledele,
Kegyelmeteket is megkinálom vele.
Szakácsné asszonyunk húst is rakott bele,
Szeretném, ha annak, enyém lenne fele.
Itt a jó káposzta, érdemes vendégek,
Az asztalra teszem elfogyasztás végett.
Tűznél főtt, de azért nem hideg, nem meleg,
Kívánok utána erőt, egészséget!”

NOVIKOVA BEATRIX

(magyar nyelv és irodalom szak, 3. évfolyam)

KOVÁCS VILMOS IRODALMI NÉVADÁSA A HOLNAP IS ÉLÜNK CÍMŰ REGÉNYBEN

Summary

Material's acquisition has been conducted since 2014. The analysis of literary-artistic anthroponomy has been made on the basis of card index, which numbers 52 fixations of name variants. The data file has allowed finding out structural types of literary-artistic anthroponomy in the novel, its quantitative characteristics and functions. The structure of anthroponyms is diverse; there are mono-component, two-component and multi-component names among them. The main method of research is descriptive; to determine the structure of literary anthroponyms statistical method is used.

The paper consists of the introduction, 2 chapters, conclusions and the list of reference. The introduction reveals the methods of research, the aim and the topic. The first chapter deals with literary-artistic anthroponomy, the scholars, who investigated the issue and linguists and writers who criticized Kovach's work. The main characters, who are met most frequently in the novel, are analysed in the second chapter. The conclusions about social and political situation in Transcarpathia of that time are made.

Key words: anthroponomy, card-index, research methods, novel, linguist, writer.

Анотація

У статті представлено літературно-художню антропоніміку, історіографію дослідження, роботи лінгвістів та письменників, які займалися цим питанням, які написали критику щодо твору В. Ковача. Також

аналізуються ті герої, яких ми зустрічаємо найчастіше в романі та зроблені висновки, щодо стану тогочасного соціально-політичного стану на Закарпатті. Аналіз літературно-художньої антропонімії виконаний на базі картотеки, яка нараховує 52 фіксації варіантів імен. Картотека дозволила виявити структурні типи літературно-художньої антропонімії в романі, їх кількісні характеристики та функції. Структура антропонімів відзначається різноманітністю, серед них є однокомпонентні, двохкомпонентні та полікомпонентні назви.

Ключові слова: антропоніми, картотека, метод дослідження, роман, лінгвіст, письменник.

A kárpátaljai magyar irodalom méltán egyik leghíresebb alkotója Kovács Vilmos, akinek számtalan örökérvényű költeménye jelent meg, amelyek különféle tematikát dolgoznak fel. Nem csupán a költészetben alkotott nagyot, ismereteseek prózai művei is. Ezen alkotások egyik gyöngyszeme a *Holnap is élünk* című regény. Érdekes megvizsgálni az író névadási szokásait. Tanulságos az is, hogy a szereplők különböző beszédhelyzetekben hogyan szólítják meg egymást, hogyan említik egymást társadalmi pozíció, kor, beszédhelyzet viszonyában, a családi és baráti kapcsolatok tükrében. A regény 52 szereplős, behatóbban a főszereplők, Somogyi Gábor és Popovics Márta alakjával foglalkoztam. A gyűjtött anyagot leíró és statisztikai módszerrel dolgoztam fel, rendszereztem. Vizsgáltam az egyes szereplők helyét a társadalomban, a társadalmi ranglétrán fölé-, alá- és mellérendelő kapcsolatokban, baráti és családi viszonyokban.

Az irodalmi névadás alapjait a magyar nyelvtudományban Kovalovszky Miklós rakta le az 1934-ben megjelentetett, több kiadást megért *Az irodalmi névadás* című tanulmányával. Kovalovszky Miklós rámutat az írói nevek kutatásának fontosságára. Több jelentős szempontot is kiemel az irodalmi névadással kapcsolatban, de egyfajta tanácsot is ad az íróknak, hogyan adjanak jó és találó nevet szereplőiknek. Rámutat arra, hogy „...az irodalmi névadásnak arra kell törekednie, hogy az a képzethangulat, amelyet az alak neve mint szimbólum bennünk kelt, ne változzék meg, hanem megegyezzzék azzal a benyomással, amelyet a hős egyénisége tesz ránk, mikor már megismertük, és egész jelleme előttünk áll.”¹ Kovács Ágnes megfogalmazza azt, hogy az

¹ Kovács Vilmos. *Holnap is élünk*. – Uzgorod: Kárpáti Kiadó, 1965. – 234 old.

irodalmi névadás esetén motivált nevekről van szó, vagyis a név és a személyiség kapcsolata fontossá válik névadáskor.² Görömbei András, Gál József és Pál György cikke a kárpátaljai magyar irodalomról, ill. Kovács Vilmos munkásságáról szól. Pál György szerint Kovács Vilmos regénye briliáns alkotás, ami nagy hatással volt a későbbi nemzedékre. Hiszen a Holnap is élünk írója által „elhintett magból sarjadt ki az „új hajtás”, a Forrás-nemzedék (Benedek András, Balla Gyula, Vári Fábián László, Fodor Géza, Zseliczki József és mások), akik Kovács szellemi vezérsége alatt, (...) buzdításaival és bátorításával komoly harcot vívtak a magyar „szép szóért”, az anyanyelvért, a magyar nyelvű oktatás ügyéért az 1960-as évek második felében”³.

Feltehető a kérdés: fontos-e foglalkozni az irodalmi névadással, és ha igen, akkor miért? Természetesen fontos, hiszen a név maga az ember, és „minden név viselőjének szerves tartozéka, lényegének, jellemének foglalatja, melynek sajátos színe, értéke van előttük”. „A név a személynek nemcsak egyszerű, közömbös jele, hanem valóságos szimbóluma, sőt mondhatjuk, vele elválaszthatatlanul egy, létezésének és egyéniségének foglalatja.”⁴

A regény főszereplője Somogyi Gábor, akinek jellegzetesen kárpátaljai magyar család- és keresztnévet ad az író. Fiatal festő, akit letartóztattak és elítéltek koholt vádak alapján, majd utólag rehabilitáltak. Szabadulása után új életet szeretne kezdeni, a festészetben akarja megvalósítani önmagát. Az átélt szörnyűségekről még a legjobb barátainak sem mesél semmit. Nézetei, életvitele miatt konfliktusba keveredik néhány magasabb rangú pártfunkcionáriussal. Negatívan viszonyul azokhoz a kollégákhoz, akik a festészetet pénzszerzésre használják fel. Szerinte a művészet fő feladata a valóság élethű ábrázolása, s nem arra hivatott, hogy a párt céljait szolgálja. Magánélete „zavaros”, nem mindenki képes elfogadni őt olyannak, amilyen. Az ő neve fordul elő a regényben a legtöbbször, 454-szer. Gábor szerepén keresztül tökéletesen be lehet mutatni mindegyik szereplőt, hiszen vele, róla és hozzá beszélnek a legtöbbet.

Nevének a következő változatai fordulnak elő: Gábor 269-szer. Ez a fajta udvarias megszólítás használatos mind a baráti körben, mind mukatársai körében. A barátai közül a következő szereplők nevezik így:

² Kovács Ágnes. Az irodalmi névadás identitásképző szerepéről, a nevek poétikai motiváltságáról Elek Artúr prózaművészetében. – Budapest: Kiadja a Petőfi Irodalmi Múzeum és a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvtudományi Intézetének Tudományos Ülésszaka, 2009.

³ Pál György. Mai irodalmunk Kárpátalján // Acta Hungarica VI. évfolyam, 1995. – Ungvár: Ungvári Állami Egyetem Hungarológiai Központ, 1997. – 161–166.old.

⁴ Kovalovszky Miklós. Az irodalmi névadás. – Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1934.

Győző egyszer: „*Gábor se itta meg*”. **Anna** tizennyolcszor: „*Komor gondolatai vannak, Gábor*.” **Márta** huszonkétszer: „*És akkor biztosan elbotlik benne az a piszkos kis emberke, az a bizonyos Tóth Kálmán tanár úr. Jó, Gábor?*”. **Miska bácsi** négyszer: „*Itt mindig ittak, Gábor. A különbség csak az, hogy most már nem hitelbe isznak*.” **Gizike** hatszor: „*Vigyázz, Gábor, az öreg bal lábakkal kelt*”. **Ildikó** egyszer: „*Gábor! – Az Ildikó hangjában kérlelés volt*”. **Tóni** hétszer: „*A Gábor elmélete szerint, ahogy ő számítja az időt, te még kisdédóvóba jársz, és azt éneked, hogy: Debrecenbe kéne menni...*”. **Csibi** egyszer: „*Szervusz, Gábor*”. **Béla** egyszer: „*Hanem mondok én neked valamit, Gábor. Furcsa magyar vagy te, hogy így nyilatkozol a fajtádról*”.

Munkatársai közül: **Lenti** egyszer: „*Gábor, hallod?*”. **Zágonny** négyszer: „*Nézd, Gábor. Nálunk a művészet közügy. És a művész élete is az*”. **Réti** háromszor: „*Nézd, Gábor, ez olyan dolog, hogy az ember sohasem tudhatja...*”. **Kantos** kétszer: „*Nem jönne le ma este hozzám, Gábor?*”.

Gabikámnak 50-szer nevezik. Ilyen formában nemcsak a barátai, hanem ismerősei és a festőszövetség tagjai is nevezik:

Barátai: **Margit**, Gábor testvére hatszor: „*És tudod, Gabikám, hogy hozzánőttek ezek a képek azoknak a szívéhez, akik őrzik őket?*”. **Béla** kétszer: „*Következő nincs, Gabikám. Ez már gyűrűs. Bemutattam a szüleimnek is*”. **Tóni** huszonhétszer: „*Egyszerűen csak azért nem mentem be hozzátok, Gabikám, mert nagyon rosszul éreztem volna magamat köztetek*”. **Csibi** kétszer: „*Sok mindenre inspirálhatja az embert. Igaz, Gabikám? Meg aztán minden valamire való művész iszik*”. **Ildikó**, a felesége háromszor: „*Te mindig túl sokat gondoltál magad felől, Gabikám. Ezért nem vetted észre, hogy más nem is voltál, csak függelék*”. **Győző** kétszer: „*Állj ide, Gabikám, és tartsd a tenyeredet, hadd lépjek bele*”. **Gizike** egyszer: „*És egyáltalán, nem tudsz te semmit, Gabikám*”.

A szövetség tagjai:

Lenti nyolcszor: „*Gabikám, drága egyetlen barátom, te nagy vagy, de nem értesz semmit az absztrakt művészethez...*”. **Réti** egyszer: „*Igen, Gabikám*”. **Kantos** kétszer: „*Különben ma igazad volt, Gabikám, de nem kellett úgy nekimenni az öregnek*”.

A kornak megfelelően Somogyi elvtársnak is szólítják: 49-szer. Csak a hivatalos közegben jelenik meg az megszólítási forma: **Kantos** egyszer: „*Mint tudjuk, arról van szó, hogy levelet kaptunk Somogyi elvtárs maga-*

tartásáról, amely nem fér össze szövetségünk szervezeti szabályaival.” **Reiner** huszonkétyszer: „Korszakot alkotunk, Somogyi elvtárs. Amit csinálunk, az kihat az egész emberiség sorsára.”. **Valko**, nyolcszor: „Én is megkaptam azt a bizonyos... okmányt, és mivel Somogyi elvtárs nálam dolgozik...”. **Mazur**, négyszer: „Somogyi elvtárs, kívánja, hogy ismertessük az említett okmányt?”. **Tóni**, hatszor: „Én nem ismerem a Somogyi elvtárs politikai múltját, jelenleg azonban lojális elvtársnak tartom.”. **Instruktor**, nyolcszor: „De szerintem azok, akik a hegy lábánál állanak, azok legalul vannak, Somogyi elvtárs.”.

Somogyi néven 41-szer. Ilyen hivatalos formában csak a munkatársai, főnökei, a festőszövetség tagjai, illetve magasabb pozíciójú emberek szólítják. **Táborparancsnok** hétszer: „Innen nem menekülhetsz, Somogyi...”. **Réti** ötször: „Somogyi, Somogyi... Várjon csak, nem a volt fűszeresnek a fia?”. **Valko** ötször: „Maga adta be ezt a válási hirdetést, Somogyi? – kérdezte és kitette az asztalra a negyedívnyi papirost.”. **Mazur** tizennégyszer: „A minősítés nem a maga dolga, Somogyi.” **Instruktor** négyszer: „De szerintem azok, akik a hegy lábánál állanak, azok legalul vannak, Somogyi elvtárs. **A bútorüzem igazgatója** kétszer: „Na jó, Somogyi. Ateista, azt mondja?” **Vaszilij Ivánovics** kétszer: „Maga nem figyelte meg, Somogyi, hogy minden orvos korlátolt? Hát mit gondol ez, a számtantanárok az égből potyognak?” **Az orvos** egyszer: „Ne mosolyogjon, Somogyi. Komolyan beszélek. Maga idegromcs. Jól ismerem ezt a diagnózist.”. **Bokros** egyszer: „Mára elég, Somogyi.”.

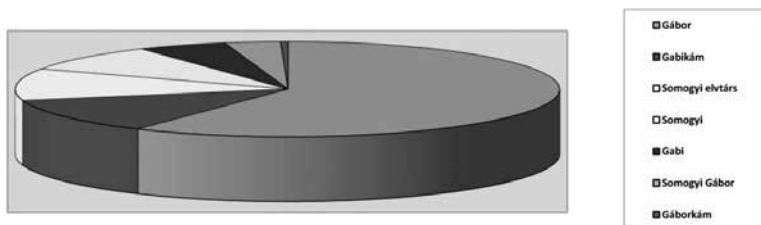
Gabi 27-szer: **Barátai: Miska bácsi** ötször: „Na gyere, Gabi – mondta Miska bácsi. – Nem szeretem hallgatni a háborús történeteket.”. **Tóni** háromszor: „Gabi, gyere már ki egy percre.”. **Margit** hétszer: „Túl szigorú vagy magadhoz meg mindenkihez, de tudod, én hiszek benned, Gabi.” **Béla** kétszer: „Ember vagy, Gabi. Ha nem sietnék, most megcsókolnám az ülökédet is.”. **Ildikó** háromszor: „Te vagy a hibás, Gabi. Én nem maradtam le. Te hagytál ott.”. **Győző** egyszer: „Szevasz, Gabi.” **A szövetség tagjai: Zágony** egyszer: „Na gyere, Gabi!”. **Kantos** szintén egyszer szólítja: „Te Gabi. Ha véletlenül valaki kérdezné, már egy hete nem láttuk egymást.”

Somogyi Gábor 15-ször. A barátai közül Tóni és Ildikó szólítják így, illetve Gábor is így nevezi meg magát bemutatkozáskor.

Somogyi úrnak 3-szor szólítja Ildikó. Ez az ő szájából gúnyosan hangzik.

Gáborkám 2-szer: **Béla** egyszer: „Szevasz, Gáborkám. Merre jártál?”. **Zágony** egyszer: „Arra akarlak megkérni, Gáborkám, hogy térj észhez.”

Névváltozatainak előfordulásának száma oszlopdiagramon kimutatva:

A következő szereplő **Popovics Márta** fiatal belgyógyász. Az emberek kedvelik, hiszen mindig kedves és nyugodt. Gábor is azért kerül hozzá közel, mert soha sem oktatja ki, mindig figyelmesen végighallgatja, nem akarja megváltoztatni. Gábort első perctől Márta tengerzöld szeme fogta meg, ilyen tiszta szemű emberrel még nem találkozott. A lány édesanyjával és testvérével él együtt. Az anyja furcsa természetű nő, de Márta gyermeki szeretettel és megértéssel viszonyul hozzá. Ő az egyetlen olyan női szereplő, aki olyanak fogadja el a főhőst, amilyen. Megérti eszméit. Szándéka őszinte, jelleme tiszta, igazi társa a festőnek. Alakján keresztül **Kovács Vilmos a férfi–nő viszonyról vallott felfogását is kifejti**. Márta neve összesen 176-szor fordul elő a következő alakokban:

Márta 158-szor. Így szólítják a barátai és ismerősei. Az orvosnő bemutatkozáskor így nevezi meg magát, kétszer: „*Monjda inkább, hogy Márta. Így sokkal egyszerűbb és természetesebb.*”. **Gábor** hatvanegyszer nevezi így: „*Semmit, Márta. Csak vergődöm. Én két kép között mindig vergődöm.*”. **Gizike** tízszer említi így, nem közvetlenül hozzá beszél, hanem róla beszél valakinek: „*Gábor! Te... Neked megtetszett Márta.*”. **Tóni** kilencszer: „*A harmadik vád pedig, amelyik aztán betetőzi az egészet az, hogy elhagytad a családodat, erkölcsileg lezüllöttél, részegeskedsz, különböző rossz hírű nőkkel, legújabbban pedig Mártával tartsz fenn szerelmi viszonyt...*”. **Győző** egyszer említi: „*Te, csakugyan van köztetek valami Mártával?*”. **Miska bácsi** egyszer szólítja: „*Látja, Márta? Ajánlom magának, hogy az első perctől kezdve vegye a kezébe ezt a Gábor gyereket, mert néhány év múlva ő is magácska nélkül megy ihleni.*”

Mártika 11-szer. Először egy nő említi ilyen alakban a rendelőben, egyszer: „*Nagyon rendes kis nő ez a Mártika – magyarázta valakinek egy testes asszonyosság, aki éppen most lépett ki a rendelőből.*”. **Az író** narrátorként egyszer: „*Mártika, a nagyon rendes kis nő az asztalnál ült és írt.*”. **Tóni** hatszor: „*Keze-*

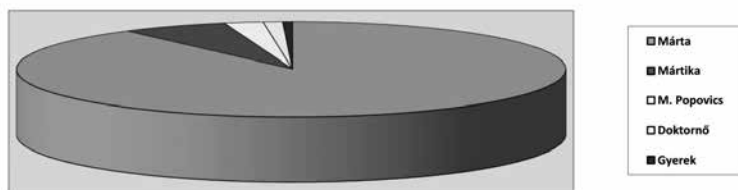
det csokolom, Mártika – mondta Tóni és tétován felállt.” **Miska bácsi** háromszor: „Tessék leülni, Mártika – mutatott Miska bácsi az üres székre

M. Popovics alakban 4-szer fordul elő, s így csak az **író** ír róla: „*M. Popovics, belgyógyász, rendel...*”

Doktornő 2-szer. **Gábor**, amikor megismerkedett Mártával, doktornőnek szólította kétszer: „*Igen. Tudja, kedves doktornő, festő vagyok és ősz van.*”

Gyerek 1-szer. **Gábor** egyszer gyerekeknek nevezi: „Te gyerek, te! Hiszen te megfagytál.”

Névváltozatainak előfordulásának száma oszlopdiagramon kimutatva:

A különböző korokban írt művek első és legfontosabb érdeme, hogy feltárják előttünk az elmúlt évek titkait. Ahhoz, hogy a kor varázsát az olvasó át tudja élni, az író különböző eszközöket használ fel: például a táj aprólékos ábrázolása, a kor jellegzetes hagyományainak és öltözködésének a bemutatása, sajátos kárpátjai nevek használata. Kovács Vilmos névadásának vizsgálatával betekintést kaphatunk az ábrázolt korszak társadalmi-politikai-földrajzi közegébe. A nevek megegyeznek a XX. század közepének kárpátjai viszonyokban használt neveivel. Például olyan neveket ad a szereplőknek, mint:

– magyar értelmiségiek neve: Miska bácsi, Somogyi Gábor, Bokoros, Lenti, Tóni stb.;

– városi szereplők neve: Kantos Pityu, Réti Gyula, Zágony Elek, Rétiné stb.;

– falusi szereplők neve: Kacsó Imre, Bak Ignác, Bak Viktor, Tóth Kálmán, Árpai stb.. Ezek a családnevek az író szülőhelyének, Gátnak a jellemző vezetéknevei.

– vezető pozícióban lévő pártfunkcionáriusok neve: Mazur elvtárs, Belov instruktor, Valko elvtárs, Reiner elvtárs. Ebből az tűnik ki, hogy vezető beosztásba ritkán kerültek magyar nemzetiségűek.

A vezetéknevek szempontjából Kovács Vilmos regényében összesen 18 féle családnév található: 18 férfi és 4 női szereplő családnéve. 33 keresztnév, 10 becenév, 4 ragadványnév fordul elő a regényben (Margit – Moszat, Tóni –

Nyurga vagy Tóbiás, Zágony Elek – Pucika). Ebből 14 női, 19 férfi keresztnév van. Tanulságos összevetni a férfi- és a női szereplők arányát, kitűnik, hogy jóval több a férfiszereplő, mint a nő. Ebből arra a következtetésre juthatunk, hogy az ábrázolt kor társadalmi-politikai életében a nő háttérbe szorult, és hogy a női emancipáció csak jelszó volt az ábrázolt korban.

Kovács Vilmos regényét olvasva hű képet kapunk a múlt század közepének kárpátaljai viszonyairól, a magyar értelmiség életéről. Nem véletlen, hogy a Holnap is élünk c. regényt a kárpátaljai magyar értelmiség sorsregényeként tartjuk számon.

Szakirodalom:

1. Gál József. Kovács Vilmos: Holnap is élünk. // Acta Hungarica IV–V. évfolyam, 1993–1994. – Ungvár: Ungvári Állami Egyetem Hungarológiai Központ, 1997 –78-83. old.
2. Görömbei András. A kárpátaljai magyar irodalom fő sajátosságai. // Acta Hungarica VI. évfolyam, 1995 – Ungvár: Ungvári Állami Egyetem Hungarológiai Központ, 1997 – 153-160. old.
3. Kovalovszky Miklós. Az irodalmi névadás. – Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1934.
4. Kovács Vilmos. Holnap is élünk. – Uzsgorod: Kárpáti Kiadó, 1965 – 234 old.
5. Kovács Ágnes. Az irodalmi névadás identitásképző szerepéről, a nevek poétikai motiváltságáról Elek Artúr prózaművészetében. – Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum és a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvtudományi Intézetének Tudományos Ülésszaka, 2009.
6. Pál György. Mai irodalmunk Kárpátalján. // Acta Hungarica VI. évfolyam, 1995. – Ungvár: Ungvári Állami Egyetem Hungarológiai Központ, 1997 –161-166. old.
7. Így éltünk Kárpátalján. Kortárs. // <http://home.hu.inter.net/kortars/0202/kovacs.htm>

POLITIKA

BIHARI CSABA,

a Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszék tanára

A MOSZKVAI PUCCS EGY DIPLOMATA VISSZAEMLEKEZÉSÉBEN

Summary

The paper deals with the disintegration of the Soviet Union. The last days of the Soviet Union's history began on 19 August 1991, with the unsuccessful coup in Moscow. The aim of the coup was the prevention of the disintegration of the Soviet Union, but finally it caused the downfall of the empire. It's eventually self-inflicted the downfall of the empire. The events of the not-so-distant pasts we can see through the eyes of the consul of Hungary in Kiev, András Páldi who talks about the coup in his memoirs. The three days of the coup in Moscow changed the history of East Europe and Ukraine.

Key words: András Páldi, Gorbachev, coup d'état, Soviet Union, Ukraine.

Анотація

Мета статті – вивчення особливостей розпаду Радянського Союзу. Останні дні Радянського Союзу розпочалися 19 серпня 1991 року з невдалим переворотом в Москві. Метою перевороту було запобігання розпаду Радянського Союзу, але в кінцевому рахунку це призвело до розпаду імперії. Ці не далекі події ми можемо побачити очима консула Угорщини в Києві, Ондраша Палді, який говорить про переворот у

своїх мемуарах. Три дні державного перевороту в Москві змінили історію Центральної Європи і Східної Європи, включно і України.

Ключові слова: Андраш Палді, Горбачов, державний переворот, Радянський Союз, Україна.

Az 1991 augusztusában végrehajtott moszkvai puccs célja egy konzervatív fordulat segítségével a Szovjetunióban zajló reformfolyamatok visszafordítása volt. Az átépítés (peresztrojka) ugyanis egyet jelentett volna a Szovjetunió föderatív berendezkedésű állammá való átalakulásával, az egyes tagállamok nagyobb fokú önállóságával együtt.

Az események azonban nem várt fordulatokat hoztak. A puccs ideje alatt éppen az a Borisz Jelcin állt ki Gorbacsov és reformprogramja mellett, aki a legnagyobb politikai ellenfele volt. Mégis Jelcin volt az, aki a tüntető tömegek élére állva sikerrel akadályozta meg a puccsistákat abban, hogy tervüket véghezvigyék. Az államcsíny mégis célt ért, hiszen sikerült megakadályozni a szövetségi szerződés augusztus 20-ra tervezett aláírását, azonban a puccs sikertelensége egyet jelentett a Szovjetunió lassú összeomlásával. A puccsot követően Moszkvába visszatérő Gorbacsov már nem rendelkezett tényleges politikai hatalommal, a Szovjetunió Kommunista Pártja is betiltásra került, és a tagköztársaságok is sorra kiáltották ki függetlenségüket.¹ Ezek a közel-múltbéli események meghatározó jelentőségűek voltak a mai Ukrajna történelmének, függetlenedésének időszakában.

Az államcsínyről és a Szovjetunió végnapjairól már számos visszaemlékezés látott napvilágot, dokumentumok is megjelentek, és természetesen könyvtárnyi szakirodalom áll már rendelkezésünkre ahhoz, hogy elmélyüljünk a peresztrojka és a glasznoszty időszakának történetében. Ezek közül most szeretném bemutatni azt, hogy miképpen látta az eseményeket az 1991-ben már független Magyarország Kijevben diplomáciai szolgálatot teljesítő főkonzulja.

Páldi András 1986-tól látta el a főkonzuli teendőket Kijevben, majd Ukrajna függetlenné válása után (1991. december 1.) nagykövetként képviselte Magyarország érdekeit a már független Ukrajna fővárosában. Visszaemlékezésének címe sokat sejtet: *Egyre távolabb Moszkvától. Egy dip-*

¹ Észtország – augusztus 20. Oroszország – augusztus 21. Ukrajna – augusztus 24. Belorusszia (Belarusz) – augusztus 25. Moldova – augusztus 27. Azerbajdzsán – augusztus 30. Kirgizisztán – augusztus 31. Üzbegisztán – augusztus 31.

lomata kijevei emlékei 1986–1992. A kötet egészéről nem kívánok szólni, mindössze azokra az eseményekre térek ki a dolgozatban, amelyek magával a puccsal, illetve annak közvetlen következményeivel foglalkoznak. Ezek a kötet 139–151. oldalán találhatóak, vagyis egy 12 oldalas részletről lesz szó jelen dolgozatban.

A következőkben a moszkvai puccs rövid eseménytörténetét foglalom össze a rendelkezésemre álló szakirodalom alapján, majd áttérek a Páldi-féle visszaemlékezés tartalmi ismertetésére.

A puccs eseménytörténete

Mielőtt 1985-ben Gorbacsov hatalomra került, a Szovjetuniót olyan személyek vezették, akik hajlott koruk miatt alkalmatlanok voltak a szovjet megállam irányítására. A szakirodalomban Gorbacsovot megelőzően Jurij Andropov az egyetlen szovjet párt- és állami vezető, aki megpróbált megoldást keresni az évtizedek alatt felhalmozódott problémákra:²

- a politikai és gazdasági irányítás demokratizálásának hiánya;
- a Nyugat és a Kelet közötti technológiai-technikai szakadék növekedése;
- a gazdálkodás egészének reformja: az öngazgatás és piaci ösztönzők kombinációja révén;
- a párt morális tekintélyének helyreállítása, harc a korrupció és az alkoholizmus ellen, a munkafegyelem megszilárdítása.

A Szovjetunió korábbi vezetői az olajexportnak köszönhetően jelentős bevételekkel tudták javítani a költségvetést. Azonban éppen 1985–1986 folyamán a kőolaj hordónkénti ára 30-ról 12 dollárra esett, ami a költségvetést mintegy 10 milliárd dollárral rövidítette meg. További dollármilliárdokba került a közép-európai szovjet érdekszférába tartozó államok belső békéjének szavatolása. A helyzetet az sem javította, hogy Gorbacsov alatt kiszélesítették a szabadságjogokat (amelyeket az 1977-es alkotmány egyébként is garantált – sajtó-, vallás- és szólásszabadság).³

Mielőtt belekezdenénk a puccs történéseinek összefoglalásába, nézzük meg, hogyan határozza meg a szakirodalom az államcsíny fogalmát. A Horváth Jenő által szerkesztett Világpolitikai lexikon 28. oldalán az alábbiakat olvashatjuk az államcsíny címszó alatt: „**államcsíny** – az államhatalom bir-

² Krausz Tamás. A Szovjetunió története. – 197. old.

³ I. m. – 200. old.

tokosának olyan aktusa, amely az alkotmányos rend (államforma) jogtalan megváltoztatását, az alkotmány kijátszását célozza, illetve eredményezi. Az államcsíny végrehajtója legtöbbször a hadseregre támaszkodik. Eltérően a forradalomtól, amely nagy tömegek által támogatva alapvető társadalmi-politikai változásokért küzd, az államcsíny szűk hatalmi elit által „fentről” végrehajtott hatalomváltás.”⁴

Az 1991. augusztus 19–21. között végbement események kimerítik az államcsíny fogalmát, hiszen katonai erő alkalmazásával kívánták megváltoztatni a fennálló rendet, ill. visszafordítani azokat a folyamatokat, amelyek a Szovjetunióban 1985-től kezdődően elindultak. Ezek közül a legfontosabb az ún. átépítés (peresztrojka) és a nyíltság (glasznoszty) voltak. Az átépítés folyamata lassan haladt előre, a kitűzött célokat rendre nem sikerült elérni, azonban a nyíltságnak köszönhetően néhány év alatt olyan társadalmi folyamatok zajlottak le, amelyek gyakorlatilag forradalmi eseményeket eredményeztek a puccsista törekvésekkel szemben.

A puccs, amely a Rendkívüli Állapot Állami Bizottságának (GKCSP) megalakulásával indul el, olyan emberek terve volt, akiket korábban egytől-egyig Mihail Gorbacsov nevezett ki vezető tisztségekbe.⁵

A puccsiták három dolgot tettek, amivel kimerítették az államcsíny fogalmát:

- magukhoz ragadták a hatalmat;
- betiltották a sztrájkokat, tüntetéseket;
- bevezették a cenzúrát.

A puccsisták azonban nem rendelkeztek megfelelő programmal, és Kenéz megfogalmazása szerint „szánalmasan alkalmatlanok voltak a vezetésre, híján mindenfajta karizmának és politikai érzéknek. (...) Sajtótájékoztatójuk, amelyen nevetségessé tették magukat, mivel tehetetlen, részeges és rémült embereknek mutatkoztak, látványosan demonstrálta a régi rend csődjét.”⁶

Ma már tudjuk, hogy 1991. július 29-én Novo-Ogarjovóban tárgyalt egymással Mihail Gorbacsov, Borisz Jelcin és Nurszultan Nazarbajev kazah pártvezető, a szövetségi szerződés három főszereplője. Rögzítették az aláírási procedúra összes részletét, és megegyeztek azokban a személyi változásokban, amelyek az augusztus 20-i ceremónia után váltak volna esedékessé. Elbocsá-

⁴ Horváth Jenő (szerk.). Világpolitikai lexikon. – 28. old.

⁵ Kenéz Péter. A Szovjetunió története a kezdetektől az összeomlásig. – 362. old.

⁶ I. m. – 361. old.

tották volna Vlagyimir Krjucskov KGB-vezetőt, Dmitrij Jazov védelmi minisztert, Valentyin Pavlov miniszterelnököt, Borisz Pugo belügyminisztert, Gennagyij Janajev alelnököt és a nomenklatura számos más figuráját. A vacsora után Jelcin állítólag a következőket mondta: „*Az az érzésem, hogy Krjucskov minden szavunkat hallja.*” Mint később kiderült, Jelcinnek igaza volt, mivel utóbb előkerült a találkozóról készült KGB lehallgatási jegyzőkönyv.⁷

A puccs kitervelésére 1991. augusztus 17-én kerülhetett sor, amikor Krjucskov néhány vezető pártfunkcionáriust látott vendégül: Janajev alelnök, Bolgyin, az Általános Osztály vezetője, mellettük Jazov marsall, a védelmi miniszter és helyettese, Varennyikov tábornok is jelen voltak. Gorbacsovot hermetikusan elzárták a külvilágtól. Egyesek már a halálhírét terjesztették, a forroszi pihenőhelyet a KGB egységei őrizték⁸.

Mihail Heller a Szovjetunió végnapjait tárgyalva megjegyzi, hogy Moszkvában már a puccsot megelőzően is kettős hatalom létezett, amelynek két főszereplője Gorbacsov és Jelcin volt. Az orosz össznépi elnökválasztás nyomán Borisz Jelcin lett az orosz tagköztársaság legitim vezetője (1991. június 12.)⁹.

Gorbacsovot a készülő államcsínyről jóval az események előtt értesítette George Bush, az Amerikai Egyesült Államok elnöke, ő azonban semmibe vette a figyelmeztetést, és augusztus 6-án családjával elutazott a Krímbe.

A Krausz Tamás által operettpuccsnak nevezett államcsíny ideje alatt a katonák egyszerűen nem tudták, hogy mit kellene tenniük Moszkva utcáin. Mivel a lakosság sem támogatta a rendkívüli bizottság akcióját, végül Jelcin és a tüntetők győztek, megvédve ezáltal a peresztrojkát, a puccs bukásával azonban a Szovjetunió sorsa is megpecsételődött.¹⁰

Gorbacsov maga is foglalkozik memoárjában a puccs napjaival. A GKCSF-ről (Rendkívüli Helyzetek Állami Bizottsága) leírja, hogy miután a puccsisták magukhoz akarták ragadni a hatalmat, Gorbacsov egészségügyi állapotára akartak hivatkozni, hivatalos orvosi igazolást azonban nem sikerült szerezniük.¹¹

Jelcint egyszerre méltatja a peresztrojka melletti kiállása miatt, és elítéli, mert véleménye szerint kulcsszerepe volt a Szovjetunió sírjának megásásában: „Nem maradhat említés nélkül Borisz Jelcin megalkuvás nélküli fellépése a

⁷ Dalos György. Gorbacsov. – 231. old.

⁸ Klaus-Rüdiger Mai. Mihail Gorbacsov. – 304. old.

⁹ Mihail Heller – Alekszandr Nyekrics. Orosz történelem II. kötet. – 639. old.

¹⁰ Krausz Tamás. A Szovjetunió története – 208. old.

¹¹ Gorbacsov. Szemtől szemben önmagammal. – 397. o.

GKCSP ellen. Az összeesküvők győzelme évtizedekre visszavetette volna az országot, nehezen megjósolható súlyos következményekkel. De volt az éremnek egy másik oldala is: nagy eltökéltséget mutatva a puccsistákkal szemben, akik az ország fejlődését visszafordították volna, Jelcin nem volt képes időben megállni – ugyanazzal a lendülettel és könyörtelenséggel harcba szállt a szövetségi államiság ellen is, mintha az lett volna a fő veszély Oroszország szuverenitására nézve.”¹²

Hellerrel szemben Kenéznél azt olvashatjuk, hogy bár Gorbacsovról eleinte azt feltételezték, hogy együttműködött a puccsistákkal, az események egyáltalán nem az ő szándékai szerint történtek.¹³ Érdekes, hogy a Heller munkája után 10 évvel később megjelent kötetben már felmentik Gorbacsovot azon vádak alól, amelyek a Szovjetunió széthullásáért őt és reformprogramját tették felelőssé: „Habár Gorbacsov és tanácsadói számos hibát elkövettek, a megoldásra váró problémák súlyossága nem az ő számlájukat terhelte, hanem a szovjet rendszer következménye volt”¹⁴.

Kenéz megjegyzi, hogy a puccsistáknak nem volt igazából Gorbacsoval bajuk, ellenszenvet se tápláltak iránta, csak a reformjait akarták visszavonni, és abban reménykedtek, megnyerhetik az ügyüknek. Miután nem volt hajlandó melléjük állni, házi őrizetbe helyezték. A puccsisták legkomolyabb ellenfele nem is Gorbacsov, hanem Jelcin volt. Érdekességgént említi, hogy Jelcin mellett többnyire a magasabb végzettségűek álltak a tankok mellett. A munkások és a lakosság nagy többsége nem mert beleszólni saját sorsa alakításába, nem ehhez voltak ugyanis szokva. „A szovjet emberek nem szoktak hozzá, hogy aktív szerepet játszanak országuk politikájának alakításában.”¹⁵

Krjucskov még a puccs előestéjén elrendelte Gorbacsov és családja teljeskörű megfigyelését. A „Virradat” objektum¹⁶ szolgálati naplóját Dalos György ebből a szempontból egyedülálló forrásnak tartja, amiből részleteket is közöl. Részletes lista áll a rendelkezésünkre arról, hogy a 111-es és a 112-es mikor, hol volt és mit csinált. 111-es számmal jelölték Gorbacsovot magát, 112-essel pedig feleségét.¹⁷ Dalos Györgynél¹⁸ azt is olvashatjuk, hogy Gor-

¹² I. m. – 397. old.

¹³ Kenéz Péter. A Szovjetunió története a kezdetektől az összeomlásig. – 362. old.

¹⁴ I. m. – 363. old.

¹⁵ I. m. – 376. old.

¹⁶ A foroszi villát nevezték Virradatnak.

¹⁷ Dalos György. Gorbacsov. – 20-21. old.

¹⁸ I. m. – 14. old.

bacsovot 1991. augusztus 18-án, 16:30-kor vágta el a külvilágtól, ekkor öt személy kereste fel váratlanul. Ezek:

1. Jurij Plehanov, a legmagasabb állami tisztségviselők biztonságáért felelős KGB-csoportfőnökség vezetője;
2. Valerij Bolgyin, az elnöki hivatal vezetője;
3. Oleg Baklanov, a Védelmi Tanács helyettes elnöke;
4. Oleg Senyin, a párt Központi Bizottságának helyettes titkára;
5. Valentyin Varennyikov tábornok, védelmi miniszterhelyettes, a szovjet szárazföldi erők főparancsnoka.

Dalos könyvében közli Gorbacsov visszaemlékezését a foroszi eseményekkel kapcsolatban: „Egyszerűen feljöttek az emeletre, leültek, majd megint felpattantak, meglehetősen pofátlanul... Aztán leültünk. Megkérdeztem, mi szél hozta őket. Baklanov kezdte, de végül Varennyikov beszélt a legtöbbet. Senyin hallgatott. Bolgyin egyszer szólt közbe: „Mihail Szergejevics, tényleg nem érti, milyen a helyzet?” – Te seggfej – mondtam neki – jobb, ha csöndben maradsz. Talán azért jöttél, hogy kiselőadást tartsál nekem az ország helyzetéről? (...) A látogatók két variációt javasoltak: vagy átadom Janajevnek teljes hatáskörömet és hozzájárulok a rendkívüli állapot kihirdetéséhez, vagy elnökként lemondok. (...) Mondtam nekik, tudhatták volna, hogy se az egyiket, se a másikat nem fogom megtenni. „Államcsínyt visztek véghez, ami alkotmány- és törvényellenes. Ez olyan vállalkozás, amely vérfürdőhöz vagy polgárháborúhoz fog vezetni. (...) Ami engem illet, én keményen és hevesen beszéltem velük. Ők azt hajtogatták, hogy elfáradtam, túlhajtottam magam. Egészségi állapotomat ecsetelték, különösen Baklanov beszélt sokat erről a témáról. Emlékeztettem őket, hogy augusztus 20-án alá kell írni az uniós szerződést. Válaszuk erre: „A szerződés aláírására nem fog sor kerülni.”¹⁹

Miután Gorbacsov megértette a küldöttséggel, hogy nem áll kötélnek, azok távoztak és visszautaztak Moszkvába.

Másnap (augusztus 19-én) reggel hat órakor az állami rádióban Gennagyij Janajev alelnök közleményét sugározták: „Mivel M. Sz. Gorbacsov egészségi állapota folytán nem tudja ellátni a Szovjetunió elnökének tisztségét, ezennel én vettem át a Szovjetunió elnöki hivatalát.” Ezt követte a Rendkívüli Helyzet Állami Bizottságának nyilatkozata a hatalomátvétel részleteiről.²⁰

¹⁹ I. m. – 15–16. old.

²⁰ I. m. – 18. old.

Az orosz kormányépület (Fehér Ház) elfoglalását a Mennydörgés hadműveletnek kellett volna végrehajtania, erre azonban nem került sor. Az épület körül csaknem 60 ezer ember tüntetett. A puccs harmadik napján a hadműveletet lefűjték. Mivel a puccs nem járt sikerrel, a puccsisták keresni kezdték a lehetőséget a helyzet normalizálására, ezért 1991. augusztus 21-én újra felkeresték Gorbacsovot, aki a telefonösszeköttetés helyreállítását követelte a látogatóktól, s meg is kapta, amit kért. Először Jelcinnel, Nazarbajevvel, Kravcsukkal, a Kreml parancsnokával és George Bushsal beszélt.²¹

A letartóztatott puccsisták egybehangzóan azt vallották a vizsgálat során, hogy Gorbacsov végig tudott a szervezkedésükről, és foroszi látogatásuk után rájuk hagyta, mit tegyenek. Ha sikerrel jártak volna, akkor melléjük áll, ha nem, akkor viszont a puccsisták feleltek volna mindenért.²² Azt is érdemes megjegyeznünk, hogy Heller a puccsot színjátéknak tekintette, a puccs bukását pedig részben azzal magyarázta, hogy a hadsereg katonai vezetői nem álltak a puccsisták mellé, így próbálkozásuk eleve bukásra volt ítélve.²³

A Szovjetunió ettől az eseménytől kezdve már nem volt egységes állam, inkább tetszhalott állapotban várta a december 8-i eseményeket, amikor az orosz, ukrán és belorusz államfők bejelentették, hogy a Szovjetuniót megszüntetik. Ez a puccs már sikerrel járt.

Páldi visszaemlékezései

Mivel az emlékiratok a szerző személyes élményeiről készülnek, egy korszak eseményeit az írók saját szemszögükből mutatják be. Mivel a memoár megírása és az események megtörténte között több év, akár évtized is eltelhet, így számos olyan pontatlan információt is kaphatunk, amelyek nem szándékos ferdítések, hanem az emlékek elhalványulásának következményei. Hasonlóképpen fenntartásokkal kell tehát kezelnünk a Páldi András által megírt visszaemlékezést is.

Páldi leírja, hogy a Szovjetunió belül sejthető volt, hogy a legfelsőbb vezetésben készülnek valamiféle konzervatív fordulatra, ezért nem tartotta azt váratlan eseménynek²⁴: „A rendkívüli állapotot bejelentő közlemény szövegére reggelizés közben figyeltem fel. A televízió bemondójának túl hivatalos és kissé riadt szövegmondása szűrődött csak át a másik szobából, de ahogy

²¹ I. m. – 2 3. old.

²² Mihail Heller – Alekszandr Nyekrics. Orosz történelem II. kötet. – 641. old.

²³ I. m. – 642. old.

²⁴ Páldi András. Egyre távolabb Moszkvától. – 137. old.

felugrottam és meghallgattam, azonnal megértettem, hogy fontos folyamatok indultak el. (...)

A közleményekből kiderült, hogy a rend és a biztonság fenntartására hivatkozva a hadsereget is készek felhasználni. Első gondolatom az volt, hogy Ukrajna is a Szovjetunió része, ezért valószínűleg nem maradhat ki a rendkívüli állapot rendelkezéseiből. (...)

A Janajev-féle bizottság fellépése zavart okozott, senki se tudta, hogy pontosan mi történt Moszkvában. Megjegyzem, a nyugati tévénezők, és a budapestiek is többet tudtak a moszkvai eseményekről, mint mi Kijevben, mert a tévé a nyilatkozatok, közlemények felolvasásán kívül – a régi hagyományoknak megfelelően – csak zenét sugárzott.”²⁵

A főkonzul visszaemlékezéséből kiderül, hogy Ukrajnában valamelyest jobb volt a helyzet, mert még a rendkívüli állapot bevezetésének napján Leonid Kravcsuk pártvezető beszédet mondott. Nyugalomra intett, és szavaival az akkor még igencsak gyerekcipőben járó ukrán szuverenitást erősítette meg. Az, hogy Ukrajnában nem vezették be a rendkívüli állapotot, Páldi szerint kulcsfontosságú esemény volt az ukrán függetlenség létrejöttében: „Ez volt az első eset, amikor a Szovjetunió tagköztársasága, Ukrajna, szuverenitási nyilatkozatának megfelelően nem fogadta el a központ utasításait és fontos, de kockázatos lépést tett a függetlenség felé vezető úton. Mégis úgy éreztük, hogy Ukrajna elnökének még tovább kellett volna mennie, hiszen a moszkvai eseményeket nem minősítette, se el nem ítélte, se nem támogatta.”²⁶

Belső informátorokra hivatkozva Páldi azt is elmondja, hogy még aznap összeült az Elnökség, azonban halogató taktikát választottak, a Legfelsőbb Tanácsot nem hívták össze, az események kapcsán pedig nem nyilatkoztak. A vezetés kommunista tagjai ugyanis „azt hangoztatták, hogy a válságból csak kemény emberek vezetésével lehet kijutni.” Végül a Legfelsőbb Tanács összehívását augusztus 26-ra halasztották el, amivel viszont már a RUH (Ukrán Népi Mozgalom) nem értett egyet. A RUH szerepét egyébként is kiemeli, ekkorra ugyanis Ukrajnában komoly politikai tényezőként van jelen, és hatalmas tömegeket képes megmozgatni. A RUH vezetői is azt követelték, hogy mielőbb hívják össze a Legfelsőbb Tanácsot: „A puccs első napjának délutánján a moszkvai televízió közvetítette a puccsisták sajtókonferenciáját. Azóta sokszor felidéztek már ezeket a képsorokat, emlékeztetéseket maradtak Janajev

²⁵ I. m. – 138. old.

²⁶ I. m. – 138. old.

remegő kezei, italos állapotára utaló üveges csillogású szemei, főként pedig az, hogy nem tudták elhiteni az újságírókkal, tévénezőkkel, hogy az alkotmány szerint jártak el, hogy Gorbacsov beteg, de a közeljövőben csatlakozni fog hozzájuk, hogy milyen módon akarják rendbe hozni az ország gazdaságát.

Ígazi meglepetés volt számomra, hogy a puccsisták nem értettek egyet a szövetségi szerződéssel, de nem azért, amiért Ukrajna vagy néhány más tagköztársaság. Ők nem keveselltek, hanem sokallták a köztársaságoknak adni szándékozott jogokat, a központ, azaz saját hatalmuk csökkentését akarták megakadályozni. Azért voltak elégedetlenek Gorbacsovval, mert túlságosan engedékeny volt, mert – szerintük – nem képviselte elég szívósan a birodalom érdekeit.”²⁷

A puccs napjaira esett a már független Magyarország nemzeti ünnepe (augusztus 20.) alkalmából tartott fogadás, amelyről Páldi a következőket írja: „Ezekben a napokban fontos szerep jutott a főkonzulátus épületében augusztus 20-án este tartott ünnepi fogadásunknak. Először arra gondoltam, hogy kevesen jönnek majd el, mert mindenki a moszkvai híreket figyeli és várja az ukrán Legfelsőbb Tanács ugyanabban az időben tartott üléséről szóló közleményt. Kiderült, hogy a vendég és a vendégfogadó gondolkodása nem egyforma.”²⁸

A látogatók nagy számát Páldi az információcsere szükségességével magyarázta. A fogadáson különböző vélemények jelentek meg azzal kapcsolatban, hogy hol lehet Gorbacsov, és milyen szerepe lehet a folyamatokban. Egyesek tudni vélték, hogy meghalt, mások szerint megsebesült. Abban azonban mindenki egyetértett, hogy nem volt beteg, sőt néhányan egyenesen azzal álltak elő, hogy ő maga a főszervezője az eseményeknek.

Ezen az estén Vjacseszlav Csornovillal, a RUH vezetőjével is sikerült Páldinak beszélnie. Csornovil a puccsisták közül a legsötétebb figurának Lukjanovot, a parlament elnökét tartotta, aki korábban Gorbacsov felettese volt, még az egyetemi Komszomolban, és nehezen tudta megemésztetni, hogy Gorbacsov megelőzte őt a politikai ranglétrán. Csornovil előre jelezte, hogy Ukrajna nem fogja elítélni a puccsot, mivel a vezetés nem mer szembehelyezkedni Moszkvával, inkább kívárnak majd. Kravcsukról is váltottak néhány szót. Csornovil szerint Kravcsuk megijedt, gyáva. A fogadásra jövele előtt ugyanis beszélt Kravcsukkal, arra biztatta, hogy ítélje el a puccsistákat és nyilvánosan foglaljon állást Jelcin mellett, amire végül nem került sor.”²⁹

²⁷ I. m. - 139. old.

²⁸ I. m. - 139. old.

²⁹ I. m. - 140. old.

Páldi leírja azt is, hogy augusztus 21-én a RUH követelte, hogy Kravcsuk tiltakozzon Gorbacsov letartóztatása ellen, mivel ukrán területen tartják fogva Ukrajna engedélye nélkül. A RUH-nak végül annyit sikerült csak elérnie, hogy a puccs utolsó napján Kravcsuk augusztus 24-re összehívja a Legfelsőbb Tanácsot.³⁰ Ez a nap lett végül (akkor még nem volt biztosan tudható) Ukrajna függetlenségének napja.

A puccs bukása után Páldi András is úgy látta, hogy Jelcin mellett a visszatérő Gorbacsovnak már csak statisztaszerep jut, ami azt jelentette, hogy Gorbacsov politikailag „súlytalanná vált.” Jelcin tekintélye ráadásul Ukrajnában is hatalmasat nőtt, nagyobb volt, mint Gorbacsové bármikor. Ez a történelmi esemény nyitotta meg Páldi szerint is az utat az egyes tagköztársaságok előtt a függetlenedésre.

A puccsisták bukását követően a RUH képviselői augusztus 22-én a következő követelésekkel álltak elő:³¹

- azonnal ki kell lépni a Szovjetunióból;
- be kell tiltani az SZKP-t és az UKP-t;
- felelősségre kell vonni a pártok vezetőit, mert részt vettek a puccs szervezésében;
- az ukrán területen lévő szovjet tulajdont ukrán hatáskörbe kell venni.

Augusztus 24-én végül a Legfelsőbb Tanács meghozta a döntést. 3 elenzavazat és 6 tartózkodás mellett elfogadták az Ukrajna függetlenségéről szóló okmányt. A végső szót azonban a december 1-jén tartandó népszavazásra bízták. Betiltották az UKP tevékenységét, Kravcsuknak pedig be kellett számolnia a puccs idején történt eseményekről. A beszámolóját végül elfogadták. Ennek alapján Kravcsuk a puccs ideje alatt ellenállt annak a követelésnek, hogy bevezesse a rendkívüli állapotot. Beszámolójából kiderült, hogy nem tudott a szervezkedésről.

Érdekes, hogy Páldi szerint sem hihető Gorbacsov teljes története a puccsral és a foroszi fogsággal kapcsolatban: „...sem én, sem munkatársaim, illetve ukrán partnereink jó része, nem tudtuk elhinni Gorbacsov állításait. Nem akarok ezzel részletesen foglalkozni, hiszen amíg a puccsisták pere le nem zajlik – ha lesz valaha ilyen per –, addig nem tudjuk pontosan, mi történt a foroszi villában. Azt azonban elmondom, nagyon nem tetszett az a mód, ahogyan sajnáltatta magát és arra panaszkodott, hogy katonákat vezényeltek

³⁰ I. m. – 141. old.

³¹ I. m. – 143. old.

őrzésére, és kikapcsolták telefonjait. Rádiót csak második vagy harmadik nap szerelte össze számára egy katona – mesélte. Félóra múlva viszont, amikor az újságírók kérdéseket tehetek fel neki, hirtelen odafordult az egyik arab újságíróhoz: „á megismerem magát, maga nagyon jó kérdést tett fel Janajevnek”. De hát hogyan? Janajev sajtótájékoztatója a puccs első napjának délutánján volt, azaz nem igaz a teljes elzártságról és információhiányról szóló mese, ha a televíziót is nézhette.

A későbbi hetekben az ukrán lapok sokat foglalkoztak a foroszi rabsággal. Kiderítették például, hogy az üdülőt semmiféle katonaság nem vette körül, hogy a család mindennap fürdött a tengerben ugyanúgy, mint máskor. Erről tanúskodnak a villa állandó őrségének jelentései.”³²

A továbbiakban a puccs utóéletéről, annak következményeiről is tájékoztatást kapunk. A visszaemlékezés 150. oldalán azt olvashatjuk, hogy a függetlenedő Ukrajna helyzete a puccsot követő időszakban kritikusnak mondható. Ukrajna vezetése ugyanis ekkor találta magát szembe azzal a ténnyel, hogy nem rendelkezik saját hadsereggel, ráadásul ekkor kaptak félreérthetetlen kijelentéseket arra vonatkozóan az orosz fél részéről, hogy határrevízióra is sor kerülhet bizonyos területeken: Páldi itt a Krím félszigetet és Donbászt említi.

Páldi visszaemlékezéséből kiderül, hogy Ukrajna ezekben a hónapokban fenyegetve érezte magát, Moszkvában ugyanis az atomfegyverek bevetésének lehetőségét is megemlétték, miközben felvetették a határok kiigazításának kérdését. Ennek hatása az lett, hogy a saját fegyveres erők kialakítása felgyorsult. Az ukrán politikusok és a közvélemény egy jelentős része már ekkor attól tartott, hogy a dolognak határkiigazítás lesz a vége, és az oroszok elcsatolják a Krímet.

Összefoglalásként elmondhatjuk, hogy a Páldi András által megírt visszaemlékezés, mint történelmi forrás számos olyan eseményt említ meg, amelyek alapvetően meghatározzák a mai Ukrajna történelmének alakulását a függetlenné válástól napjainkig tartó időszakban. Az *Egyre távolabb Moszkvától* címmel a szerző már 1996-ban utalt arra a folyamatra, amelynek eredményei napjaink ukrán-orosz konfliktusában mutatkoznak meg.

Fontosnak tartom megjegyezni, hogy a Páldi András által megírt visszaemlékezésben számos adatot találhatnak azok, akik a formálódó kárpátaljai magyar érdekképviselet történetével kapcsolatban keresnek támpontokat.

³² I. m. – 144. old.

Páldi ugyanis jó kapcsolatokat tartott fenn a kárpátaljai magyarság képviselőivel. Jelen volt Magyarország állami és egyházi vezetőinek kárpátaljai látogatásánál. Tovább növeli a munka forrásértékét, hogy számos rövid beszámolót kaphatunk azokról az eseményekről, melyek a magyarországi közjogi méltóságok ukrainai és kárpátaljai látogatásainál történtek. Ezekkel az eseményekkel a későbbiekben külön tanulmányban szeretnék majd foglalkozni.

Forrás- és irodalomjegyzék:

Források:

1. Mihail Gorbacsov. Szemtől szemben önmagammal. – Bp.: Scolar Kiadó, 2013. – 480 old.
2. Páldi András. Egyre távolabb Moszkvától. – Bp.: Belvárosi Könyvkiadó, 1996. – 399 old.

Monográfiák, cikkek, segédkiadványok:

3. Dalos György. Gorbacsov. Politikai életrajz. – Bp.: Napvilág Kiadó, 2011. – 258 old.
4. Horváth Jenő (szerk.). Világpolitikai lexikon. – Bp.: Osiris Kiadó, 2005. – 700 old.
5. Kenéz Péter. A Szovjetunió története a kezdetektől az összeomlásig. – Bp.: Akkord Kiadó, 2008. – 464 old.
6. Klaus-Rüdiger Mai. Mihail Gorbacsov. – Bp.: Gabo Kiadó, 2006. – 328 old.
7. Krausz Tamás. A Szovjetunió története. – Bp.: Kossuth Kiadó, 2008. – 222 old.
8. Mihail Heller – Alekszandr Nyekrics. Orosz történelem II. kötet. A Szovjetunió története. – Bp.: Osiris Kiadó, 2003. – 677 old.

BELIKÁNIC LÁSZLÓ,

a Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszék tanára

VÁLASZTÁSFÖLDRAJZI TENDENCIÁK UKRAJNÁBAN 1994–2014 KÖZÖTT A PARLAMENTI VÁLASZTÁSOK TÜKRÉBEN

Summary

In the scientific article gives an analysis of the elections to the parliament of Ukraine during the 1994-2014 years. Particular attention is drawn to the description of the results and voter sympathy in the context of electoral systems and districts. In the article highlights the quantitative and territorial transformations. In the period studied, there are clearly seen modifications of electoral process in ethnic regions.

Key words: electoral geography, the electorat, parliament, elections, electoral district, ethnic changes.

Анотація

У науковій статті подається аналіз виборів до Верховної Ради України в період 1994-2014 рр. Особлива увага звертається на характеристику результатів та симпатій виборців в контексті виборчих систем та округів. У статті розглянуті основні моменти кількісних і територіальних трансформацій. В досліджуваному періоді явно спостерігаються модифікації виборчого процесу.

Ключові слова: Верховна Рада України, електоральна географія, електорат, парламент, вибори, виборчий округ.

1994–2014 között Ukrajnában hét parlamenti választást tartottak. Ezek majdnem mindegyike más választási rendszer alapján került megszervezésre: a tisztán egyéni választókerzetes és tisztán pártlistás választások mellett egyes rendszerben is szavazhattak az arra jogosult polgárok. Jelen tanulmány a választási körzetek földrajzával, azok eloszlásával, arányosságával, illetve a választási eredmények földrajzi megoszlásával foglalkozik.

A független Ukrajna első választási törvénye 1993-ban született, és a kutatók rendszerint hangsúlyozzák annak pártellenes jellegét. Ez a sajátossága leginkább abban nyilvánul meg, hogy semmiféle pártlistás rendszert nem vezetett be, csak kizárólag egyéni választókerzeti mandátumokat. A törvény 1. cikkének 3. pontja szerint „a választásokat 450 egyéni választókerületben tartják abszolút többségi alapon.” A választókerületek kialakításának főbb szempontjai a kerülethez tartozó választópolgárok közel megegyező száma és a közigazgatási határok, illetve az egy tömbben élő nemzeti kisebbségek figyelembevétele volt. A törvény előírta, hogy az egy választókerületben élő választók száma nem térhet el 12%-nál nagyobb mértékben az országos átlagtól, területileg egységesnek kell lenniük, azaz nem foglalhatnak magukba egymással nem határos területeket, illetve nyolcévente felül kell vizsgálni a kialakításukat. [2] A törvény ez utóbbi rendelkezését tárgyalanná tette az 1997-es új választási törvény. A 450 körzet több mint 10%-a Donyeck megye területére esett, összesen 47. A legkevesebb körzet – a négy választókerületre osztott Szevasztopol városán kívül – Voliny megyében volt, ahol hat kerületet alakítottak ki.

A választási törvény sajátosságai miatt a képviselők megválasztása sok körzetben elhúzódott, sőt, a ciklus végéig mindösszesen csak 436 mandátumot sikerült kiosztani. Ezek közül 246 pártonkívüli jelöltekhez került, 190 képviselői helyen pedig 15 párt osztozott. Mindössze tíz megyében (Donyeck, Luhanszk, Zaporizsja, Szumi, Herszon, Mikolajiv, Kirovográ, Ternopil, Rivne, Lviv) és Szevasztopol városában „kerültek többségbe” a párttagok. Ezzel szemben Vinnyica megye 20 és Kárpátalja 10 körzetéből csak 1–1-et tudott pártjelölt megnyerni. A legerősebb párt, Ukrajna Kommunista Pártja 98 mandátumot szerzett az ország 16 megyéjében, illetve a Krími AK-ban és Szevasztopolban, illetve Luhanszk, Donyeck, valamint Szevasztopol körzeteinek többségében győzni tudott. A második legtöbb helyet elnyerő párt, Ukrajna Népi Mozgalma (RUH) 21 képviselőt juttatott a Legfelsőbb Tanácsba összesen hét megyében és Kijev városában. Mindössze két megye volt, ahol a csak RUH-ként, azaz Mozgalomként emlegetett jobboldali párt és a kommunisták

is meg tudtak nyerni egy-egy körzetet (Szumi és Kirovográd megye). Alapvetően jellemző volt, hogy az ország keleti és déli megyéiben a régi állampárt utódjai – a kommunisták és a szocialisták – szereztek több mandátumot, míg a nyugati területeken és Kijevben inkább a jobboldaliak. [6]

Az 1998-as parlamenti választások előtt jelentős változtatást hozott az 1997-es új választási törvény, amely a mandátumok felének megállapítását listás rendszerre bízta, így a korábbi 450 helyett 225 egyéni választókerület került kialakításra. Mindemellett ezek kialakításának főbb szempontjai nem változtak. Pontosították a nemzeti kisebbségekre vonatkozó előírásokat, miszerint az egy tömbben élő kisebbség egy választókerületbe kell, hogy kerüljön, amennyiben pedig a kisebbség száma meghaladja a választókerületi maximumot, legalább egy körzetben többséget kell alkotnia. Az egy kerületben élő választópolgárok számának az országos átlagtól való eltérését 10%-ban maximalizálták. Emellett a listás választás megjelenése miatt létrehoztak egy többmandátumos választókerületet, amely az ország egészére kiterjedt. [3]

Az ország területi egységei közül a legkevesebb körzet Szevasztopol városában volt – szám szerint kettő –, míg a legtöbb Donyeck megyében, ahol huszonhárom körzetet alakítottak ki. A legkevesbé „népes” választókerület is Donyeck megyében volt, a volnovahai körzet mindössze 154 ezer választópolgárt számlált, szemben a legnépesebbekkel, a zsitomirivel és a Szumi megyéhez tartozó bilopilljai körzettel, amelyekhez 188,1–188,1 ezer választásra jogosult lakos tartozott.

Az 1998-as választásokon hét párt és egy választási blokk lépte át az országos 4 %-os küszöböt, és került be a Legfelsőbb Tanácsba. Rajtuk kívül további 13 párt vagy tömörülés szerzett mandátumot egyéni választókerületekben. Így összesen 22 párt képviselői juthattak a parlamentbe, a létrejövő nyolc frakció pedig összesen 395 képviselőt tömörített a 450-ből.

A legerősebb pártnak ismét Ukrajna Kommunista Pártja bizonyult, amely 15 megyében, illetve Kijev és Szevasztopol köztársasági jogú városokban, valamint a Krími Autonóm Köztársaságban is diadalmaskodni tudott 84 listás mandátumot szerezve. Az ország 22 területének 152 választási körzetében végzett a listás szavazás élén (Luhanszk, Zaporizsja, Mikolajiv, Harkiv, Herszon és Donyeck megyében, a Krími Autonóm köztársaságban, valamint Szevasztopolban minden körzetben a lista élén végeztek),[9] ezen kívül 40 egyéni választókerületet is megnyert 16 különböző megyében. [8] Emellett tulajdonképpen az egyetlen országos lefedettségű párt volt, hiszen Ternopil és

Ivano-Frankivszk kivételével mindenütt átlépte a 4 %-os küszöböt. [9] Ezzel ismét a második helyezett Ukrajna Népi Mozgalma (RUH) fölé magasodott, amely 32 listás és 14 egyéni képviselői helyet szerzett, ezek szinte mindegyikét azonban a nyugati megyékben. A RUH Voliny, Ternopil, Ivano-Frankivszk, Lviv és Rivne megyékben végzett a listás szavazás élén (Rivnében minden körzetben), ezen kívül csak Vinnyica és Csernyivci megyékben és Kijev városában tudott körzeti lista élén végezni [9] (illetve egy poltavai körzetben egyéni mandátumot szerezni [8]). Az ország keleti megyéiben (Donyeck, Zaporizsja, Luhanszk, Szumi és Harkiv), valamint Szevasztopolban pedig még a 4 %-os küszöböt sem lépte át. [9] A többi jelentősebb, Legfelsőbb Tanácsba kerülő párt befolyása még behatároltabb volt. A Parasztpárt és a Szocialista Párt által alkotott *Az igazságért, a népért, Ukrajnáért* nevű választási blokk az ország középső megyéiben szerepelt jól, a Hromada (Közösség) nevű párt Dnyipro-petrovorszki megyét nyerte meg (17 körzetből 12-ben a lista élén végezve és négy egyéni mandátumot szerezve [8]), míg a Ukrajna Egyesült Szociáldemokrata Pártjának bázisa Kárpátalja volt, ahol mind az öt körzetben a lista élén végeztek és három egyéni mandátumot is szereztek. Mindazonáltal az egyéni választókerületek többségében a pártok továbbra is alulmaradtak az önjelölt pártonkívüliekkel szemben, mindössze 96 körzetet nyertek meg a pártok jelöltjei, pl. Kirovográd és Cserhyihov megyék összes egyéni mandátumát pártonkívüliek szereztek meg. [8] A választáson részt vevő 21 párt és 19 másik pártot tömörítő 9 választási blokk közül 17 lépte át a 4 %-os küszöböt legalább egy régióban, azonban mindössze ötnek sikerült legalább az ország felében: a kommunistákon és a RUH-on kívül a zöldek, a Nemzeti Demokrata Párt, illetve a Parasztpárt és a Szocialista Párt által alkotott választási tömbnek. [14: 54]

Az 1997-ben kialakított körzetbeosztás jórészt sokáig fennmaradt: a 2001-es választási törvény nem eszközölt komolyabb változtatásokat a körzetek kialakításának szempontjait illetően. Ennek megfelelően a megyénkénti körzetszámok sem változtak, egy kivétellel. Kárpátalja a korábbi öt egyéni mandátum helyett hatot kapott, Herszon megye rovására. Ungvár, Munkács, Beregszász, Ilosva és Huszt mellett immáron Rahó központtal is létrehoztak egy választási körzetet, míg a herszon megyei körzeteket átalakították, többek között megszüntetve az egyik Herszon központú körzetet. [10]

A 2002-es választásokon a Kommunista Pártnak komoly kihívója akadt, sőt, el is veszítették a legerősebb párt pozícióját: a többek között az Ukrajna Népi Mozgalmát is magába tömörítő Mi Ukrajnánk – Viktor Juscenko Blokkja 70

listás mandátumot szerzett, szemben a kommunisták 59 helyével, 14 megyében végeztek az élen, Volinyban, Kárpátalján, Ivano-Frankivszk, Lviv, Ternopil, Rivne, Hmelnickij, Csernyivci megyékben, valamint Kijev városában minden körzetben. Ukrajna Kommunista Pártja kilenc megyében végzett a lista élén, a Krími AK-ban, Zaporizsja, Luhanszk, Odessza, Harkiv, Herszon megyékben, illetve Szevasztopolban az összes, Dnyipropetrovzszk és Kirovograd megyékben pedig egy kivételével az összes körzetben. A kommunisták Lviv, Ternopil és Ivano-Frankivszk megyében, a Mi Ukrajnánk pedig Donyeck, Luhanszk megyékben, illetve Szevasztopolban nem lépte át a 4%-os küszöböt.

Jelentős csapást jelentett a kommunisták számára, hogy elvesztették Donyeck megyét, pontosabban a második helyre szorultak az Egységes Ukrajnáért nevű blokk mögött, amely a későbbi hatalompártot, a Régiók Pártját is magába foglalta. Ez egyben jelezte az ukrán politikai életben végbemenő jelentős változások kezdetét. Ebben az időszakban ugyanis Ukrajnát az ún. polarizált pluralizmus jellemezte, azaz több, élesen elhatárolt politikai oldal jelenléte az ország életében. Ugyan 1997 után a pártok szerepe a politikai életben megnövekedett, a kormányok továbbra is pártonkívüli alapon formálódtak (Razumkov). A hatalom támaszát a pártonkívüli hivatalnoki nomenklatúra és néhány kisebb centrista párt jelentette. A hatalommal élesen szembenálltak a választásokon hagyományosan jól szereplő pártok, mind a bal-, mind a jobboldaliak, így a kommunisták és a RUH is. [14: 55] 2002-től kezdve azonban eltolódtak a politikai törésvonalak, és a hatalommal szemben álló bal- és jobboldali ellenzék helyett egyre inkább az elnök mellett és az elnökkel szemben álló erőkre oszlott a politikai élet. Ezt jelezte a 2002-es választásokon egy erős jobboldali ellenzék megjelenése, illetve a kommunisták pozícióvesztése a formálódó hatalompárt javára.

A választási rendszer fontos problémáját jelentette a különböző régiók képviseletének aránytalansága. Így 1998-ban a „Hromada” és az Egyesült Szociáldemokrata Párt mindössze három, illetve négy megyében lépték át a 4 %-os határt, szemben Ukrajna Népi Agrárpártjával, illetve a Reformok és Rend Párttal, amelyek nyolc és öt megyében ugrották meg azt, mégis az előbbieket kerültek be a Legfelsőbb Tanácsba. De megemlíthetjük a Zöldek Pártját is, amely a 27 megyéből 25-ben került négy százalék fölé, mégis csak negyedik lett, és 19 listás mandátumot szerzett. [5: 410-411] 2002-től kezdve a pártok regionális eredményei már jórészt összhangban voltak az országos eredményeikkel.

A 2004-es forradalmi eseményeket követően ismét napirendre került a 2001-ben Leonyid Kucsma elnök által többször is megvétőzött javaslat a tisz-

tán listás választási rendszer bevezetéséről. Ennek során felmerült egy eredeti elképzelés, amely teljesen egyedülálló, a területi képviseletet az országos listás választással összekapcsoló rendszert hozott volna létre. Ennek főbb pontjai a következők voltak:

- A pártok olyan listát állítanak össze, melyen minden jelölt valamely körzetet képviseli;
- A mandátumok számát az országos szavazatszám alapján, arányosan állapítják meg;
- A pártlistán szereplő jelölteket a párt általuk képviselt körzetben elért szavazatszáma alapján rangsorolják.

Mivel ez a rendszer számos problémát vetett volna fel, többek között a különböző régiók és körzetek nem azonos viszonyai miatt, végül is az egyszerű listás választási rendszer bevezetése mellett döntöttek, országos listával, 3%-os küszöbvel. [1:49]

Az előző választásokhoz képest 2006-ban jelentősen átalakult a politikai paletta. A legnagyobb változás az volt, hogy jelentősen csökkent a parlamentbe képviselőt juttató politikai alakulatok száma: mindösszesen öt pártnak, illetve tömbnek sikerült átlépnie az országos 3%-os küszöböt. Emellett a korábban a hatalom támaszát jelentő független, egyéni képviselők kiesésével a korábbi töredezett, egy közepes és több kisebb pártból álló ukrán pártrendszerben két nagy párt jelent meg, a Régiók Pártja, amely 185 mandátumhoz jutott, és a Julia Timosenko Blokkja, amely 129 képviselői helyet szerzett. Rajtuk kívül a Viktor Juscenko elnökhöz köthető Mi Ukrajnánk blokk, Ukrajna Szocialista Pártja, valamint a kommunisták jutottak be, 81, 33, illetve 21 képviselői helyet szerezve. Szembetűnő Ukrajna Kommunista Pártjának visszaesése: a korábban általa dominált megyék mindegyikében a Régiók Pártjának adta át a vezető szerepet, amely a politikai törésvonalak 2002 utáni átalakulásával és 2004-es kiéleződésével van összefüggésben. A kommunisták sehol sem tudtak hét százalék fölé kerülni, és bár a nyugati megyék kivételével a legtöbb területen átlépték a három százalékos küszöböt, egyik régióban sem végeztek a harmadik helynél magasabb pozícióban. [11] A keleti területek többségében a Régiók Pártja diadalmaskodott (Luhanszk, Donyeck, Zaporizsja, Harkiv, Mikolajiv megyékben, a Krími AK-ban, valamint Szevasztopolban 50% fölötti eredménnyel; ezenkívül Herszon, Odessza és Dnyipropetrovszk megyékben). Az ország középső és északi területein (Kijev, Voliny, Ternopil, Cserkaszi, Csernyihiv, Szumi, Vinnyica, Rivne, Kirovográd, Poltava, Zsitomir megyék,

illetve Kijev városa) a Timosenko-féle tömb, míg a három legnyugatibb régióban, Kárpátalján, illetve Lviv és Ivano-Frankivszk megyékben a Mi Ukrajnánk szerepelt a legjobban. [15] Hasonlóan alakult a 2007-es előrehozott parlamenti választás is, melyen a Régiók Pártja jórészt megtartva pozícióit 174 mandátumot szerzett, míg a Timosenko-blokk élen végzett Ivano-Frankivszk és Lviv megyékben is, és 156-ra növelte mandátumainak számát. A Mi Ukrajnánk, amely egyedül Kárpátalján végzett az élen, 72, a kommunisták pedig 27 képviselői helyet szereztek. Nem jutott a Legfelsőbb Tanácsba a Szocialista Párt, ellenben bekerült a Litvin Blokk, amely 20 mandátumhoz jutott. [11]

A 2011-es választási törvény visszaállította a vegyes választási rendszert, szinte a korábbival megegyező formában. A törvény alapján 225 választókerületet kellett létrehozni a korábbi törvényeknek megfelelő feltételek mellett. Az egy körzethez tartozó választópolgárok számának eltérését az ukrainai átlagtól visszaállították a 12 %-os arányra. A törvény ismét rendelkezett az egy tömbben élő kisebbségek egy körzethez csatolásáról [4], ezen rendelkezés azonban a gyakorlatban csak részben érvényesült.

A 2012-es választások ismét a Régiók Pártja és a Julija Timosenko nevéhez köthető, ezúttal „Batykivcsina” (Haza) néven szereplő párt dominált. A Régiók Pártja 72 listás mandátuma mellett 111 egyéni mandátumot is szerzett, tizenegy régióban – a korábban is a párt által „uralt” keleti és déli megyéken kívül Kárpátalján is – a listás szavazás élen végzett. Ugyan a Batykivcsina párt tizenöt megyében is az élen végzett, összességében kevesebb szavazatot gyűjtött, és az egyéni választókerületek közül is csak 37-et tudott behúzni. Megyei elsőseget rajtuk kívül csak az újonnan bekerülő nacionalista „Szvoboda” párt tudott szerezni Lviv megyében, listáról pedig további két párt, a Vitalij Klicsko nevéhez fűződő UDAR („Ütés”), valamint a kommunisták jutottak be. [12]

Ki kell még térnünk az egyéni választókerületekben végbemenő tendenciákra. 1994–2012 között – bár ismételten meg kell említenünk, hogy 2006-ban és 2007-ben csak listás szavazás volt – folyamatosan nőtt az egyéni választókerületben megválasztott pártjelöltek száma. Míg 1998-ban a 225 körzetből csak 96-ban nyert valamely párt jelöltje (amely szám arányaiban szinte megegyezik az 1994-es választások 190/450 mutatójával), addig 2002-ben már fordult a kocka, és többségbe kerültek a pártjelöltek (131 hellyel), 2012-ben pedig a körzetek közel 80 %-ában valamely párt képviselőjében induló jelölt szerzett mandátumot. Az alábbi táblázatban megyénkénti bontásban részleteztük a győztes pártjelöltek számának alakulását az egyéni választókörzetekben. Ebből

az is kitűnik, hogy a 2014-es előrehozott parlamenti választásokon ez a szám ismét jelentősen visszaesett: a mindössze 103 győztes pártjelölt még akkor is nagy csökkenést jelent a két évvel korábbi 178-hoz képest, ha figyelembe vesszük, hogy a Krím megszállása és a terroristaellenes hadműveletek miatt az ország 26 körzetében nem tudták megrendezni a szavazást. Amennyiben pedig a táblázatot összevetjük a fentebb általunk ismertetett regionális tendenciákkal, észrevehetjük, hogy a győztes független jelöltek száma elsősorban azokon a területeken növekedett meg, amelyekben korábban a Régiók Pártja volt a domináns. Ez a korábbi hatalompárt összeomlásával magyarázható jelenség előrevetíti Ukrajna választási földrajzának átalakulását az elkövetkező években.

A körzetszámok alakulása, valamint a pártjelöltek győzelmi aránya az egyéni választókerületekben

*(a párttagok száma a győztes jelöltek között / a kerületek száma)**

Megye	1994	1998	2002	2006, 2007**	2012	2014
Kijev közt. jogú város	5/23	2/12	9/12	7	12/13	10/13
Krími AK	8/19	3/10	3/10	8	10/10	-/10
Szevasztopol közt. jogú város	3/4	1/2	2/2	1	2/2	-/2
Vinnycia	1/20	4/8	5/8	11	2/8	5/8
Voliny	2/6	4/5	4/5	7	1/5	2/5
Dnyipropetrovsk	9/34	7/17	4/17	12	17/17	8/17
Donyeck	29/47	8/23	20/23	17	21/21	2/21
Zsitomir	4/13	2/6	2/6	10	4/6	3/6
Kárpátalja	2/10	3/5	1/6	5	6/6	1/6
Zaporizsjá	10/18	5/9	7/9	8	8/9	4/9
Ivano-Frankivszk	3/12	3/6	6/6	7	5/7	7/7
Kijev	6/16	2/8	5/8	9	6/9	6/9
Kirovograd	6/11	0/5	3/5	7	5/5	3/5
Luhanszk	17/25	8/12	9/12	10	9/11	1/11
Lviv	12/23	9/12	10/12	14	11/12	7/12
Mikolajiv	6/11	2/6	2/6	6	5/6	5/6
Odessza	8/23	3/11	5/11	10	8/11	3/11
Poltava	3/16	6/8	2/8	9	4/8	5/8
Rivne	6/11	3/5	4/5	7	5/5	5/5
Szumi	8/12	1/6	6/6	7	4/6	4/6
Ternopil	7/10	4/5	5/5	8	5/5	4/5
Harkiv	9/28	5/14	8/14	11	14/14	1/14
Herszon	7/11	3/6	1/5	5	4/5	4/5
Hmelnickij	5/13	2/7	3/7	10	2/7	1/7
Cserkasszi	5/13	4/7	2/7	8	2/7	2/7
Csernyivci	3/8	1/4	2/4	4	4/4	4/4
Csernyihiv	5/12	0/6	3/6	7	2/6	6/6
Ukrajna	190/450	96/225	131/225	-	178/225	103/225

**nem minden esetben hirdettek az összes körzetben győztest, ** csak listás választás*

Több olyan sajátosságot emelhetünk ki, amely jellemzi a Kárpátalján lezajlott választásokat. Megvizsgálva a történelmi parlamenti választásokat és a választási versengésben részt vevő jelölteket, arra a következtetésre jutunk, hogy a politikai szereplők a függetlenség éveinek kezdetétől egészen napjainkig nem mutattak különösebb minőségi transzformációt, a politikai erőket monotonitás és egypólusú ideológiai programok jellemezték. Továbbá a választási szerkezetben két nagy, egymástól minden jellemzőben eltérő társadalmi csoportot figyelhetünk meg: a városi és vidéki lakosokat. A legérdekesebb a két csoport egymáshoz viszonyított aránya. A falvak lakói többségben vannak és számuk folyamatos növekedést mutat a városi választókkal szemben. Míg a politikai pártok kampányolása elsősorban a városi választókat igyekszik megszólítani, addig választási sikerüket pont a vidék politikailag aktív állampolgárai biztosítják. A vidéki választó jobban ellenőrizhető, fegyelmezettebb és egyes települések nehéz megközelíthetősége miatt a választásokon résztvevő megfigyelők is nehezen jutnak el az adott választási kerületre. Ennek köszönhetően a közigazgatási erőforrások segítségével a vidéki lakók voksolásának eredményeit erősen módosíthatják. A politikai pártok meglátásaink szerint két nagy csoportba tömbösültek: a választásokat végigkövették az „oroszbárát” és az „ukránbárát” politikai erők. Kárpátalja, mint nyugati megye, egyik parlamenti választáson sem mutatott nagymértékű „ukránbárát” támogatást. Sajátos jellemzőként említhető a választólakosság átlagos választási aktivitása Kárpátalja területén, ami más megyével történő összehasonlításban alacsony. Az alacsony részvétel egyik lehetséges oka a magas munkaerő-migráció.

Összegzőként elmondhatjuk, hogy az 1990-es évektől kezdve jelentős különbségek mutatkoztak a különböző pártok között regionális támogatottságukat illetően. Az 1990-es évek második felének és az ezredforduló környékének polarizált pluralizmusa idején az ország területén egyenletesen megoszló kisebb pártokra és független jelöltekre támaszkodó hatalommal szemben a baloldali ellenzék – amelynek vezető ereje a Kommunista Párt volt – elsősorban a keleti és déli megyékre, míg a jobboldali ellenzék a nyugatiakra támaszkodhatott. A 2004-2014 közötti időszakban két párt emelkedett ki a többiek közül, a Régiók Pártja, illetve a Julija Timosenko nevéhez köthető formációk (a Julija Timosenko Blokkja, ill. a Haza párt). Ezek közül a Régiók Pártja a keleti és déli megyékben volt erős – megerősödésével egyidőben a kommunisták pozíciói gyengültek ezeken a területeken –, és ezen sűrűn

lakott területeken szerzett abszolút többségével uralni tudta a parlamenti választásokat. A Timosenko-féle pártok ezzel szemben hiába szereztek vezető szerepet több megyében, a nyugati megyékben számos erősebb riválisuk is akadt (a Mi Ukrainánk, a Szabadság (Szvoboda) párt, illetve a Volodimir Klicsko vezette UDAR). A 2014-es forradalmi események következtében a Régiók Pártja összeomlott, több kisebb utódpártja is létrejött, így a korábban általa dominált területeken egyfajta űr keletkezett, emellett a korábbi erősebb pártok többsége is jelentősen visszaesett korábbi eredményeihez képest. Így az elkövetkező években derülhet csak ki, hogy milyen új földrajzi képet mutat majd a pártok támogatottsága Ukrainában.

Felhasznált irodalom

1. Богашева Н., Ключковський Ю. Еволюція виборчої системи в Україні // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2005. – № 1. – С. 42–49.
2. Закон України „Про вибори народних депутатів України” від 18.11.1993 № 3623-XII // [Електронний ресурс]-Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3623-12>
3. Закон України „Про вибори народних депутатів України” від 24.09.1997 № 541/97-ВР [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/541/97-вр>
4. Закон України „Про вибори народних депутатів України” від 17.11.2011 № 4061-VI // [Електронний ресурс]-Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4061-17>
5. Медвідь Ф., Баран В. Вибори народних депутатів України 1994-2007 рр.: політико-правове поле партійної та виборчої систем // Партійна система сучасної України: еволюція, тенденції та перспективи розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 24-25 листопада 2011 р. – К.: ІПіЕНД, 2012. – 410-425 с.
6. Народні Депутати України 2-го скликання (1994-1998) // [Електронний ресурс]-Режим доступу http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radac_gs09/d_index_arh?skl=2
7. Партійна система України: особливості становлення, проблеми функціонування, тенденції еволюції // Національна безпека і оборона. Центр Разумкова №5, 2010. – 32 с.
8. Про результати голосування по Україні в одномандатних виборчих округах 1998 року// [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/WEBPROC73V?kodvib=1>

9. Про результати голосування в одномандатних виборчих округах по Україні на виборах 1998 року // [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/webproc0v?kodvib=1&rejim=0>
10. Про одномандатні виборчі округи на чергових виборах в Україні 2002 року // [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/WEBPROC74V?kodvib=400>
11. Про вибори народних депутатів України // [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2007/w6p001>
12. Про вибори народних депутатів 2012 року // [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/wr611?PT001F01=900>
13. Становлення та розвиток виборчого законодавства в Україні // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2007. – № 7. – С. 45–50.
14. Шведа Ю. Партиї на системі незалежної України: етапи трансформації // Освіта Регіону. Політологія. Психологія. Комунікації, 2009, № 3, с. 50-55.

DOLINAI ZSUZSANNA,

a Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszék tanára

A MAGYAR NEMZETPOLITIKA MEGVALÓSÍTÁSA KÁRPÁTALJÁN AZ UKRÁN JOGRENDSZER TÜKRÉBEN

Summary

The article analyses and place of hungarian national policy and role of hungarian national minority in the modern ukrainian law process. The article describes the opinion of national minority to the national majority and to the Ukrainian state.

Key words: Ukraine, Hungary, policy, national minority, law.

Анотація

У статті досліджуються роль і сутність угорської національної політики на території Закарпаття та альтернативи співробітництва між Угорщиною та Україною на правових засадах України. Зроблена спроба показати роль та особливості діяльності угорської національної меншини.

Ключові слова: Україна, Угорщина, політика, національна меншина, право.

A nemzetpolitika, ezen belül az egy nemzetben való gondolkodás problematikája jelentős figyelemnek „örvend” mind Közép-Európa posztszocialista, mind pedig Nyugat-Európa demokratikus államaiban. A rendszerváltás nagy változásokat hozott térségünkbe azzal, hogy megnyílt az út az euroatlanti integráció, a biztonság, a modernizáció felé, de lehetőség nyílt a nemzetállamok létrehozására is. Ezen országok közé tartozik Szlovákia, Románia, Szerbia és Ukrajna is. A trianoni békediktátumot követően Magyarország szomszédai

elsősorban geopolitikai okok miatt tartottak igényt az elcsatolt területekre, azonban napjainkra a határontúli magyarságnak számos problémával kell megküzdenie, képviselőiket nemzeti hovatartozásuk miatt naponta érik atrocitások, de nagy problémát jelent az asszimiláció is. Az ennek ellensúlyozására létrehozott nemzetpolitika lehetőséget ad a külhoni magyarság számára, hogy érvényesülni tudjon saját szülőföldjén, megfelelő kapcsolatokat tartson fenn az anyaországgal.

A jelen tanulmány a kárpátaljai magyar kisebbségi lét és magyarországi nemzetpolitika együttműködésének lehetséges alternatíváit taglalja 1989–2014 között. Megpróbálunk átfogó képet festeni a nemzetpolitikai fontosságáról, mint a külhoni érdekérvényesítés egyik lehetőségéről és keretéről. Két szomszédos államról beszélünk, amelyek területén kisebbségként élnek – magyarok Ukrajnában, illetve ukránok Magyarországon. Az adott tanulmány megírása során olyan neves kutatók munkái kerültek felhasználásra, mint Csernicskó István és Jeszenszky Géza.

A nemzetpolitika igen tág fogalom, sokféleképp definiálható, számos befolyásoló tényező is létezik, amely következtében nincs egységes meghatározás. Mindenekelőtt nemzetpolitikán az adott ország határai kívül élő nemzettársainak érvényesülésére, megsegítésére irányuló politikát értünk. A XXI. századra már nemzetpolitikának tekintjük a magyarországi magyarok és a külhoni magyar kisebbségi és diaszpóra közösségek által alkotott egyetemes magyar kulturális nemzeti közösség együvé tartozásának, magyarságtudatának, a modern magyar nemzeti közösség kereteinek a fejlesztését is.

A nemzetpolitikát Magyarországon is sokan sokféleképp értelmezték a rendszerváltást követően. A nemzetpolitika, mint folyamat elindítójának Antall Józsefet tekinthetjük. A miniszterelnök 1990. május 22-én az Országgyűlés elé terjesztett kormányprogramjában már utalást tesz az egy nemzetben való gondolkodásra: „A magyar államnak különleges felelőssége a magyar nemzet, mint kulturális és etnikai közösség megmaradásának támogatása”. 1990. június 2-án pedig az MDF III. Országos Gyűlésén a következőket mondta: „törvényes értelemben, a magyar közjog alapján minden magyar állampolgárnak, ennek a tízmilliós országnak kormányfőjeként – lélekben, érzésben tizenöt millió magyar miniszterelnöke kívánok lenni”. Ezt követően 1992-ben meghatározta a magyar nemzetpolitika fogalmát is: „a nemzetpolitikai szemlélet, egy ország problémáinak a nemzet egészének

szemszögéből való vizsgálata és a nemzeti elkötelezettség nem áll ellentétben a másik nemzet tiszteletével”.¹

Az ukrán-magyar kétoldalú kapcsolatokat jelentősen előre vitte Leonyid Kravcsuk, az USZSZK Legfelsőbb Tanácsa elnökének Magyarországon tett látogatása (1991. május 30. – június 01. között), amely során kilenc kétoldalú dokumentumot írtak alá, s amelyek az ukrán-magyar együttműködés tárgyalási és jogi alapjaként is szolgáltak. Többek között ide tartoznak az Ukrajna és a Magyar Köztársaság közötti viszonyok alapjairól szóló Nyilatkozat, a Konzuli konvenció, a Nemzeti Kisebbségek Jogai Biztosításával Kapcsolatos Együttműködési elvekről szóló Nyilatkozat. Az első két dokumentum de jure elismerte Ukrajnát, mint független államot.² Annak ellenére, hogy az 1991. május 31-i ukrán-magyar egyezményben többek között Magyarország kérésére leszögezték, hogy a leendő független Ukrajna biztosítja a magyar kisebbségek jogait, teret nyújt számukra az érvényesülésre és nem gátolja meg, hanem támogatja az anyanyelvük használatát, a gyakorlat ennek az ellenkezőjét mutatta.

Az 1991. december 6-án aláírt Jószomszédság és Együttműködés Alapjairól szóló Szerződés aláírásakor rögzítették, hogy „...a Feleknek nincsenek és a jövőben sem lesznek területi igényei egymáshoz”.

Magyarország és a kárpátaljai magyarság komplexebb kapcsolatrendszerének kiépítése az ezredforduló után következett be. Az Országgyűlés elfogadta a 2001. évi LXII. törvényt a szomszédos államokban élő magyarokról, amely Magyarországnak a határon kívül élő magyarokért viselt felelőssége érvényesítésének érdekében került jóváhagyásra.³ Ezen felelősség a nemzetpolitikai támogatások keretein belül valósult meg.

A nemzetpolitikai célú támogatási rendszer két összetevőből áll: az identitás megőrzését szolgáló, döntően normatív jellegű támogatások, amelyeket a kedvezménytörvény alapján nyújtanak a szomszédos államokban élő magyaroknak, alapvetően a Magyar igazolvány és a hozzátartozói igazolvány segítségével, illetőleg a pályázati úton finanszírozott konkrét programok⁴ révén.

¹ Dr. Jeszenszky Géza: Antall József, a nemzetpolitikus - http://epa.oszk.hu/01900/01975/00004/pdf/EPA01975_sovidek_2010_02_02_62-66.pdf

² Az Ukrajna és Magyarország közötti kétoldalú kapcsolatok története. // Webes elérhetőség <http://hungary.mfa.gov.ua/hu/embassy/history>

³ 2001.évi LXII. törvény a szomszédos államokban élő magyarokról. Webes elérhetőség: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0100062.TV

⁴ Tóth Judit, Ugróczy Mária: Kézikönyv a határon túli magyarokat érintő jogszabályi rendelkezésekről. MagyarOrszággyűlés, 2008. – 83.old.

Az ezek megvalósításához biztosítható pénzügyi támogatás összegét központi költségvetésről szóló törvény célleírányzatként határozza meg. A támogatásra rendelkezésre álló keret felhasználásáról az oktatásért felelős miniszter döntött a külön jogszabályban foglaltak szerint.⁵

Napjainkra a nemzetpolitikai támogatások nagy részét a Bethlen Gábor Alap által meghirdetett pályázatok, illetve egyedi elbírálású támogatások révén finanszírozza a kormányzat. A Bethlen Gábor Alap nem más, mint elkülönített állami pénzalap, amelynek célja a Magyar Kormány nemzetpolitikai stratégiájához kapcsolódó célok megvalósulásának elősegítése. Kiemelt feladata támogatások nyújtása a külhoni magyarság szülőföldjén való egyéni és közösségi boldogulásának, anyagi, szellemi gyarapodásának elősegítése és kultúrájának megőrzése érdekében.⁶

A kutatásunk során a következő magyar nemzetpolitikai célokat különítettünk el:

- Határokon átívelő egy nemzetben való gondolkodás;
- Kisebbségi jogok homogén értelmezése a nemzetközi jogalkotás színterén;
- Jogegyenlőség és egyenrangúság;
- A kisebbségek nyelvi jogainak tiszteletben tartása;
- Kisebbségi nyelvhasználat megvalósítása gyakorlati szinten;
- Jogérvényesülés oktatás, közigazgatás, regionális szinten;
- Felvenni a harcot intézményes keretek között az asszimiláció ellen;
- Közösségépítés határokon túl, magyar-magyar kapcsolatok elmélyítése kulturális, politikai, gazdasági, társadalmi szinten a Kárpát-medencében;
- Határ menti régiók kapcsolatrendszerének kiépítése;
- Egyéni és kollektív jogok együttese;
- Önkormányzat létrehozása;
- Kulturális, nemzeti autonómiatörekvések támogatása intézményi keretek között;
- Kiegyensúlyozott kapcsolatok ápolása a szomszédos állam népeivel;
- Magyar nyelvű oktatás támogatása;
- Magyar régiók fejlesztése, gazdasági kapcsolatok elmélyítése;
- Magyar kultúra és hagyomány ápolásának támogatása a külhoni magyar közösség körében;

⁵ 2001.évi LXII. törvény a szomszédos államokban élő magyarokról. Webes elérhetőség: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0100062.TV

⁶ Bethlen Gábor Alap. Bemutakozás. Webes elérhetőség: <http://bgazrt.hu/magunkrol/>

- Migráció elleni lehetséges megoldások;
- Felmérni a magyar nemzeti identitást, programok, fórumok, közösség-építő tréningek támogatása;
- Szervezetek, intézmények támogatása.

A fentebb említett nemzetpolitikai célok kárpátaljai vonatkozásban így különíthetők el:

- Nemzeti jelentőségű intézmények és programok,
- A magyar kultúráért és oktatásért,
- „Szülőföldön magyarul” pályázati program,
- Meghívásos pályázati felhívás: Hungarikumok,
- „2015 a külhoni magyar szakképzés éve»,
- Dr. Szász Pál tanulmányi ösztöndíj,
- Testvér-települési programok és együttműködések,
- Kárpátaljai pedagógusok, egészségügyi dolgozók támogatása és óvodai gyermekétkeztetési program,
- Kárpátaljai meghívásos pályázati felhívás.⁷

A nemzetpolitikai stratégia megvalósításának egyik alapvető területe a nyelvpolitika, a nyelvi jogok védelme, a kisebbségi nyelvhasználati jogok biztosításának elősegítése, a rendelkezésre álló uniós és nemzetközi jogi eszközök maximális kiaknázása a nemzetpolitikai célok megvalósítása érdekében, jogtudatosság és jogbővítés a külhoni magyar közösségek vonatkozásában.⁸

A magyar Országgyűlés 2010. május 26-án fogadta el a magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény módosítását, amely bevezette az egyszerűsített honosítási eljárást.

Az egyszerűsített honosítási eljárás lényege, hogy nem kell Magyarországon letelepedniük a határon túli magyaroknak a magyar állampolgárság megszerzéséhez, nem kell állampolgársági vizsgát tenniük, elegendő a magyar nyelv ismerete, nem kell a magyarországi lakóhelyet és megélhetést igazolni.⁹ A jogszabály 2010. augusztus 20-án lépett hatályba, de az új szabályokat a 2011. január 1. után benyújtott kérelmekre alkalmazták.

⁷ Bethlen Gábor Alap. Archivum. Webes elérhetőség: http://bgazrt.hu/tamogatasok/archivum/2015_evi_felhivasok_nyertesek/

⁸ A „Magyar Nemzetpolitika – A nemzetpolitikai stratégia kerete” című stratégiai dokumentum végrehajtása Webes elérhetőség: http://bgazrt.hu/_dbfiles/htmltext_files/7/0000000207/cselekves_2013.pdf

⁹ Tájékoztató az egyszerűsített honosítási eljárásról. Webes elérhetőség: <http://www.forum.beregszasz.org/hirek-hasznos-informaciok/42-hasznos-informaciok/57-tajekoztato-az-egyszerusített-honositasi-eljarasrol.html>

Érdeemes kitérni Ukrajnának a kisebbségeket érintő törvényei és rendeletei vizsgálatára, különös tekintettel a nyelvtörvényekre, hiszen ezáltal objektív képet kapunk a kárpátaljai magyarság helyzetéről, illetve kirajzolódik a magyar-magyar kapcsolatok elmélyítésének szükségességéről:

- Ukrajna törvénye az Ukrán Köztársaság nyelveiről (1989).
- Ukrajna nemzetiségi jogainak nyilatkozata (1991);
- Ukrajna törvénye a nemzetiségi kisebbségekről (1992);
- Ukrajna törvénye a helyi önkormányzatokról (1997);
- Ukrajna törvénye az általános középfokú oktatásról (1996);
- A Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája (2003).¹⁰

Az 1989-ben elfogadott törvény értelmében az ukrán nyelvet állami szintre emelték, a kisebbségek anyanyelvüket ügyintézéskor azokon a területeken, használhatják, ahol a kisebbség aránya a többséghez 50% feletti. Az 1996. június 28-án Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa által elfogadott Ukrajna Alkotmányának 10. cikkelye is egyértelműen fogalmaz az ukrán nyelv státusát tekintve: „Az államnyelv Ukrajnában az ukrán nyelv”. Emellett kiemeli, hogy garantálja az ukrán nyelv mellett az oroszoknak és minden kisebbségi nyelvnek a szabad fejlesztés lehetőségét, a szabad használatot és védelmet.¹¹ Ukrajna Alkotmányának 24. cikkelye értelmében a kisebbségeket nem érheti diszkrimináció nemzeti hovatartozásuk miatt.¹² A 92. cikkely is úgy rendelkezik, hogy kizárólag Ukrajna törvényei határozzák meg többek között a nyelvhasználat rendjét.

Az ukrainai kisebbségi törvény deklarációk szintjén nagyvonalúan kezeli a kisebbségek jogait: „Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa (...) a nemzetiségi kisebbségekkel kapcsolatos nemzetközi kötelezettségekhez igazodva, azzal a céllal fogadja el a törvényt, hogy a nemzetiségi kisebbségek számára garantálja a szabad fejlődéshez való jogot.” A 3. cikkely a következőképpen határozza meg a nemzeti (ukrán terminológia szerint: nemzetiségi) kisebbségek fogalmát: „A nemzetiségi kisebbségekhez Ukrajna azon állampolgárainak csoportjai tartoznak, akik nem ukrán nemzetiségűek, s kinyilvánítják nemzeti öntudatukat és egységüket.”¹³

¹⁰ Túri Gréta: Törvényen innen, határon túl - a nemzeti identitás kérdései a kárpátaljai magyarok körében <http://kisebbségkutato.tk.mta.hu/uploads/files/archive/998.pdf>

¹¹ Csernicskó István: A magyar nyelv használata Kárpátalján: a jogok és a gyakorlat. Romániai Magyar Jogtudományi Közlöny., 2006 (2). 53.old.

¹² Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – С. 14.

¹³ Csernicskó István: A magyar nyelv használata Kárpátalján: a jogok és a gyakorlat. Romániai Magyar Jogtudományi Közlöny., 2006 (2). 54.old.

Ukrajna alkotmánya ezzel szemben nem fogadja el a több állampolgárságot, mivel egy állam területén egy állampolgárság az elfogadott. Ezért a kárpátaljai magyarok a felvidékiekhez hasonló helyzetbe kerültek, hisz ott büntetendő a kettős állampolgárság.

1999-ben a hivatalos nyelv az ukrán lett (ugyanakkor az alkotmány rögzíti a nyelv szabad használatát és annak fejlődését). A 2012. augusztus 10-én hatályba lépett nyelvtörvény értelmében azokban a térségekben, ahol a kisebbségek aránya eléri a 10%-ot, a kisebbségi nyelvet ügyintézéskor is használhatják.

2014. február 24-én újabb törvénymódosításra került sor, amely 5. cikkelyének 2. bekezdése szerint a törvényben foglalt jogok akkor alkalmazhatók, ha egy város, városi típusú település, vagy falu területén a felsorolt 17 kisebbségi nyelv valamelyike anyanyelvi beszélőinek aránya eléri vagy meghaladja a 30%-ot. A tervezet tehát a 2012-es jogszabályban rögzített 10%-hoz képest a háromszorosára emeli a kisebbségi nyelvek használatának alsó küszöbét.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – С. 141.
2. 1995. évi XLV. Törvény. A Magyar Köztársaság Országgyűlése a Magyar Köztársaság és Ukrajna között a jószomszédság és az együttműködés alapjairól Kijevben, az 1991. évi december hó 6. napján aláírt Szerződés. Webes elérhetőség: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99500045.TV
3. 2001. évi LXII. törvény a szomszédos államokban élő magyarokról. Webes elérhetőség: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0100062.TV
4. Az Ukrajna és Magyarország közötti kétoldalú kapcsolatok története. Webes elérhetőség: <http://hungary.mfa.gov.ua/hu/embassy/history>
5. A „Magyar Nemzetpolitika – A nemzetpolitikai stratégia kerete” című stratégiai dokumentum végrehajtása. Webes elérhetőség: http://bgazrt.hu/_dbfiles/htmltext_files/7/0000000207/cselekvés_2013.pdf
6. Bethlen Gábor Alap. Bemutakozás. Webes elérhetőség: <http://bgazrt.hu/magunkrol/>
7. Bethlen Gábor Alap. Archivum. Webes elérhetőség: http://bgazrt.hu/tamogatasok/archivum/2015_evi_felhivasok_nyertesek/

8. Csernicskó István. A magyar nyelv használata Kárpátalján: a jogok és a gyakorlat. Romániai Magyar Jogtudományi Közöny., 2006 (2). 53.old
9. Tájékoztató az egyszerűsített honosítási eljárásról. Dr. Jeszenszky Géza: Antall József, a nemzetpolitikus. Webes elérhetőség: http://epa.oszk.hu/01900/01975/00004/pdf/EPA01975_sovidek_2010_02_02_62-66.pdf
10. Webes elérhetőség: <http://www.forum.beregszasz.org/hirek-hasznos-informaciok/42-hasznos-informaciok/57-tajekoztato-az-egyszerusített-honositasi-eljarasrol.html>
11. Tóth Judit, Ugróczi Mária. Kézikönyv a határon túli magyarokat érintő jogszabályi rendelkezésekről. Magyar Országgyűlés, 2008. – 83.old.
12. Túri Gréta. Törvényen innen, határon túl – a nemzeti identitás kérdései a kárpátaljai magyarok körében. Webes elérhetőség: <http://kisebbssegkutato.tk.mta.hu/uploads/files/archive/998.pdf>.

PROF. DR. KISS ÉVA,

*a Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszék vezetője,
az MTA köztestületi tagja*

KÁRPÁTOK EURORÉGIÓ ÉS A HATÁRON ÁTNYÚLÓ EGYÜTTMŰKÖDÉS RENDSZERE¹

Summary

This article identifies a development of the Central Europe definition. This article is a piece of analysis of the evolution and structure of the real history of the Central Europe and category of the Central Europe. The category of the Central Europe was very important for the centraleuropean society, such as culture. This Central Europe region in early time and now is the most important element of European history too.

Key words: Carpathian euro-region, Ukraine, European Union, trans-border cooperation, system.

Анотація

Проведено аналіз ролі транскордонного співробітництва в контексті розвитку Карпатського євро-регіону. Дана стаття сфокусована на дослідженні інституційної системи Карпатського євро-регіону. Головною метою дослідження є також розкриття сутності юридичного аспекту транскордонного співробітництва

Ключові слова: Карпатський євро-регіон, Україна, Європейський Союз, транскордонне співробітництво, система.

¹ A tanulmány a Magyar Tudományos Akadémia Domus Hungarica támogatásával készült

A *Kárpátok Eurorégió* 1993-ban jött létre, és elsődleges céljával tűzte ki a korábbi évtizedekben jórészt egymástól elvágott, határ menti térségek koordinált fejlesztését, a gazdasági, társadalmi és kulturális együttműködések elősegítését. A Kárpátok Eurorégiót az eurorégiós gyakorlat példájának is tekinthetjük, hiszen kapcsolatainak alapja a közös érdekek felismerése, egyeztetése, valamint nem utolsósorban a határmenti területek hasonló adottságai.

Napjainkban az EU-integráció folyamatában, *az Európai Unió új külső határa* átszeli a Kárpátok Eurorégió területét, ezért annak szerepe az Európai Unión belül és kívül is jelentősen felértékelődik. A témával foglalkozó szakértők közül fontos megemlíteni *Majorné László Brigittát*, a Kárpátok Eurorégió Nemzetközi Titkárságának elnökét. Tény, hogy a *Kárpátok Eurorégió* komoly nemzetközi elismerésben jelentős szerepe van a magyar félnek, ezen belül a tagországok közötti tevékenységet, valamint a nemzetközi együttműködést koordináló nemzetközi titkárság elnökének. Koordinációs tevékenysége mellett a Titkárság az *Európai Határrégiók Szövetsége Elnökségében ellátja a szervezet képviseletét, valamint a Maas-Rajna Eurégióval szervezett programok, projektek előkészítését és megvalósítását.* „A Kárpátok Eurorégió szerepe az elkövetkezendő időszakban átalakul és az európai integráció folyamatában egyre fontosabbá válik. A tagországok közül némelyek csatlakoznak az EU-hoz, illetve a csatlakozás nem egy időben fog történni, s lesz olyan tagország, mely a közeljövőben valószínűleg nem válik EU-taggá. Ez a tény önmagában is feladatokat, kihívást jelent”² – utalt a jelenre Majorné László Brigitta.

Prof. Dr. Süli-Zakar István, a Kárpátok Eurorégió Tanácsának legrégebbi tagja – aki már az alapítástól figyelemmel kíséri a szervezet tevékenységét, segíti a nemzetközi szervezet rövid- és hosszútávú stratégiájának kialakítását, megismertetését, elismertségét – nevéhez számos nagy volumenű kiadvány fűződik a Kárpátok Eurorégió korábbi, múltbeli tapasztalatairól, az aktuális problémákról, s a jövőbeni kilátásokról.³ Véleménye szerint a Kárpátok Eu-

² Majorné László Brigitta. Kárpátok Eurorégió // A határmenti együttműködés lehetőségei és korlátai Magyarország és Ukrajna között. Debreceni Akadémiai Bizottság Magyar Tudományos Akadémia - Nyíregyháza – Ungvár, 2004.

³ Süli-Zakar I. A Kárpátok-Eurorégió szerepe a határokon átnyúló kapcsolatok erősítésében. – In: Comitatus Önkormányzati Szemle VII. évfolyam, 6. szám, Veszprém, 1997. pp. 30-43.; Süli-Zakar I. A Kárpátok Eurorégió 5 éve. Eurorégióinkról dióhéjban. – In: A Kárpátok Eurorégió 5 éve. Nyíregyháza, 1998 - pp. 52-58.; Süli-Zakar I., Czímre K., Teperics K. Regionalism in Central Europe: The Study of the Carpathian Euroregion from the Aspect of Human Relations. – In: Regional Potentials in an Integrating Europe – Regional Studies Association. Bilbao Spain. 1999. - pp. 139-140.; Süli-Zakar I. A Kárpátok Eurorégió geopolitikai jelentősége. – Limes Tudományos Szemle. XIV. évfolyam. 47. szám. Tatabánya, 2001. pp. 105-128.; Süli-Zakar I. Kárpátok Eurorégió 15 év a határokon átvívelő kapcsolatok fejlesztéséért – Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója, Debrecen 2008. - 502 p.

rorégió az adott térségben megelőzte korát, mára azonban szükségessé vált a szervezet strukturális átalakítása és a legaktívabb megyék megerősítése: „A Kárpátok Eurorégió Regionális Fejlesztési Stratégiájában szereplő fejlesztések jelentős részét a 2014–2020 közötti időszakban – a szükséges színvonalon pályázva – EU források segítségével valósíthattuk meg. Az európai közösségi támogatások három főbb prioritást céloznak meg: a konvergencia, a regionális versenyképesség és foglalkoztatás mellett az európai területi együttműködést. Az „európai területi együttműködés” célkitűzés arra irányul, hogy erősítse

- a határokon átnyúló együttműködést közös helyi és regionális kezdeményezések révén,
- a transznacionális együttműködést az integrált területi fejlődéshez vezető, a közösségi prioritásokhoz kapcsolódó intézkedések révén,
- az interregionális együttműködést és tapasztalatcserét a megfelelő területi szinten⁴.

Módszertani szempontból fontos, hogy a rendszerelmélet koncepciója szerint elemezzük a határmenti együttműködés meghatározó intézményi rendszerét, szabályait, stratégiai tényezőit, feltáró és elemző jelleggel bemutassuk a Kárpátok Eurorégiót, illetve az európai integráció összefüggésében kutassuk a Kárpátok Eurorégió nemzetközi kapcsolatrendszerének bővítési lehetőségeit. Erre elsősorban azért van szükség, mert maga a téma kutatása csak ez által válik komplex jellegűvé. A Kárpátok Eurorégió kutatása alapvetően multidiszciplináris téma, mivel történeti, jogi, gazdasági megközelítéseket is figyelembe vesz. Meg kell említeni, hogy jelen publikáció folytatása a szerző által a Kárpátok Eurorégió és az euroregionális határmenti együttműködés széles skáláját elemző tudományos kutatásoknak.⁵

⁴ Közös múltunk-közös jövőnk, együtt Európáért: 20 éves a Kárpátok Eurorégió- emlékek, sikerek, megújulás. Süli-Zakar István. - Debrecen, 2014. - 345 old.

⁵ Kiss E. Carpathian Euroregion: Prospects and Challenges - Role of the Carpathian Euroregion in Strengthening Security and Stability in Central and Eastern Europe, Prešov-Uzhgorod 2001 – pp.59-61.; Kiss E. Carpathian Euroregion: Role of the Carpathian Euroregion in Confronting Its Minority Agenda. Prešov-Uzhgorod, 2001. – C.42-46, 80-116.; Kiss E. Kovács K. Medzietské vsťahy v národnostnomenšných oblastiach Karpatského euroregionu. Stav a možnosti ich monitorovania. - Prešov: PSEI, 2002. – pp.44-59.; Kiss Éva European Union Enlargement and the Impact of Schengen Visa on Creation of New Frontiers in Central Europe // Borders and Cross-border Co-operation in the Central European transformation countries. A Debreceni Egyetem. - Debrecen: Kossuth, 2002. – pp.129-136.; Kish Éva Schengen and the Hungarian-Ukrainian Border. A Ukrainian Perspective // Carpathian Euroregion and External Borders of the Enlarged European Union confronting the effects of Schengen. - Kosice, 2003. - 116-159 pp.; Kiss É. Az Európai Unió „keleti bővítésének” hatása Ukrajna határon átvelő együttműködési rendszerének kialakítására // A határon átvelő együttműködés perspektívái. A Nyíregyházi Főiskola. - Nyíregyháza, 2005. - pp.151-159.; Kiss E. Cross-Border Cooperation between

Egy *eurorégió* földrajzi területe a társadalmi-gazdasági integráció kiterjedése által válik jellegzetesen meghatározottá, s nem csupán a benne helyet foglaló közigazgatási egység által. A határközi eurorégiós területek nem helyi vagy regionális kormányzatok új sorát képezik, hanem a működő közösségi, illetve magánszektorbeli testületek találkozási csomópontjai is egyben.

Az eurorégiók jellegzetességei, kritériumai a következők:

Szervezeti kritériumok:

- regionális és helyi hatóságok tömörülése a nemzeti határ mindkét oldaláról, olykor egy parlamenti összeállítással;
- határközi szervezetek permanens titkársággal és szakemberekkel, valamint adminisztratív stábbal;
- a magánjoghoz igazodóan nemzetközi szerződéseken alapul, melyek a regionális hatóságok tagságára nézve szintén szabályzó erejűek.

Munkamódszer kritériumai:

- fejlesztés- és stratégiaorientált együttműködés, nincs egyedi esetekre alapuló nagyságrend, mindig határközi orientációjú, a határközi régióktól eltérően;
- nincs új adminisztrációs szint, a határközi kapcsolatok elméleti központja; polgárok, politikusok, intézmények, gazdasági, szociális partnerek, kulturális események szervezői, stb.;
- különböző strukturális és hatalmi ágak közötti egyensúly-teremtés a határ mindkét oldalán, tekintettel a pszichológiai folyamatokra, partnerségi együttműködés vertikálisan (európai, kormányzati, regionális, helyi) csakúgy, mint horizontálisan, határok felett álló módon;
- hatásköri döntések megvalósítása nemzeti szinten és a határ mindkét oldalán alkalmazott eljárásokhoz igazodva (az illetékességi és strukturális eredetű hatalmi konfliktusok elkerülése), polgárok, intézmények és szociális partnerek határközi szintű részvétele;
- programokban, projektekben és döntéshozói eljárásokban való részvétel, közvetlen kezdeményezések és a saját források előfeltételekként történő alkalmazása harmadik pártok megsegítése és támogatása céljából.

Ukraine and Hungary in View of EU Enlargement // Inventárium. A Nyíregyházi Főiskola. – Nyíregyháza, 2005. - 96-103.pp.; Kiss Éva. Határmenti együttműködés // Kárpátalja. Monográfia. 12 fejezet. - MTA RKK. Pécs: Dialóg Campus, 2009. - 454-492 old.; Kish Yeva. Formation of new eastern limes of Central Europe: relations and policy of European Union and Ukraine towards cross-border cooperation after the European Union Enlargement // Central European Papers. Silesian University in Opava. Czech Republic. - Opava: X-MEDIA. - N1. - 2013. - 66-76. pp.; Kiss Éva. A bővülő Európai Unió új kohéziós politikája // Tudományos Közlemények. Ungvári Nemzeti Egyetem. - Ungvár, 2015. - 242-251 pp.

A *határközi együttműködés tartalma*: igazodás a közös érdeklődésre számot tartó területek meghatározása (pl. infrastruktúra, gazdaság, kultúra), együttműködés (az élet minden területén: életmód, munka, szabadidő, kultúra, stb.), egyenlő hangsúly esik a társadalmi-kulturális, csakúgy mint a gazdasági infrastrukturális együttműködésre, szerződések, egyezmények megvalósítása és országok között, európai szinten lezárni a határközi tapasztalatszerzést, a határközi együttműködésre vonatkozó tanácsadás, segédlet és koordináció, különösen az alábbi *területeken*: regionális fejlesztés, idegenforgalom és pihenés, gazdasági fejlesztés, mezőgazdasági fejlesztés, szállítás és közlekedés, innováció- és technológiaáramlás, környezetvédelem és természetmegóvás, iskolák és nevelés, társadalmi együttműködés, kultúra és sportok, veszélyelhárítás és katasztrófamegelőzés, egészségügy, kommunikáció, energiagazdálkodás, szennyvizek raktározása, közbiztonság.⁶

Egy *eurorégió típusú struktúra létrehozásához* szükséges lépések meghatározása végett az alábbiak összegezhetők (amennyiben nincs a határrészre vonatkozó nemzetközi határ menti együttműködési szerződés).

Regionális, helyi hatóságok szervezetei (helyhatóságok, megyék stb.), melyek a határ mindkét oldalán határközi célkitűzések érdekében jöttek létre, a nemzeti köz-, illetve magánjog égisze alatt;

Majd belépnek a szervezetek egy határközi együttműködési egyezménybe (jellegzetesen a magánjog fennhatósága alatt), legalább az alábbi momentumokat felölelve:

- egyenrangú kormányzótestületi képviselő (tanács, bizottság)
- a közös költségvetéshez való hozzájárulás a tagszervezetek részéről
- közös titkárság.⁷

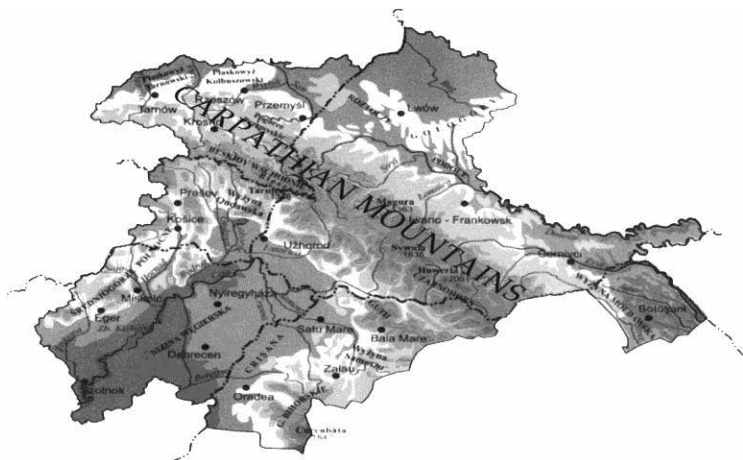
Egy, az ezt a kategóriát illusztráló példa a *Kárpátok eurorégió* – egy *széles skálán mozgó határközi struktúra*, mely a Lengyelország, a Szlovák Köztársaság, Magyarország, Ukrajna és Románia által felosztott határközi régióban helyezkedik el. A határrégiók helyhatóságai és tartományai hozták létre az eurorégió legmagasabb testületét – a „Kárpátok Eurorégió Tanácsát”, mely 15 tagot számlál és elnöki vezetésű. A közös titkárságot admi-

⁶ TACIS/LACE: Introduction to Cross-Border Cooperation in Europe (évszám nélkül), <http://lace.aebr-ageg.de/lacebr/lframbnv.htm>.

⁷ TACIS/LACE: Introduction to Cross-Border Cooperation in Europe (évszám nélkül), <http://lace.aebr-ageg.de/lacebr/lframbnv.htm>.

nisztratív igazgató vezeti, és koordinálja a nemzeti fiókirodák és az eurorégió szektorspecifikus munkacsoportjait.⁸

A Kárpátok Eurorégió Interregionális Együttműködés Magyarország, Lengyelország, Románia, Szlovákia és Ukrajna elsősorban határmenti térségét fogja össze. Területe alapításkor 53 ezer km² volt 5 millió lakossal, a kedvező politikai változások hatásaként jelenleg már 161 ezer km², 16 millió lakossal.

1. ábra: A Kárpátok Eurorégió földrajzi kiterjedése

Megalapításkor a szövetség fő célja – megfelelő szervezeti keret kialakításával – a határok átjárhatóságának a biztosítása, a határok elválasztó szerepének csökkentése, a határon átnyúló együttműködés kiterjesztése, a térség társadalmi-gazdasági fejlesztése az itt élők életminőségének a javítása érdekében, s természetesen a jószomszédi kapcsolatok kialakításához az érintett országok és népek között volt. A Kárpátok Eurorégió *Alapszabályzata* szerint Magyarország, Lengyelország, Románia, Szlovákia és Ukrajna határos területeinek (melyek a Kárpátok hegységben és a Tisza folyó vízgyűjtő területén helyezkednek el) képviselői az egyenlőség és a kölcsönös előnyök elvének figyelembevételével együttműködnek a «Kárpátok Eurorégió» Interregionális Szövetség keretein belül.⁹

⁸ TACIS/LACE: Introduction to Cross-Border Cooperation in Europe (évszám nélkül), <http://lace.aebr-agg.de/lacebr/lframbnv.htm>.

⁹ A Kárpátok Eurorégió Alapszabálya // A Kárpátok Eurorégió Nemzetközi Titkárságának folyamatban lévő ügyek adattára.

A Kárpátok Eurorégió nemzetközi elismerése abban is megnyilvánult hogy az AEBR (*Európai Határ menti Régiók Szövetsége*) az 1996. november 14–16-án a németországi Rheine városában megtartott jubileumi konferencián szervezetének teljes jogú tagja, 56. sorszámmal lett bejegyezve. Az AEBR éves az Igazgató Tanácsának ülésén 1998. novemberében (Nizza) a Kárpátok Eurorégió képviselőt egyhangúlag megszavazták a legfőbb döntéshozó szervében, az Elnökségben illetve a Szakértői Bizottságban.¹⁰

A Szövetség *leffőbb céljai és feladatai*, hogy szervezze, koordinálja azokat a tevékenységeket, amelyek elősegítik a gazdasági, ökológiai, kulturális, tudományos és oktatási együttműködést a tagok között. Ezen belül elősegítse konkrét tervek kidolgozását a Szövetség tagjai között a közös érdekeltségű területeken, elősegítse és megkönnyítse a kapcsolatok kiépítését a Szövetség területén élő emberek között, beleértve a különböző területek szakértői közötti kapcsolatokat is, hozzájáruljon a tagok közötti jószomszédi kapcsolatok kialakításához, feltárja a többoldalú, határokon átnyúló együttműködés potenciális területeit a tagországok között, közvetítse és segítse az együttműködési lehetőségeket más nemzetközi szervezetekkel, intézetekkel és ügynökségekkel.¹¹

2. ábra: A Kárpátok Eurorégió területi elhelyezkedése

¹⁰ AEBR in co-operation with the European Parliament and the European Union (EU). <http://www.aebr-agebr/htm/agbr0160.htm>.

¹¹ A Kárpátok Eurorégió Alapszabálya // A Kárpátok Eurorégió Nemzetközi Titkárságának folyamatban lévő ügyek adattára

A Szövetség szervezeti felépítése a következő: a legfőbb szerve a *Régió Tanács*. A Tanács feladata az, hogy kialakítsa és meghatározza a Kárpátok Eurorégió stratégiai céljait, a Nemzetközi Titkársággal történő együttműködés keretében. A Tanács a Kárpátok Eurorégió Nemzeti Oldalait képviselő Tanácstagokból áll. A Kárpátok Eurorégió Nemzeti Feleinek tanácstagjait a Nemzeti Felek saját hatáskörükben választják meg. Az adott Nemzeti Felek tanácstagjai együtt alkotják az adott Nemzeti Fél Delegációját. A Nemzeti Delegáció létszáma nem lehet több 10 főnél. Minden Nemzeti Fél Delegációja egy-egy szavazattal rendelkezik a KE Tanácsában. A Nemzeti Felek Állandó Összekötői - a Kárpátok Eurorégió Nemzetközi Titkárságának tagjai egyben a Kárpátok Eurorégió Tanácsának tagjai is. A Delegáció Vezetője képviseli az adott Nemzeti Fél érdekeit a KE tanácsának ülésein, hoz döntést az adott Nemzeti Fél nevében és vesz részt a szavazásokon.¹²

A *Nemzetközi Titkárság* a Szövetség végrehajtó és adminisztratív képviselője és a Nemzeti Felek által kijelölt Állandó Nemzeti Összekötőkből áll. A Nemzetközi Titkárság feladatköre az alábbiakat foglalja magába: szakmai menedzsment feladatkör; közös projektek, tervezetek elkészítése és előterjesztése; aktív részvétel a forráskeresésben az egész Szövetség számára; megállapodás-tervezetek elkészítése; tanácsülések előkészítése, kapcsolatok kialakítása és fenntartása a helyi és nemzetközi szervezetekkel és intézményekkel; éves jelentés elkészítése a végzett munkáról; napi kapcsolat, ellenőrzés és támogatás a Kárpátok Eurorégió Munkabizottságai által végrehajtott tevékenységeket illetően.

A Kárpátok Eurorégió rendszerének fő elemei a *Munkabizottságok*, de facto ők végzik a Régió Tanács által kijelölt és elfogadott célok gyakorlati megvalósítását, például közös projekteket. A Munkabizottságok a Tanács döntése alapján kerülnek kialakításra, és a Szövetség tagjai közötti interregionális együttműködés speciális kérdéseivel foglalkoznak. A Szövetség szervei tanácsadói, konzultációs és koordinációs tevékenységet folytatnak azzal a céllal, hogy elősegítsék az interregionális együttműködést, képviselve a Kárpátok Eurorégiót.

A Kárpátok Eurorégió *erősszervezet szerepe* abban rejlik, hogy keretein belül és egésze alatt kiemelt szerepet kapnak:

¹² A Kárpátok Eurorégió Alapszabálya // A Kárpátok Eurorégió Nemzetközi Titkárságának folyamatban lévő ügyek adattára

- a Kárpátok Eurorégió teljes területét érintő kapcsolatrendszer mellett a két- és háromoldalú együttműködések és közös projektek;
- a Kárpátok Eurorégió egyes tagjai (régiók, megyék, városok, kistérségek) közötti közvetlen együttműködés támogatása;
- a Kárpátok Eurorégió alapelveivel, céljaival összhangban az együttműködési területek reális igényeknek megfelelő kiszélesítése a társadalmi (kisebbségek, civil szféra, ifjúság) és a gazdasági-pénzügyi szektorra;
- a Kárpátok Eurorégió céljait és feladatait megvalósító egyesületek és alapítványok, közöttük rendszeres kapcsolat kiépítése, különös tekintettel közös pályázatok, projektek kialakítására.¹³

Az Európa Tanács felismerte a határon átnyúló megállapodások jelentőségét a kölcsönös bizalom kiépítésében, valamint a múlt feszültségei, katonai konfliktusai által beárnyékolt területeken az egymásba vetett hit újraélesztésében. Ukrajna és a szomszédos Közép-Európai uniós országok közötti határon átvéelő együttműködés a Kárpátok Eurorégió keretében *jogi szempontból* az európai *határon átvéelő együttműködések*et szabályzó normák, törvényszabványok és rendeletek alapján folytatják tevékenységüket. Még pontosabban – az 1980. május 21-én Madridban aláírt területi egyesületek és helyi hatalmak határmenti együttműködéséről szóló **Európai Keretegyezmény** Konvenciónak és az adott konvenció Kiegészítő jegyzőkönyveinek megfelelően. Jogi szempontból kiemelendő, hogy Ukrajna a többi Közép-Európai országgal együtt ratifikálta az említett konvenciót, így a nemzetközi jogi értelmezés szerint a Konvenció a közép és kelet-európai államok jogi rendszerének szerves részévé vált. A madridi Konvenciónak megfelelően «a szomszéd területek szervezetei és helyi hatalmai közötti kapcsolat erősítésére irányuló két vagy több megállapodást kötő fél jogi fennhatósága alatt megvalósuló bármilyen egyeztetett tevékenység» *határ menti együttműködésnek* tekinthető. Az Európai Keretegyezmény nem fogja át a határ menti együttműködés minden aspektusát, kiemelve ezzel azt, hogy rendeletei nem gátolják a megegyező felek más együttműködési formákhoz való fordulását. Ez által további fejlődésnek nyit utat, biztosítja a konvenció alkalmazásának sikerességét, ebből kifolyólag a konvenció államok általi ratifikációját, továbbá a határ menti egyesületek számára utat nyit a nyereségszerzéshez.¹⁴

¹³ A Kárpátok Eurorégió Alapszabálya // A Kárpátok Eurorégió Nemzetközi Titkárságának folyamatban lévő ügyek adattára

¹⁴ Kiss Éva. Az ukrán-magyar határmenti együttműködés: lehetőségek és prioritások a XXI században. - Ungvár, Lira, 2003. – pp. 68-70.

A Keretegyezmény egyik legfontosabb momentuma a határ menti együttműködés és minden szomszédi viszonyú terület közötti kapcsolatteremtés lehetőségének megteremtése. Másodsorban, a Keretegyezmény rendeletei nem imperatív jellegűek. A konvenció felépítése nem mindennapi: egy rövid, a nemzetközi jogi megállapodás gyakorlati alkalmazásáról szóló megegyezésből, és olyan „tipikus és Keretegyezményeket tartalmazó rendeletek és szerződések” formájában csatolt mellékek jegyzékéből tevődik össze, amelyek kifejezetten csak ajánlásként, és nem szerződésként értelmezhetők. A konvenció fontos kérdést világít meg, mely szerint a különböző államok kötelesek fejleszteni a területi egyesületek közötti határ menti együttműködést, és rámutat arra, hogy egy ilyen együttműködés a hatalmi szervek patronálása alatt kötött közvetlen megegyezések formájában is megvalósítható.

A konvencióban az együttműködés két módját különböztetjük meg: az egyik az információcseré és a megegyezés szerinti tevékenység, a másik olyan egyezmények és szerződések, amelyek egy specifikus jogi viszony létesítését feltételezik. (2. cikkely).

Vagyis, az Európa Tanács alapvető normája a Határokon Átnyúló Együttműködésről Szóló Európai Keretegyezmény lett, amely a határokon átnyúló együttműködést a következőképpen határozta meg: „A jelen egyezmény szempontjából a **határmenti együttműködés** fogalmába tartozik két vagy több Szerződő Fél joghatóságán belül lévő területi önkormányzatok és közigazgatási szervek között a jószomszédi kapcsolatok erősítése és továbbfejlesztése céljából megvalósuló tevékenység, valamint az e cél megvalósítását szolgáló egyezmény vagy megállapodás megkötése. A határmenti együttműködés a területi önkormányzatoknak és a közigazgatási szerveknek a belső jogban meghatározott hatáskörében valósul meg. E hatáskör hatályát és jellegét a jelen egyezmény nem érinti.” (2. cikkely)¹⁵ A Keretegyezmény célja ösztönzése és elősegítése annak, hogy a helyi és területi hatóságok a hatáskörükbe tartozó ügyekben egymás között határmenti megállapodásokat kössenek. Az ilyen megállapodások kiterjednek a területfejlesztésre, a környezetvédelemre, a közszolgáltatások javítására stb., valamint a helyi önkormányzatok és közigazgatási szervek egyesületeinek vagy konzorciumainak létrehozására is.

¹⁵ Európai Keretegyezmény a Területi Önkormányzatok és Közigazgatási Szervek Határmenti Együttműködéséről. - ETS No. 106. European Outline Convention on Transfrontier Co-operation Between Territorial Communities or Authorities. Madrid, 1980. május 21. Council of Europe, European Treaty Series No. 106, 159, 169. Strasbourg, 5. V. 1998. 153 p.

A Keretegyezménynek két kiegészítő jegyzőkönyve van. Míg az első a közös határ mentén tevékenykedő intézményekkel foglalkozik, a második jegyzőkönyv olyan területi közösségek vagy hatóságok területközi együttműködéséről szól, melyeknek nincs közös határjuk. Egy kormányközi szakbizottság összehasonlító tanulmányokat és jogi szövegeket készít a határ menti együttműködés elősegítése érdekében. Az állam- és kormányfők 1993. évi Bécsi Nyilatkozatának értelmében – amelyben meghatározták az Európa Tanács szerepét az „új Európában” – támogatási programot indítottak útjára azzal a céllal, hogy elősegítsék a határ menti együttműködést Közép-Európában és Kelet-Európában.

A határ menti régiók együttműködésének törvényes alapját az Európai Keretegyezmény a Területi Önkormányzatok és Közigazgatási Szervek Határ menti Együttműködéséről (ETS 06 sz.) szolgáltatja, amelyet az Európa Tanács tagállamai 1980. május 21-én írtak alá Madridban, és amely 1981. december 22-én lépett hatályba.

A Területi Önkormányzatok és Közigazgatási Szervek Határ menti Együttműködéséről szóló Európai Keretegyezmény Kiegészítő Jegyzőkönyvét (ETS 159.sz. egyezmény) a keretegyezményt ratifikáló államok 1995. november 9-én írták alá Strasbourgban, és 1995. december 1-jén lépett hatályba. A jegyzőkönyv célja a keretegyezmény megerősítése azzal, hogy bizonyos feltételek megléte esetén kifejezetten elismeri a területi önkormányzatok jogát, hogy határ menti együttműködési megállapodásokat kössenek, valamint a határ menti együttműködési megállapodások keretében elfogadott intézkedések és határozatok belső jogi személyiségét.

A Területi Önkormányzatok és Közigazgatási Szervek Határ menti Együttműködéséről szóló Európai Keretegyezménynek a területközi együttműködésre vonatkozó *Második Kiegészítő Jegyzőkönyvét* (ETS 169. sz. egyezmény) 1998. május 5-én írták alá. A *Jegyzőkönyv* célja a két vagy több szerződő állam területi önkormányzatai és közigazgatási szervei közötti olyan kapcsolatok jogi kereteinek a megteremtése, amelyek nem minősülnek a szomszédos hatóságok határ menti együttműködési kapcsolatának, beleértve más államok területi önkormányzataival vagy közigazgatási szerveivel való együttműködési megállapodások megkötését is. Ezeket a kapcsolatokat nevezzük „területközi együttműködésnek”. A Keretegyezmény és a Kiegészítő Jegyzőkönyv rendelkezései értelemszerűen (*mutatis mutandis*) alkalmazandók a területközi együttműködésre is. Vagyis, a helyi (területi)

hatóságok határ menti együttműködésének általános jogi kereteként a Keretegyezmény a Jegyzőkönyveivel együtt a kormányzati reformok folyamatában hasznos útmutatást nyújt az új tagállamoknak, beleértve Ukrajnát is. A Madridi Keretegyezmény (a Keretegyezmény nemzetközi jogi normái a határ menti együttműködésről) a ratifikációt követően Ukrajnában részévé vált Ukrajna nemzeti jogszabályzatának, sőt prioritást élvez a belső jog felett a Bécsi Keretegyezménynek a nemzetközi szerződések jogára vonatkozó 27. cikkelye szerint.¹⁶

Az Európai régiók együttműködésének jogi bázisa természetesen lehetőséget teremt az ukrainai és közép-európai régiók közötti aktív és egyenjogú eurorégiós együttműködésre. A hasonló kooperációk eredményei hatékonyságukat, dinamizmusukat és intézményi fejlődésüket nézve különbözőek, a határon átvelő együttműködési formák közül erre jó példával szolgálnak az eurorégiók, de hasonló különbségek fedezhetők fel a régiók közötti együttműködések szintjén is.

Véleményünk szerint, a határ menti együttműködés aktivizálásának jelentős szerepe attól függ, hogy az Európai Keretegyezmény alapvető törvényszerűségeinek megvalósítása milyen mértékben felel meg a nemzetközi jog és a realitások követelményeinek, azaz a decentralizáció, subsidiarizmus, önkormányzatiság és partnerség elveinek.¹⁷

Minden esetben nyilvánvaló, hogy az eurorégiók struktúrája és jellemző vonásai öt tevékenységi kör kérdéseinek megoldására irányulnak, amelyek vagy az alapításkor, vagy az eurorégiók tagjainak tevékenységéből kifolyólag alakulnak ki. Ezen a tevékenységi szférák felsorolása megtalálható a régiók alapításáról szóló egyezményekben és jegyzőkönyvekben, és alapját a következő témakörök képezik: gazdaság és foglalkoztatás, közlekedés (turizmus) és távközlés, kultúra és oktatás, az egészségügy és a szociális ellátás kérdései, tértervezés és környezet. Néhány esetben a felek specifikus kérdések megoldásakor szektorra vonatkozó problémákat oldanak meg, ilyenek a mezőgazdasági, élelmiszeripari, technológiai és kutatói feltalálások, energetikai és vízellátási, a hegyvidéki régiókhoz való hozzáállás politikájának kérdései. Az effektíven működő eurorégiós együttműködési rendszerek kulcsa a régiók reális telj-

¹⁶ Kiss Éva. Az ukrán-magyar határmenti együttműködés: lehetőségek és prioritások a XXI században. - Ungvár, Lira, 2003. – pp. 68-70.

¹⁷ Kiss É. Az Európai Unió „keleti bővítésének” hatása Ukrajna határon átvelő együttműködési rendszerének kialakítására // A határon átvelő együttműködés perspektívái. A Nyíregyházi Főiskola. - Nyíregyháza, 2005.- pp.151-159.

hatalmában rejlik, s ez végül az ukrainai és európai uniós régiók kölcsönös együttműködési mechanizmusának alulról való építkezését eredményezi.

Végeredményben az eurorégiós együttműködés lehetőséget nyit a határ menti problémák regionális, lokális és helyi szinten történő operatív megoldására. Tény az, hogy a határ menti régiók és ezek határon átvéelő együttműködései továbbra is a figyelem központjai lesznek. Így az Európai Tanács alapiratainak megfelelően, mivel a határ mindkét oldalán gyakran élnek egy és ugyanazon kisebbségek, a határon átvéelő együttműködés, a határ menti régiók gazdasági fejlődésének, politikai és szociális egységének alapjává válik. Az utóbbi időben a kontinens területén több mint száz eurorégió alakult, ami a határon átvéelő kooperációk fejlődésének mintájává vált. Az általános szabály szerint az eurorégiók a régiós és régiók közötti képződmények kezdeményezései alapján jönnek létre. A határon átvéelő együttműködések politikája magába foglalja a határon átvéelő strukturális sémák és egyesítési tervek formáinak fejlesztése alapján történő nemzetközi közeledéseket is. Az EU határainak keleti irányba történő bővítése és az Ukrajna és EU közötti határ formálásának eredményeképpen 2004-ben a keleti lengyelországi, magyarországi, szlovákiai határ menti régiók szerepe lényegesen megváltoztatja, és az új határon átvéelő együttműködések alakításának rendszerében *megegerősödik ezen keleti határvidékek státusa*.

A Kárpátok eurorégió a határ menti együttműködés egyik európai normának is megfelelő formája. Az eurorégió olyan behatárolt földrajzi területet jelöl, amely egy, két vagy több ország adott területeit foglalja magába, melyek megállapodtak abban, hogy összehangolják tevékenységüket a határ menti térségek eredményesebb fejlesztése érdekében. Tehát ez egy olyan terület, ahol a kölcsönös interregionális, vagy határokat áthidaló (transznacionális) gazdasági, szociális, kulturális, illetve más jellegű együttműködések léteznek kettő vagy több állam, illetve helyi önkormányzataik között

A fenti kezdeményezések hatására a jövő Európája elsősorban nem a nemzetállamok Európájaként (centralizmus), hanem az azonos gazdasági érdekeltsgű (határ menti) területekből kialakított régiók Európájaként (regionalizmus) képzelhető el. A tapasztalatok szerint egy országhatárokon átnyúló eurorégió alkalmas lehet államokon belüli és államok közti, eddig meg nem oldott konfliktusok kezelésére.

A Kárpátok Eurorégió az alulról jövő kezdeményezéssel szemben 1993. február 14-én alakult meg, ahol Ukrajna és Magyarország régiói is részt vesz-

nek a szlovák, lengyel és román partnereikkel együtt. Az együttműködésben részt vevő határ menti területek országukon belül periferiának számítanak. Az utóbbi években fordulat következett be az Kárpátok Eurorégió helyzetének megítélésében és támogatásában. A Kárpátok Eurorégió egy olyan keret, amely elősegítheti a határtérségek – szűkebb és tágabb hatókörű – fejlődését az EU támogatásával.

Az EU keletre való terjeszkedése során kialakult az EU-s és ukrajnai határ menti régiók új státusa, amely előfeltételezi a határ menti régiók fejlesztési elveinek kidolgozását és megvalósítását. Ebben az értelmezési tartományban a legfontosabb aspektus az EU regionális politikai elveinek a határ menti együttműködési elveknek való szigorú megfelelése. Kétségtelen, hogy a határon átvívelő együttműködés fejlesztésének köszönhetően kialakult effektív eurorégiós integráció lényegesen növeli Ukrajna összeurópai integrációs folyamatokba való csatlakozásának lehetőségét. Az eurorégiók, mint a legelterjedtebb európai határon átvívelő együttműködés intézményesített formái, keretén belül lehetőség nyílik az országhatárok szerepének és jelentőségének optimális minimalizálására és a közös problémákra irányuló regionális/régiókon átvívelő szinten megvalósuló együttműködés tökéletesítésére.

Ukrajna számára jelenleg a legfontosabb feladat a határon átvívelő együttműködés egységes rendszerének kialakítása, amelyek a két vagy többoldalú szinten meghatározott fő irányvonalakat, formákat, fajtákat, és tudományosan kidolgozott közös terveket, koncepciókat, ukrajnai és az európai uniós régiók határ menti együttműködéseinek fejlődési stratégiáit tartalmazzák. Az alakulóban lévő ukrajnai határ menti együttműködések dinamikus és effektív rendszerének az egységes ukrajnai nemzetközi kapcsolatok mérvadó alrendszerévé kell válnia. Az adott rendszer formálásának egyik alapvető aspektusának pedig a nemzetközi integrációs folyamatok értelmezésének aspektusa tekinthető.

Irodalom/Bibliográfia

1. A Kárpátok Eurorégió Alapszabálya // A Kárpátok Eurorégió Nemzetközi Titkárságának folyamatban lévő ügyek adattára.
2. A Kárpátok eurorégió interregionális szövetség stratégiai fejlesztési programja. Készítette: Prof. dr. Süli-Zakar István régió tanácsstag. – Nyíregyháza, 2004.
3. AEBr in co-operation with the European Parliament and the European Union (EU). <http://www.aebr-agebr/htm/agbr0160.htm>.

4. Európai Keretegyezmény a Területi Önkormányzatok és Közigazgatási Szervek Határmenti Együttműködéséről. - ETS No. 106. European Outline Convention on Transfrontier Co-operation Between Territorial Communities or Authorities. Madrid, 1980. május 21. Council of Europe, European Treaty Series No. 106, 159, 169. Strasbourg, 5. V. 1998. 153 p.
5. Kish Éva Schengen and the Hungarian-Ukrainian Border. A Ukrainian Perspective // Carpathian Euroregion and External Borders of the Enlarged European Union confronting the effects of Schengen. – Kosice, 2003. - 116-159 pp.
6. Kish Yeva. Formation of new eastern limes of Central Europe: relations and policy of European Union and Ukraine towards cross-border cooperation after the European Union Enlargement // Central European Papers. Silesian University in Opava. Czech Republic. - Opava: X-MEDIA. - N1. – 2013. – 66-76. pp.
7. Kiss É. Az Európai Unió «keleti bővítésének» hatása Ukrajna határon átvélő együttműködési rendszerének kialakítására // A határon átvélő együttműködés perspektívái. A Nyíregyházi Főiskola. - Nyíregyháza, 2005.- 151-159. pp.
8. Kiss E. Carpathian Euroregion: Role of the Carpathian Euroregion in Confronting Its Minority Agenda. Prešov-Uzhgorod, 2001. – C.42-46, 80-116.
9. Kiss E. Cross-Border Cooperation between Ukraine and Hungary in View of EU Enlargement // Inventárium. A Nyíregyházi Főiskola. – Nyíregyháza, 2005. - 96-103.pp.
10. Kiss E. Kovács K. Medzietnické vťahy v národnostnzměšaných oblastiach Karpatského euroregionu. Stav a možnosti ich monitorovania. - Prešov: PSEI, 2002. –44-59. pp.
11. Kiss E. Carpathian Euroregion: Prospects and Challenges - Role of the Carpathian Euroregion in Strengthening Security and Stability in Central and Eastern Europe, Prešov-Uzhgorod 2001 –59-61. pp.
12. Kiss Éva European Union Enlargement and the Impact of Schengen Visa on Creation of New Frontiers in Central Europe // Borders and Cross-border Co-operation in the Central European transformation countries. A Debreceni Egyetem. - Debrecen: Kossuth, 2002. –129-136. pp.
13. Kiss Éva. A bővülő Európai Unió új kohéziós politikája // Tudományos Közlemények. Ungvári Nemzeti Egyetem. – Ungvár, 2015. – 242-251 pp.

14. Kiss Éva. Az ukrán-magyar határmenti együttműködés: lehetőségek és prioritások a XXI században. – Ungvár, Lira, 2003. –68-70. pp.
15. Kiss Éva. Határmenti együttműködés // Kárpátalja. Monográfia. 12 fejezet. – MTA RKK. Pécs: Dialóg Campus, 2009. – 454-492 old.
16. Közös múltunk-közös jövőnk, együtt Európáért: 20 éves a Kárpátok Euro régió – emlékek, sikerek, megújulás. Süli-Zakar István. – Debrecen, 2014. - 345 old.
17. Majorné László Brigitta. Kárpátok Euro régió // A határmenti együttműködés lehetőségei és korlátai Magyarország és Ukrajna között. Debreceni Akadémiai Bizottság Magyar Tudományos Akadémia – Nyíregyháza – Ungvár, 2004.
18. Süli-Zakar I. A Kárpátok Euro régió 5 éve. Euro régiókról dióhéjban. – In: A Kárpátok Euro régió 5 éve. Nyíregyháza, 1998 – 52-58. pp.
19. Süli-Zakar I. A Kárpátok-Euro régió szerepe a határokon átnyúló kapcsolatok erősítésében. – In: Comitatus Önkormányzati Szemle VII. évfolyam, 6. szám, Veszprém, 1997. 30-43. pp.
20. Süli-Zakar I. Kárpátok Euro régió 15 év a határokon átívelő kapcsolatok fejlesztéséért – Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója, Debrecen 2008. - 502 p.
21. Süli-Zakar I., Czimre K., Teperics K. Regionalism in Central Europe: The Study of the Carpathian Euroregion from the Aspect of Human Relations. – In: Regional Potentials in an Integrating Europe – Regional Studies Association. Bilbao Spain. 1999. - 139-140. pp.
22. Süli-Zakar I. A Kárpátok Euro régió geopolitikai jelentősége. – Limes Tudományos Szemle. XIV. évfolyam. 47. szám, 2001.- 105-128. pp.
23. TACIS/LACE: Introduction to Cross-Border Cooperation in Europe (évszám nélkül), <http://lace.aebr-ageg.de/lacebr/Iframebnv.htm>.

SZEMJON MELINDA

(történelem szak, végzés éve: 2010)

KÖZÉP-EURÓPA RÉGI ÉS ÚJ MEGHATÁROZÁSAI

Анотація

Дана стаття розглядає розвиток дефініції Центральна Європа. У статті здійснено аналіз еволюції і структури реальної історії Центральної Європи і власне категорії Центральна Європа. Категорія Центральна Європа була вельми важливою для центральноевропейського суспільства, особливо що стосується культури. Цей регіон Центральна Європа у попередні часі, а також і сьогодні є дуже важливим елементом європейської історії також.

Ключові слова: Центральна Європа, регіон, категорія, історіографія, система.

Valójában mit is értünk Közép-Európa alatt? Létezik-e egyáltalán ez a fogalom? Ha igen, akkor hol vannak a határai? Mely területek, régiók tartoznak bele? Ilyen és ehhez hasonló kérdések foglalkoztattak már a 17. század kezdetén híres földrajztudósokat, történészeket, nagy és neves gondolkodókat. Azonban Közép-Európa, mint koncepció meghatározása, körülírása nem volt egyszerű és konfliktusoktól mentes feladat, így ebből igen komoly viták is keletkeztek az évszázadok során.

Közép-Európa, mint fogalom és területi egység meghatározása jelentős gondot okoz, ennek feltételezhető oka a legkülönbözőbb szempontok egymással való keveredése és ütközése. Az Alpok-Adriától húzóódó övezetet és annak alrégióit (pl. Alpok-Adria, Kárpát-medence, Baltikum), a kulturális-történelmi hagyomány, a földrajzi fekvés, politikai szempontok figyelembevételével határozzák meg. Így olvashatunk például Közép-Európáról

(Central Europe, Zentral-Europa, Mittel-Europa), Kelet-Közép-Európáról (East-Central Europe), vagy akár Kelet-Európa peremterületén lévő átmeneti jellegű körzetről, amelynek esetenként változhatnak az összetevői is.¹

A „Közép-Európa” fogalmat gyakran alkalmazzuk a mindennapi életünk során, de valójában nehéz megfogalmazni annak pontos meghatározását. Az évtizedek, sőt az évszázadok során rengetegen keresték a megfelelő értelmezést, ami viták sorozatát váltotta ki. Éppen ebből kiindulva szeretném vázlatosan bemutatni a koncepció körül kialakult szempontokat és szempontrendszereket, amelyek a történelem során alakultak híres történészek, tudósok munkája által.

Közép-Európa, mint leírható reális egység úgyszólván megfoghatatlan, és mégis mindenki érzi, tudni véli, hogy létezik. Noël-Georges Castellan (1764–1812) francia történész Közép-Európa népeinek történetéről írt könyvét e mondattal kezdi: „Közép-Európa nem földrajzi egység jól meghatározott határokkal, és nem is a történelem egyik változatlan struktúrája.”²

Akkor mi is Közép-Európa, vannak határai, egyáltalán körül lehet határolni? – vetődik fel a kérdés. A koncepció tisztázásának érdekében tekintsünk vissza egészen a 17-18. századig, amikor is elkezdene kialakulni a különböző Közép-Európa-elméletek.

A „Közép-Európa vita” elsősorban Németországban, különösen válságos időkben egyre gyakrabban került napirendre. A 17. és 18. században, sőt helyenként a 19. században is Közép-Európa fogalma alatt elsősorban kizárólag Európa közepét értették, s ez a német birodalmi területtel egyezett meg. A nemzetállam-koncepció terjedésével viszont átalakult a képlet és elkezdődött az aktuálpolitikai játszadozás³.

Johann Gottfried von Herder (1744–1803) már 1802-ben Poroszország és Ausztria egyesüléséről írt, mert ettől „a nagy központi hatalomtól” várta az össznémet érdekek megvédését idegen nemzetek elnyomásától. Zeune (1833) szerint ez megegyezne a „természetes Németországgal”, amely magában foglalná a Német Szövetség mellett Dániát, Hollandiát, Belgiumot, Elzászt és Svájcot, viszont nem sorolta ebbe a kategóriába az osztrák örökös tartományokat (elsősorban a mai Ausztriáról és Csehországról van szó). A német Mitteleuropa-gondolat atyja Friedrich List (1789–1846) volt. 1841-ben

¹ Pusztay János. Közép-Európa-Terra Incognita. in. <http://www.vasiszemle.t-online.hu/2008/06/pusztay.htm>

² Ormos Mária: Közép-Európa: Volt? Van? Lesz?: a fogalom változásai a 19-20. században. 2007, 322 o.

³ Mező Ferenc: Közép-Európa fogalmi változása térben és időben. Tér és Társadalom. 15. évfolyam, 3-4. szám, 2001. 81-103 o.

megjelent fő művében (A politikai gazdaságtan nemzeti rendszere) többek között abból indult ki, hogy a jövő a nagy gazdasági egységeké, amelyek küzdeni, versenyezni fognak egymással.

A nyolcvanas, kilencvenes években a gazdasági nagytértséghez vezető, több európai ország egyesülését (elő)feltételező hegemoniatörékvésekkel egybefonódó közép-európai koncepció került ki győztesen Friedrich Ratzel (1897) „növekvő terek” gondolatának hatására. 1904-ben Josef Partsch (1851–1925) Közép-Európa fogalmát természetes határokkal kialakított földrajzi egységként definiálta, mely egymásra utalt részekből áll, ami egyesíti a Nyugat-Európa és Kelet-Európa, valamint az Oszmán Birodalom között elterülő térséget, s ebben a régióban „természetesen” a német fajnak kell betöltenie a vezető szerepet. Partsch Mitteleuropáját, amely délkeleti irányban túlnyúlt Kirchhoff Európáján, a háború előtti időszakban még a német kollégák nagy része is elutasította.⁴

Friedrich Neumann (1860–1919) 1915-ben kiadott könyvében Mitteleurópának nevezte a Benelux-államoktól a Boszporuszig terjedő térséget. Neumann „Mitteleuropa”-elképzelése siettetette a nagyobb Mitteleuropa elfogadását. Neumann differenciálta Közép-Európa fogalmát: megkülönböztetett egy mag-Mitteleuropát, amely Ausztriát és Magyarországot, illetve a Német Birodalmat foglalja magába, amelyhez más országok is csatlakozhatnak, Skandináviától egészen Törökországig, ha a mag sikeres vonzást gyakorol közvetlen környezetére, mellyel már amúgy is interaktív kapcsolatban áll.

Aztán vegyük Albrecht Penck (1858–1945) professzor elgondolását, aki szintén földrajzi határokkal írta körül Közép-Európa fogalmát. Viszont nagyon figyelemre méltó, hogy óatosan jár el a fogalom bevezetésében. Az általa körülhatárolt Közép-Európa négy zónára oszlik, ezek a következők: az Alpok és a Kárpátok előtere, a két Dél-német-hegyvidék, Kelet-német-síkság.

Ezek után a történelem filozófiai szemlélete felé fordultak. Az első dolog, amit itt megállapíthatunk, az nem más, mint az a tény, hogy a klasszikus történelemfilozófia sem ismerte Közép-Európa fogalmát. Ahogyan már annak idején ez a problémakör Hegel történelemfilozófiájában megfogalmazódott, ugyanúgy jelent meg később Marxnál, Spenglernél és Toynbee-nál is. Eszerint Európa három nagy régióra oszlik: az antik népek Mediterráneumára, a germán népek Nyugatára, végül a harmadik rész Európa északkeleti része⁵.

⁴ Módos Péter–Tischler János. Közép-európai olvasókönyv. Osiris Kiadó. Budapest, 2005. 324 o.

⁵ Lendvai L. Ferenc. Közép-Európa koncepciók. Áron Kiadó. Budapest, 1997. – 308 o.

Hugo Hassinger (1877–1952) a földrajzi felosztásnak egy „jelenlegi értéket” tulajdonított, hasonlóan ahhoz, ahogy a mai Közép-Európának is más határai voltak koroktól függően. Hassinger „felfedezett” az Alsó-Duna medence területén egy születő, fejlődő Közép-Európát, amely korábban „majdnem keleti” volt.

Fritz Machatschek (1876–1957) Közép-Európa fogalmának több közös pontja van az első világháborúból származó Hassinger-féle elképzeléssel. Egyedül Dánia hiányzik, etnikai és kulturális okok miatt, illetve a keleti határ tolódott némiképpen előre. 1917-ben, Hassinger gondolataiban a dél-keleti irányú terjeszkedés volt az elsődleges, és érdeklődése keleti irányban a Visztulán túl végződött.

Hans Krebs (1898–1945) vitatta a természetes határok létezését, amelyek az örökös békét garantálják (1931). A határok mozgathatók, mivel az adott terület képtelen lépést tartani a növekvő népességszámmal, így a területért való küzdés elkerülhetetlen. Ezt a területi darwinizmust korábban Ratzel és Kjellén népszerűsítette.⁶

A második világháború után a Közép-Európa vita sülyesztőbe került. 1945-ben, Jaltában a szövetségesek megállapodtak Európa politikai-ideológiai felosztásáról. Kisvártatva a szövetségesek közötti egyetértés felbomlott, és a hidegháború két ideológiai tömb végzetes vetélkedését eredményezte. A vasfüggöny szilárd elválasztó vonalat teremtett nemcsak Kelet- és Nyugat-Európa között, hanem a világot is megosztotta keleti és nyugati tömbre. Nem vette figyelembe, hogy Közép-Európa sem a nyugati, sem a keleti régióba nem sorolható be egyértelműen, hiszen mindkét térség fejlődési jegyeit magán viseli. Ezzel mit sem törődve besöpörte Európa keleti részébe azokat a köztes államokat is, amelyek inkább Nyugathoz tartoztak volna. Mintegy negyven évre ezeket az országokat egy tőlük teljesen idegen fejlődési keretbe szorította, és a köztes régióra keleti típusú diktatúrákat erőltetett rá. Az 1953-as kelet-berlini felkelés, az 1956-os magyar forradalom, a 1968-as Prágai Tavasz, a 1980-as lengyel Szolidaritás mind azt bizonyítják, hogy ezek az országok nehezen tudták elviselni a keleti típusú fejlődést. Azok a közép-európai gondolkodók pedig, akik nem fogadták el a fenti ideológiai választást, számos koncepciót dolgoztak ki annak bizonyítására, hogy a „köztes” régió a Kelet és Nyugat mellett egy harmadik régiója Európának, és nem mosható egybe

⁶ Mező Ferenc: Közép-Európa fogalmi változása térben és időben. *Tér és Társadalom*. 15. évfolyam, 3-4. szám, 2001. 81-103 o.

egyikkel sem. Közép-Európa „szellemidézése” a hetvenes években kezdődött, és a nyolcvanas években is számos kiváló elemzés született, olyan szerzők tollából, mint Milan Kundera, Szűcs Jenő, Bibó István, Hanák Péter. „Közép-Európa, mint történelmi valóság újra felidézése, egy szellemi szabadságharc része volt a nyolcvanas években”⁷.

Ezzel szemben, Egon Schwartz (1920–2010) egy figyelemre méltó előadásában – *Mi Közép-Európa, és mi nem* – Milan Kundera (1929-) szemére veti, hogy meghatározásaiból kiflejti a történelem lényeges tényeit, és így alkalmat ad Közép-Európa fogalmának hibás használatára. Schwartz maga adja meg a választ: „Ilyen körülmények mellett Közép-Európa ma már csak a kultúra fogalma lehet. De a kultúra megjelenési formái rendszerint még megfoghatatlanabbak, mint a gazdasági vagy a politikái. Italo Svevo, Stefan Zweig és kortársai idejében Közép-Európa gondolata még éppenséggel tarthatónak tűnt, még érezni lehetett benne a történelmi megvalósíthatóság parányi esélyét. Ma a legtöbben, akik ezt a fogalmat használják, jól tudják, hogy ezek a lehetőségek eltűnnek...”⁸

A fentiek alapján jól láthatjuk, hogy Közép-Európa tágan értelmezett régiója fogalmát és területét tekintve csak igen nehezen definiálható. Egyes földrajzi nézetek alapján közép- európai sávnak számít, az a terület, amely a Stettin-Trieszt vonaltól a Tallin és Isztambul közötti vonalig terjed. Ebben az értelemben Közép-Európa országai sorába beletartozik: Lengyelország, Csehország, Szlovákia, Ausztria, Szerbia, Bulgária, Horvátország, Észtország, Lettország, Litvánia, Szlovénia, Albánia, Görögország, Magyarország, sőt kis részben Ukrajna és Fehéroroszország is.

A számos hasonló leírásra és meghatározásra tett kísérlet ellenére megállapítható, hogy pontos definíció és az egyértelmű, vitathatatlan területi meghatározás aligha lehetséges. Leginkább a kulturális és szellemi kritériumok segíthetnek annak meghatározásánál, ezután a gazdasági és szociális modellek, mindkettő a sokféleség és többközpontúság jegyében. Különösen problematikusak és teljességgel vitatottak voltak azok a kísérletek, amelyek Közép-Európát politikailag, geopolitikailag és földrajzilag próbálták definiálni. Egy tágan értelmezett régiót aligha lehet politikai határvonásokkal – azok esetlegességeivel és változásaival – körülírni, még kevésbé geopolitikai rend- és uralmi elképzelésekkel. Hiszen ezek változásoknak voltak és vannak

⁷ Koller Boglárka. *A sokarcú földrész. Európai Utas* – 14. évfolyam, 1. szám, 2000. 38 o.

⁸ Erhard Busek. *Az elképzelt Közép-Európa.* – *Európai Utas*- Századvég Kiadó, 1992. 135 o.

kitéve. Ezért joggal állapítható meg, hogy Közép-Európa tágan értelmezett régióként a 20. század első felében is, mint fenomén létezett. Ezzel kapcsolatban különböző szempontok ütköztek, és ütköznek. A problémát különbözőképpen látták, és e nézőpontokon belüli különbözőségek ellen küzdöttek is.

Talán a legfrappánsabban Jirzi Pelan, a prágai Károly Egyetem tanára fogalmazta meg egy előadásában, amelyet így kezdett: „Közép-Európa azon fogalmak egyike, amelyeknek van egy kétségbevonhatatlan és pragmatikus funkciójuk, amelyeket nagyon nehéz definiálni. Szinte banális megjegyezni, hogy olyan fogalomról van szó, amely nem rendelkezik világos földrajzi keretekkel, és ha történeti-kulturális értelemben használjuk, e keretek még ködösebbé válnak”⁹.

Az I. és II. világháború, amely szintén megviselte a térség országait, s a II. világháború utáni szocialista blokkhoz való tartozással úgy tűnt, hogy végérvényesen lemondhatnak szabadságukról az ebben az időszakban „Közép-Európa”-ként számon tartott országok.

A háború utáni szovjet hatalom kiteljesedése teljesen függő helyzetbe sodorta a térség országait. Mindenhol a kommunisták vették át a hatalmat, s ezzel együtt egyre inkább növelve a térség lakosságának elégedetlenségét, amely ellenállási mozgalmakban nyilvánult meg. Magyarországon 1956, Csehszlovákiában 1968, s Lengyelországban pedig az 1980-81-es éveket kell kiemelnünk, melyek eseményei futótűzként terjedtek az elnyomás alatt lévő országokban. Talán felvetődik a kérdés, hogy volt-e valamilyen értelme ezeknek az ellenállási mozgalmaknak, hiszen megannyi emberáldozattal jártak.

A válasz: igen!

Volt értelme, hiszen, ha nem is teljes mértékben, de alapjaiban ingatta meg a fennálló szovjet birodalmat, amely lassan az összeomlás széléhez közeledett.

Az 1989/90-es rendszerváltozás után újra előtérbe került a hosszú századokra elfelejtett viseigrádi országok együttműködésének gondolata. 1990 novemberében Antall József, Magyarország miniszterelnöke vetette fel ekkor még a Visegrádi Hármak összefogásának gondolatát. Külön megbeszélést kezdeményezett a Párizsban ülésező Helsinki-folyamatot felügyelő EBEÉ-konferencián Vaclav Havellel, a Cseh és Szlovák Köztársaság elnökével és Lech Walesával, Lengyelország elnökével. A megbeszélésen Antall József egy háromtagú klub létrehozását javasolta. A történelmi vonatkozás miatt ő ja-

⁹ Ormos Mária: Közép-Európa: Volt? Van? Lesz?: a fogalom változásai a 19-20. században. 2007, 322 o.

vasolta a Visegrádi Együttműködés elnevezést. Az együttműködés céljául a nyugathoz való integráció összehangolását irányozták elő.

Az elnökökön kívül országunként három-három kísérő vett részt a találkozón, magyar részről Jeszenszky Géza (külügyminiszter), Kodolányi Gyula (államtitkár), és Szávai János (franciaországi nagykövet). Az alapító ülést 1991 márciusára tervezték Visegrádon. Az első informális összejövetelre 1991 február elején, Budapesten került sor. Az összejövetel eredményeként 1991. február 15-én a „Nyilatkozat a Cseh és Szlovák Köztársaság, a Lengyel Köztársaság és a Magyar Köztársaság együttműködéséről az Európai Integráció útján” című dokumentumot írták alá.

Az aláírás helyszíne természetesen a Visegrádi Vár pinchelyisége volt. A Visegrádi Nyilatkozat néven ismertté vált dokumentumban öt közös célt fogalmaztak meg:

- az állami függetlenség, a demokrácia és a szabadság helyreállítása;
- a totalitárius rendszer maradványainak felszámolása a társadalmi, gazdasági és szellemi élet minden területén;
- a parlamentáris demokrácia és a modern jogállam kiépítése az alapvető emberi és szabadságjogok tiszteletben tartása mellett;
- a modern piacgazdaság megteremtése;
- az európai politikai, gazdasági, biztonsági és jogrendbe való teljes integráció.¹⁰

1991 szeptemberében New Yorkban az ENSZ közgyűlés mellett tartottak egy amerikai „visegrádi” találkozót, ahol az amerikai külügyminiszter elfogadta és használta a „visegrádi” elnevezést. Ez azért jelentős, mert ez a tény a „Visegrádi országok” nemzetközi elismerését jelenti.¹¹

A fentiekben felvázoltak alapján összegzésként elmondhatjuk, hogy a Visegrádon 1335-ben kialakult együttműködésnek rögzös utat kellett bejárnia az évszázadok folyamán. Hiszen nem kis nyomott hagyott maga után a törökök betörése, a Habsburgok önkényuralma. Ezek után mondhatni feledésbe merült a visegrádi gondolat, s egy új eszme kezdte bejárni egész Európát. Ez az eszme nem volt más, mint a közép-európaiság, Közép-Európa-koncepciók, amelyek nagy vitákat váltottak ki a századok folyamán. Aztán jött az I. és II. világháború, amely Európát teljesen szétzúzta, s persze a legnagyobb terhet a

¹⁰ A Visegrádi Hármak, Visegrádi Négyek in: Innováció és hasznosság a visegrádi négyek országaiban c. konferencia, Nyíregyháza, 2005. október 13- 15. in: http://www.nyiregyhaza-v4.hu/index_hu.htm

¹¹ Jeszenszky Géza: A „Visegrádi gondolat” és az euro-atlanti integráció, Magyar szemle, Új Folyam VII. 7-8. szám, 1998. augusztus in: http://www.magyar szemle.hu/archivum/7_7-8/4.html

II. világháború utáni szovjet blokkhoz való tartozás jelentette a térség számára. Ezt a „rabszolgaságot” sikerült végül megtörniük, amely rengeteg emberáldozatot követelt mind Magyarországon, mind Csehszlovákiában s nem utolsósorban Lengyelországban. Az 1989-es év viszont nagy változást jelentett a térség országainak további sorsában, hiszen megszűnt létezni a hatalmas és megtörhetetlen Szovjetunió. Ezzel megkezdődhetett a demokratikus átalakulási folyamat, mely egyben a múltban már egyszer megkötött együttműködés megújítását is eredményezte, ami a visegrádi együttműködés néven vonult be a történelembe. Közép-Európa országainak életében ezzel egy új korszak vette kezdetét, ahol közös erővel tudnak sikra szállni azonos érdekeik kiharcolásának érdekében. Ezen együttműködés tartósságát jelzi, hogy az elmúlt évben ünnepelte fennállásának 20. évfordulóját, s mely egyben reményt is nyújt a további együttműködés folytatására az országok számára.

Felhasznált irodalom:

1. A Visegrádi Hármak, Visegrádi Négyek in: Innováció és hasznosság a visegrádi négyek országaiiban c. konferencia, Nyíregyháza, 2005. október 13- 15. in:http://www.nyiregyhaza-v4.hu/index_hu.htm
2. Erhard Busek. Az elképzelt Közép-Európa. – Európai Utas–Századvég Kiadó, 1992. 135 o.
3. Jeszenszky Géza. A „Visegrádi gondolat” és az euro-atlanti integráció. Magyar szemle, Új Folyam VII. 7-8. szám, 1998. augusztus in: http://www.magyzszemle.hu/archivum/7_7-8/4.html
4. Koller Boglárka. A sokarcú földrész. Európai Utas – 14. évfolyam, 1. szám, 2000. 38 o.
5. Lendvai L. Ferenc. Közép-Európa koncepciók. Áron Kiadó. Budapest, 1997. 308 o.
6. Mező Ferenc. Közép-Európa fogalmi változása térben és időben. Tér és Társadalom. 15. évfolyam, 3-4. szám, 2001. 81-103 o.
7. Módos Péter- Tischler János. Közép-európai olvasókönyv. Osiris Kiadó. Budapest, 2005. 324 o.
8. Ormos Mária. Közép-Európa: Volt? Van? Lesz?: a fogalom változásai a 19-20. században. 2007, 322 o.
9. Pusztay János. Közép-Európa-Terra Incognita. in: <http://www.vasiszemle.t-online.hu/2008/06/pusztay.htm>

HISTORIA EST MAGISTRA VITAE

ISBN 978-963-9814-95-0

9 789639 814950